

Tillit og svik i narkomiljøet

NIKOLAY B. JOHANSEN

SIRUS

RAPPORT NR. 4/2002

STATENS INSTITUTT FOR RUSMIDDELFORSKNING

OSLO 2002

Forord

Denne rapporten er utarbeidet ved og etter finansiering fra SIRUS. Mange mennesker har vært involvert i prosessen med å lage rapporten. Tusen takk til de som stilte opp på intervjuene. Ikke bare tok de spørsmålene mine alvorlig. De tok meg i mot med en varme jeg ikke skal glemme. Det samme må sies om de ansatte ved institusjonene de intervjuede bodde. Stor takknemlighet rettes selvfølgelig også til alle beboerne på Markus Thranes Hus, som lever dette hver dag. Lite vet de om at de er blitt observert og har gitt inspirasjon til dette prosjektet.

Sturla Nordlund, Ragnar Hauge, Per Holth, og de øvrige ansatte ved SIRUS (særlig kollegene i 6b), skal ha en særlig takk. Randi Ervik og Tian Sørhaug har dessuten bistått med gode råd.

Utarbeidelsen av rapporten har samtidig vært en personlig berg-og-dal-bane og et smertefullt dannelsesprosjekt. Rannveig Sørskaar, Siv Eberholst, Mathilde Hyldal Eberholst, Henriette L. Winnberg, Henrik Steen og Tora Skulason takkes på godt og vondt. Takk også til mine kolleger på Markus Thranes Hus. Ida Kahlbom, Reid Stene, Bjørn Aagenes, Jennifer Larsen og Brynjulv Raaen fortjener også takksigelser for deres bidrag.

Oslo, oktober 2002.

Nicolay B Johansen

Innhold

Forord	2
Innhold	3
Sammendrag	5
Innledning	9
Avgrensning	14
Metode	17
Språk	20
Del I	21
Tillit som sårbarhet og forventninger	23
Tillit	23
Tillit som sårbarhet	26
Normer og forventninger	34
Gjensidighet	35
Preben, Vilde og Christine	40
Del II	43
Sårbarhet	45
To elementære former for sårbarhet	45
Å omgås i miljøet	48
Sette skudd samme sted som andre	50
Å ha folk hjemme hos seg selv	51
Allianse	51
Betroelser og informasjonsutveksling	53
Å kjøpe og selge dop	54
Å låne	55
Å dele	56
Vold	58
Rykter og sladder	60
Tysting	62
Mye eller lite sårbarhet blant gatefolket?	63
En dramatisk analogi	69
Forventninger og normer	72
”Ubegrensede oppportunister”?	73
Normer om bytteforhold	77
”Det verste man kan gjøre”	88

Bøffing, tyverier og sjansen for å bli oppdaget.....	93
”Det skal gå begge veier”	98
”Begrenset opportuniste”	101
Del III	105
Hvordan man viser tillit.....	107
Å kjøpe	108
Forholdsregler man tar når man selger heroin	110
Kjøpe sammen.....	120
Å sette skudd sammen.....	124
Deling	127
Leilighet	129
Oppsummering	131
Hvordan man vinner tillit	133
Å verne om ryktet.....	142
Oppsummering	145
Hvem kan man stole på?	147
En bestemt person	147
En bestemt type person	155
Hva med dem selv?	157
Oppsummering	161
Del IV	165
Tillit og forhandlinger i et miljø med svik og bedrag	167
Forhandlinger om og med tillit.....	168
Kilder til tillit.....	172
Tit-For-Tat på mellomdistanse.....	181
Tillit som begrep	185
Tilbake til ”Pers lag”	186
På randen av sammenbrudd?.....	190
Mye eller lite?.....	194
Summary in English	195
Referanser.....	198
Appendiks A.....	200
Metodisk etterord	200
Appendiks B:.....	203
Sårbarhet, en oversikt over mine tolkninger av materialet... ..	203
Appendiks C:.....	205
Intervjuguide ”Gatefolkets erfaringer med tillit”	205

Sammendrag

Gjenstand for denne undersøkelsen er nettverket av folk som injiserer illegale rusmidler, som opererer på eller rundt ”plata” i Oslo, ikke har arbeid og/eller ikke fast sted å bo, er sosialklienter, kanskje prostituerer seg og skaffer seg inntekt ved kriminalitet. Navnet som brukes på dette nettverket er ”narkomiljøet” og ”dopmiljøet”.

Spørsmålet er hvordan man vinner tillit når erfaringene er preget av svik og bedrag. Utgangspunktet er to typer observasjoner i miljøet. For det første hvordan vennskap og tette sosiale relasjoner blir oppløst, fulgt opp med gjensidige beskyldninger om tyverier og unnaluring av dop og verdisaker. For det andre fenomenet ”kamerattyverier”. Det forekommer hyppig ran av mennesker som ligger i såkalt overdose. Som oftest er det de nærmeste som begår disse ranene. Problemstillingen er ”Hvordan skaffer man seg tillit i et sosialt system hvor erfaringene og forventningene er svik og bedrag?”

Undersøkelsene ble foretatt blant folk med erfaringer i miljøet. Det er foretatt åtte intervjuer av forskjellige mennesker med kortere eller lenger fartstid som heroinister. Intervjuobjektene er funnet i forskjellige behandlingsinstitusjoner. Intervjuene er tidvis konfrontert med egne observasjoner av miljøet fra mitt virke som verneassistent på et lavterskeltilbud for stoffmisbrukere i Oslo.

Den teoretiske bakgrunn utgjøres av en tilpasning av begrepet ”tillit”. Tillit betraktes som bestående av to elementer: sårbarhet og forventninger. Sårbarhet knyttes til mulighetene for materiell og sosial gevinst ved samarbeid internt i miljøet. Dette fremstilles ved hjelp av spillteori og ”Fangens Dilemma”. Forventninger analyseres i forhold til et ”normativt felt”. Her skilles det mellom ”normer for gjensidighet”, ”forbudsnormer” og ”kvalifikasjonsnormer”. Tillitbegrepet presenteres i rapportens Del I.

Intervjuene tok utgangspunkt i konkret sårbare situasjoner de selv hadde stilt seg i. Uten noen systematisk sammenligning hevder jeg at dette er lite i forhold til en gjennomsnittlig tilværelse blant ”nykterister” (folk med et mer eller mindre vanlig alkoholforbruk).

Det mest vesentlige for forløpet i undersøkelsen, er de situasjonene som ble etablert, der sårbarhet ble tematisert. Hovedvekten i fremstillingen falt på det å ”deponere”, ”slå sammen”, ”kjøpe”, ”selge”, ”dele”, ”sette skudd sammen” og å ”slippe noen inn” hjemme hos seg.

Behandlingen av den normative kontekst tar utgangspunkt i en diskusjon om hvorvidt begrepet ”ubegrenset opportunisme” kan sies å karakterisere miljøet. Svaret er betinget negativt, men for undersøkelsen er det mest vesentlige at enkelte sentrale normer i miljøet blir presentert, og at forholdet mellom normer og sårbarhet blir tydelig. Jeg legger vekt på å vise hvilke normer som kommer fram i intervjuene, og at disse viser seg å beskytte og støtte opp under de sårbare situasjonene man setter seg i, som en del av det å omgås i miljøet. Denne foreløpige behandling av normene i miljøet, utgjør sammen med etableringen av sårbare situasjoner, Del II i rapporten.

Del III er et forsøk på å kartlegge hvilke strategier som ble brukt i de forskjellige sårbare situasjonene. En av de intervjuede uttaler at tillit er situasjonsbestemt. Det stemmer med den øvrige erfaringen. De forskjellige strategiene er spesifikke for typer av situasjoner. Et trekk som går igjen, er at man stoler mer på folk man har mer historie med, enn med andre man bare vet tilhører miljøet (og knapt nok det). Dette er for så vidt ingen overraskelse. Det ligger også implisitt i måten normer er presentert. Mer overraskende er det kanskje at dette gjelder til tross for at man like gjerne kan bli bestjålet av folk man står nærmere. Dette gjelder spesielt når man setter skudd sammen. Det å være sosialt sett nær hverandre er derimot mer effektivt i kjøp/salg-forbindelser. Her ser det imidlertid ut til å være et problem for selgeren å holde nok avstand til sine kunder. Det gjelder for begge å vise lojalitet og en slags empati.

Mange av de daglige gjøremål i dopmiljøet foregår på det jeg har kalt ”mellomdistanse”. Man samhandler med noen man er ”bekjent med”, uten å kjenne godt, men som heller ikke er helt fremmed. Samhandling innen det jeg har kalt ”inn-gruppen” er forholdsvis begrenset. Likeså når det gjelder en ”ut-gruppe”, mellom helt fremmede. Jeg har oppsummert fire hovedkilder til tillit i samhandlingen på ”mellomdistanse”. ”Oppsporbarhet”, ”fremtreden”, ”normer” og ”gjenkjennelighet”:

”Oppsporbarhet” fører til at man stoler på folk, innen en viss rimelighet, selv om man ikke kjenner dem. Man kan regne med at vedkommende lar seg finne i det store nettverket av bekjenskaper som utgjør ”narkomiljøet”, og således lar seg stille til ansvar for eventuelle avvik.

”Fremtreden” innebærer at man stoler på at tegnsystemet og symbolene representerer det de skal representere. Fremtreden peker mot moralske statuser og utløser normer om oppførsel og hvordan man skal behandles.

”Normer” sikter i denne sammenhengen til utbredte oppfatninger av hva som er uakseptabelt, konvensjoner og til regler om hva som kvalifiserer til hva (hva er en ”fersking”, et bedrag eller en fair handel).

”Gjenkjennelighet” handler om at deltagerne i miljøet har enn viss sikkerhet i forhold til de andres måter å oppfatte verden, og hvordan de vurderer ulike situasjoner. Man deler en opplevelse av verden.

Del IV utgjør en oppsummering og noen betraktninger om tillitens utvikling i dopmiljøet. Intervjuene støtter ikke en stringent bruk av vokabularet fra Fangens Dilemma, men dette kaster lys over de relasjonelle forbindelser. Jeg foretar en sammenligning med alkoholermiljøet fra 60-tallet i Oslo. Her er det spillteoretisk baserte begrepet ”kapitalisering” sentralt. Jeg antyder at måtene man deler og bytter rusmidler i de forskjellige epokene, tyder på at det er mindre tillit, og sårbarhet medlemmene seg i mellom, i dag enn på sekstitallet. Jeg knytter dette videre til mangelen på lederskikkelser i dopmiljøet, og vanskelighetene med å være ”pusher”. Det kan dessuten tyde på at sårbarheter og konvensjoner som ble tatt for gitt alkoholikerne i mellom, er kapitalisert og forvitret med innføringen av heroin som det mest sentrale rusmiddel.

Rapporten skal forstås som et forsøk på å etablere et vokabular for sammenligning av tillit i forskjellige sammenhenger. I behandlingen av de forskjellige temaene finnes en betydelig ambivalens i forhold til spørsmålet om narkomiljøet kan sies å være preget av manglende tillit, eller om det er det ordinære samværet som slår en observatør. Jeg

ønsker ikke å komme med noen entydig konklusjon, men sitter igjen med en sterk opplevelse av at dette er et miljø fattig på tillit. Noen systematisk undersøkelse av dette finnes imidlertid ikke. Leseren er også oppfordret til å dele sine refleksjoner med forfatteren.

Innledning

Ideen til dette prosjektet ble sådd i en samtale med en beboer på et lavterskeltilbud i Oslo, der jeg jobbet som verneassistent. Christine var svært deprimert, lei av livet og så dystert på fremtiden. Det var vanskelig å se hvordan hun skulle klare å komme ut av pendlingen mellom fengsel, prostitusjon, heroin og behandling. Mest av alt var hun ensom. Hun følte ikke at hun hadde noen venner i miljøet, og var lei av å bli lurt. Hun hadde vært i behandling rett før hun kom til oss, og slitt med det. Som mange ganger tidligere hadde hun reist fra behandlingsstedet sammen med en annen. Planen var å ”sprekke”. Hun hadde tatt noen turer på strøket og skaffet penger. Etter en stund syntes hun det var hans tur til å bidra. Og snart ble hun lei av å forsyne den andre personen med dop, og samværet opphørte. Hun følte at hun ble utnyttet, og det var en følelse hun hadde med så mange i miljøet, at hun ikke stolte på noen lenger. Forholdet til familien var svært begrenset, og det tegnet seg et bilde av en nærmest total ensomhet.

Mitt i det hektiske livet på gata, der alle kjenner alle, bytter tyvegods og utstyr, samarbeider om prosjekter og sitter sammen og ruser seg, der finner vi Christine i sin totale ensomhet.

Christines historie illustrerer flere trekk ved dopmiljøet, slik det har sett ut for meg i mine år i rusmiddelomsorgen. Markus Thranes Hus, der jeg har jobbet, har 40 plasser for bostedsløse stoffmisbrukere. Å jobbe et slikt sted er et godt utsiktspunkt for studier av livet rundt aktivt stoffmisbruk. For det første kommer man forholdsvis nært inn på beboerne uten at man reduseres til et instrument for deres berikelse. For det andre får man ta del i mange av hverdagens små og store hendelser. Det er med andre ord mulig å komme på ”innsiden” av miljøet på en måte som ville være vanskelig ved forskjellige former for deltagende observasjon.

Det ligger således en rik og ubenyttet kilde til kunnskap om dopmiljøet i den store gruppen av mennesker som arbeider på hospitser og andre lavterskeltilbud. Jeg vil på det sterkeste oppfordre alle lesere med slike erfaringer, om å gi meg tilbakemeldinger på

denne rapporten. Dette gjelder selvsagt i like stor grad folk med egne erfaringer i miljøet.²

En ting jeg har lagt merke til, er hvordan beboerne har en tendens til å gå sammen to og to. De går da i tilfelle sammen om å skaffe penger (gjøre "brekk" eller andre "stunt"), og ruser seg sammen. Kanskje sover de sammen også. Det behøver ikke være seksuelle eller erklært følelsesmessige forhold. Men det kan også dreie seg om parforhold, av så vel heterofil som homofil art. Det er uansett påfallende i hvor stor grad disse "dyadene" går i oppløsning. Etter å ha erklært hverandre som bestevenner, eller kjærester, eller bare å ha hengt sammen uten noen som helst forklaring, kan alliansen plutselig være oppløst. Som oftest ble opplysningene om slike brudd ledsaget av historier om den andre, at denne skulle ha stukket av med så og så mye penger, dop eller andre verdisaker. Historiene ble fortalt fulle av frustrasjoner og skuffelser. Ikke lenge etter ville likevel den ene eller begge parter ha inngått nye allianser med andre personer.

Disse bruddene er typiske i den forstand at vi stadig fikk høre om tyverier, svindel og bedrag mellom beboerne på huset. Det er en alminnelig erfaring blant stoffmisbrukere på hospits, at man alltid må låse døra si. Nå låser de fleste mennesker i byer døra når de går ut. Men det er tvilsomt om erfaringen med å bli bestjålet er så utbredt blant den øvrige befolkning, som den er blant dem som bor på hospits. I tillegg haglet det med beskyldninger om at den og den hadde "tatt med seg" ting når vedkommende hadde vært på besøk på et rom. Det kunne dreie seg om alt fra utgatte klær til mobiltelefoner. Men viktigst av alt, alle kunne fortelle om andre som hadde stukket av med penger og dop, og ran på åpen gate.

Det er således rimelig ut fra erfaringene på dette hospitet, å betrakte dopmiljøet som en kultur preget av svik og bedrag. Men hvis alle vet at alle sviker og bedrar hverandre, hvordan kan det da ha seg at de frivillig inngår i nye allianser med hverandre?

Problemet viste seg etter hvert å kunne generaliseres ytterligere. Da jeg viste prosjektbeskrivelsen for denne undersøkelsen til en av

²Min emailadresse er nicobjo@frisurf.no.

beboerne, sa han spontant, ”dette handler om kamerattyverier”. To forhold ved ”kamerattyveriene” er av betydning.

For det første at de ofte våkner etter en overdose, og oppdager at de har blitt frastjålet alt de eier av verdisaker. Mobiltelefon, penger og dop er borte. De man har sittet sammen med, har da forsynt seg, mens man har sovet/duppet/vært i koma. Man omgås mange personer man ikke kjenner direkte i dopmiljøet. Noe av det som gjør det attraktivt er kanskje det at det skjer noe nytt hele tiden: at det kommer nye folk, at noe skal skje, noen har noe bytte, eller at man har utsikt til å gjøre en stor fortjeneste. Det er et dynamisk miljø, der mange kjenner veldig mange, noen av navn, noen fordi man har gjort noe sammen, ventet sammen, vært på avrusing sammen, møtt hverandre hos felles kjente, hatt den samme kjæresten, eller hva som helst. Man kan plutselig befinne seg i en situasjon der man skal sette et skudd heroin, og kanskje noen piller, med en person man egentlig ikke kjenner så veldig godt. Skulle man da få en overdose, kan man regne med at penger og alt av verdi er borte når man våkner opp.

Det andre vesentlige poenget er at nesten alle bekjenskaper i dopmiljøet er av denne typen. Det er veldig få nære vennskap. Som vi også skal se senere, er det få personer de jeg har snakket med velger å kalle ”venner”, folk de kan stole på. Så selv om dopmiljøet er et dynamisk miljø med en mengde mennesker i full aktivitet, er det stort sett mennesker som ikke har nære eller intime bånd til hverandre.

Disse trekkene er av Svensson karakterisert som et miljø preget av ”socialitet utan solidaritet” (1996: 371).

Spørsmålet over kan således utvides. Det er ikke bare et spørsmål om hvordan man kan inngå i nye allianser. Det er like relevant å spørre hvordan man klarer å forholde seg til nye mennesker hele tiden. Hvordan klarer de å forholde seg til hverandre i det hele tatt, når de vet at den andre kan være villig til å stjele, kanskje rane en, ved første leilighet?

Sett fra en annen synsvinkel får spørsmålet forsterket aktualitet. Dopmiljøet er utsatt for et kontinuerlig press fra yttersiden. Politiet i Oslo har gjennom årrekke forsøkt å splitte miljøet, ved å hindre heroinistene, og deres tilstøtende miljøer, å samle seg bestemte steder

i sentrum. ”Gatefolket” er utsatt for kontinuerlig forfølgelse fra ordensmakten. Det er opprettet en egen avdeling ved Oslopolitiet for å ”uroe” dopmiljøet. Dette skjer ved at ”kjenninger” blir utsatt for ”stopp og sjekk metoden” (Finstad 2000). Mange av beboerne på Markus Thrane går for eksempel ut og inn av fengsel på korte dommer, ofte basert på flere, men i sammenhengen bagatellmessige forhold, som at man er pågrepet med små kvanta narkotika eller piller flere ganger, naskerier, osv. Mange ryker også på lengre dommer, siden de driver med salg. Men selv om dette er interessant i seg selv, og kan diskuteres så vel som problematiseres, er poenget her å slå fast at ”miljøet” er utsatt for press utenfra. Dette presset har imidlertid ikke klart å hindre at det er et miljø med aktive stoffmisbrukere i Oslo, at det er et døgnåpent marked for narkotika, (for tiden) rundt ”Plata” ved sjøsiden av Oslo S.

Det er beregnet at det på landsbasis er mellom 12 og 14 000 aktivt injiserende stoffmisbrukere (Ødegård, Bretteville-Jensen og Skretting 2002). Hovedtyngden av dem befinner seg i Oslo, men de færreste befinner seg regelmessig på ”Plata”. De er likevel knyttet sammen i et uformelt nettverk, i en svart økonomi. Heroinet, som er den fellesnevner som har sterkest symbolsk kraft, distribueres ut til den enkelte bruker via flere mellomledd, og motsatt vei flyter en jevn strøm av penger og varer. Dette utgjør en stor økonomi. Denne økonomien rammes ikke direkte av politiets ”uroing”. Men det skaper friksjon i miljøet, og ubehag for den enkelte bruker.

På bakgrunn av det foregående, kan man spørre hvordan denne økonomien kan bestå, når politiet slår ned på nesten alt de ser av tegn på aktivitet i den, og når de enkelte aktører i økonomien ikke stoler på hverandre? Siden denne økonomien er stabil over tid, siden det er faste roller og en gjennomgripende arbeidsdeling i den, er det rimelig å betrakte den som et ”sosialt system”. Begrepet ”sosialt system” skal ikke forstås i noen mer spesifikk betydning enn at det er en samling mennesker som handler (i dobbel forstand) med hverandre i relativt stabile former over tid. Fordelen med å snakke om ”sosiale systemer”, er at det ikke er et ord som fokuserer ensidig på det økonomiske elementet i samværet. Spørsmålet er hva som holder det sammen, når presset utenfra er såpass stressende som det er.

Problemstillingen i denne undersøkelsen er således: *Hvordan skaffer man seg tillit i et sosialt system hvor erfaringene og forventningene er svik og bedrag?*

Svensson berører noen av disse temaene, og antyder delvis at det er stoffet (amfetamin og heroin) med sine gledesopplevelser som holder miljøet sammen. Et faktum som ofte underspilles i offentlig omtale av narkotika, er at det er forbundet med akutt velvære å innta stoffene. I tillegg er det en sosialitet rundt anskaffelsen og det å innta stoffene, som er attraktiv for nykommere i miljøet (Svensson 1996: 372). Som vi også skal se eksempler på i denne studien, mister man fort sine illusjoner når man lever som narkoman.

Man kunne også tenke seg at det ”ytre presset”, skapte en ”vi-mot-dem” følelse innad i miljøet. Og selv om det i høyeste grad må kunne sies å eksistere en slik følelse, er det lite som tyder på at denne stikker særlig dypt. I en fotnote (318-319) antyder Svensson også den motsatte sammenhengen, at fravær av ”uroing” fra politiet kan forklare større samhold blant Rotterdams stoffmisbrukere.

Jeg velger uansett å se bort fra disse forklaringsmåtene. Miljøet blir betraktet som basert på økonomiske bytterelasjoner mellom folk på ”en armlengdes sosial avstand” (ikke venner men bekjente). Dette fører med seg et visst omfang av sosialitet, men det er bytterelasjonene som ligger til grunn for samværet. Samværet er risikabelt, siden alle er potensielle svindlere og bedragere. Jeg antar derfor at hvert møte og hver relasjon blir vurdert fortløpende i forhold til sjansen for å bli lurt og utnyttet. Relasjoner må bekreftes kontinuerlig. Det er det denne studien handler om. Hvordan skaffer man seg tillit, og hvordan vurderer man om man skal vise en annen person tillit?

Kjernebegrepet i problemstillingen er ”tillit”. Jeg vil presentere en kort redegjørelse for tillitbegrepet i neste kapittel. Sentralt her står forventninger om den andres fremtidige oppførsel. Regler for oppførsel er normer, og jeg legger et spesielt fokus på normenes betydning for tillit i dopmiljøet. Et delmål er derfor å avdekke ”operative” normer i miljøet.

Det andre hovedelementet i tillit er sårbarhet. Uten sårbarhet er det ingen tillit, hevder jeg. Et annet delmål er å tegne en skisse til et kart over de mest fundamentale sårbarhetene man utsetter seg for som deltager i dopmiljøet.

Tillitsperspektivet utgjør samtidig ansatser til en teori om samholdet i dopmiljøet helt spesielt, og om sosiale systemer ”på randen av sammenbrudd” generelt. Kanskje kan det også kaste lys over våre liv for oss som lever i en nykter verden? Et tredje delmål er å presentere et perspektiv. Dopmiljøet blir betraktet gjennom begrepene jeg knytter til ”tillit”. Det blir foretatt enkelte oppsummeringer av fruktbarheten av dette perspektivet for dopverdenen i avslutningskapittelet. Dette er imidlertid et stort spørsmål, som på ingen måte er ferdig diskutert med denne rapporten.

Avgrensning

Denne rapporten handler om hvordan stoffmisbrukere som ”lever på gata” omgås hverandre. Temaet er altså tillit mellom enkeltpersoner i ”dopmiljøet”. Spørsmål om hvordan tillit utvikles eller brukes i forhold til nykterister, som ”sivilister” eller behandlere, er ikke tema her.

Teksten er laget for å presentere innholdet i intervjuene og den metodiske tilnærming. Dette er en rapport fra et prosjekt med både en saklig problemstilling og utprøving av en metodisk og teoretisk innfallsvinkel. Disposisjonen er mer eller mindre bestemt ut fra den metodiske tilnærmingen. Jeg har villet presentere svarene som ble gitt i forhold til de forskjellige temaene, og dermed hvilket grunnlag mine vurderinger er basert på. Dette er også grunnen til at jeg har tillatt meg enkelte gjentakelser.

Det kan virke forvirrende for leseren at det er den faktiske undersøkelsen som har fått bestemme strukturen i teksten. Leser man teksten kronologisk, blir man delvis med på den erkjennelsesprosessen jeg selv har gjennomgått. Jeg har imidlertid valgt denne strukturen for å blottlegge min egen tilnærming til feltet. Det er en dyd innen vitenskapen å gjøre seg selv sårbar for kritikk. Appendiks B og C er lagt ved for at kritikere skal få best mulige vilkår for å vise at, og hvordan jeg tar feil. En liten metodisk oppsummering finnes i Appendiks A.

I utgangspunktet ville jeg presentere empirien uten innledende omsvøp. For leservennlighetens skyld, er det også godt mulig en slik rekkefølge er best. Men kronologien er brutt med et innledningskapittel, der problemstillinger og bakgrunnen for undersøkelsen er presentert, sammen med enkelte metodiske redegjørelser. Dernest kommer en utgreiing om tillitbegrepet (Del I). Jeg oppdaget på et visst tidspunkt at det kanskje ikke var så enkelt å forstå tankegangen bak prosjektet. Det kunne derfor være vanskelig å fatte sammenhengen for eventuelle lesere. Jeg valgte derfor å legge inn en forholdsvis utførlig redegjørelse for tillitbegrepet, i forkant av empirien. Det skal også være mulig å finne tilløp til teoretisering om tillit som sosialt fenomen i teksten. Del I kan sannsynligvis også leses i etterkant, med like stort, eller større, utbytte.

Funnene er presentert tematisk. De som leser tillitkapittelet vil forstå hvorfor det første kapittelet i denne delen handler om "sårbarhet", og det neste om "normer". Det er fordi jeg hevder dette er grunnelementene i tillit. Disse utgjør Del II. De tre neste kapitlene handler om hvordan narkomane går fram for å finne ut om de skal vise hverandre tillit, og hvordan de går fram for å vinne hverandres tillit. Med litt velvilje kan denne Del III betraktes som et fenomenologisk perspektiv på tillit.

Til slutt forsøker jeg å oppsummere om mitt tillitperspektiv har noe for seg, og hva vi eventuelt kan hevde å ha lært i denne undersøkelsen i Del IV.

Rammene for prosjektet gir ikke rom for å sette funnene systematisk opp mot annen litteratur på feltet. Det er utgitt en god del litteratur de siste ti årene her i Norden. Spesielt vil jeg nevne Svenssons studie av amfetaminmiljøet i Malmö fra 1996. Senere har Lalander laget en lignende studie av unge heroinister i Norrköping (2001). I Norge presenterte Rogalandsforskning en rapport i 1996, forfattet av Tunglund, Smith-Solbakken og Clausen. Også denne tok for seg miljøet av blant annet heroinister, med tydelig vekt på å fremme forståelse for hvordan dette fungerer (se også Smith-Solbakken og Tunglund 1997).

De to førstnevnte studiene skiller seg fra denne ved at de i større eller mindre grad følger enkeltpersoner og livshistorier. Jeg intervjuer også enkelte mennesker, men presenterer dem ikke som personer, utover det de sier om seg selv. Jeg har satt fokus på samhandling og teknikker, ferdigheter i det sosiale samspillet. Om jeg har lykket i det, er opp til leseren å bedømme. Forsøket har vært å avdekke deler av et sosialt rom som forsvinner i sosiologiens fokusering enten på livshistorier eller bakgrunnvariabler. Denne studien skiller seg også fra sistnevnte tekst(er). Tungland, Smith-Solbakken og delvis Clausen, er først og fremst opptatt av å finne ut hvordan strømmen av varer går i de forskjellige del-økonomiene, som utgjør kjernen av "narkomiljøet". De er mindre opptatt av det sosiale elementet i markedsrelasjonene. Deres oppsummering av "moral og etikk i narkomiljøet" har likevel vært viktig for utviklingen av denne studien. Men om denne rapporten ikke inneholder oppdatering i forhold til annen litteratur på feltet, er til gjengjeld muligheten tilstede for andre å komme med slike diskusjoner.

To andre bøker som beskriver viktige deler av miljøet kom ut i 2001. Gode beskrivelser av miljøet og menneskene i det, finner vi både i Frantzsens "Metadonmakt" og Harts "Hospits Central". Disse skiller seg imidlertid fra denne studien ved at de, på hver sin måte, fokuserer på helsetilstanden og forholdet til behandlingsapparatet. Jeg har begrenset meg til forholdet mellom personer internt i miljøet. I tillegg vil jeg nevne Holiens "Iskariots død og andre fortellinger" (1999), som handler om alkoholikere og deres møter med hjelpeapparatet. Det er et usentimentalt møte med mennesker som søker mot avgrunnen, fortalt av en forfatter med omtrent samme bakgrunn som meg selv. Forhåpentligvis har hans humanistiske holdning smittet en smule over på denne teksten.

Jeg vil også understreke at dette ikke er en undersøkelse av omfanget av svik og bedrag. Omfanget av dette kan lett overdramatiseres, så vel som at det kan være fort gjort å overse for folk som ikke har sett miljøet på nært hold. Kanskje vil også enkelte velge å se bort fra det, siden det kaster uheldig lys over en gruppe som allerede har klanderverdige merkelapper på seg?

Tilsvarende er det ikke foretatt noen systematisk analyse av de teoretiske implikasjoner for tillitbegrepet, som ligger i materialet.

Metode

Det er foretatt åtte intervjuer med stoffmisbrukere i behandling. For alle gjelder at injisering av heroin er den formen for rusbruk som blir betraktet som mest problematisk. Men mange av dem har lang fartstid med andre rusmidler. De intervjuede er "Tone", "Stein", "Helle", "Birger", "Linda", "Eric", "Eskil" og "Kine". Jentene er stort sett er en del yngre enn guttene og har mindre fartstid i miljøet. Som gruppe skiller de seg litt fra klientellet på Markus Thranes Hus. Ikke alle har bodd (lenge) på hospits, og generelt virker det som enkelte ikke har vært like langt "nede" som tilfellet er med en gjennomsnittlig hospitsbeboer. Alle har for eksempel ikke vært i "knestående" på Plata, ikke alle har hatt overdoser. Man kan spørre om alle hadde "fullført" en slags "moralsk karriere" i dopmiljøet".

Jeg valgte å finne respondenter i behandlingsapparatet. Å snakke med beboere på Markus Thranes Hus ville medført problemer med taushetsplikt, dobbeltroller og lojalitetskonflikter overfor de intervjuede. Jeg forhørte meg ved to behandlingsinstitusjoner, som sa seg villige til å formidle kontakt med sine klienter. De presenterte prosjektet, slik de hadde forstått det på meg, og spurte om det var noen som var interessert. Etter en litt nølende begynnelse, fikk jeg etter hvert flere enn nok navn. Etter ett intervju, ble jeg åpenbart akseptert på begge institusjonene. Responsen blant klientene har vært overveldende.

Intervjuene ble foretatt med kassettspiller. Jeg satt imidlertid å noterte under intervjuenes gang, mange gode samtaler fortsatte også etter at kassettspilleren var slått av. Intervjuene varte en time, og ble foretatt på behandlingsinstitusjonens område.

Så godt som alle de intervjuede hadde den samme reaksjonen da jeg presenterte temaet. "Det er ikke noe tillit i miljøet", det er det unisone budskapet. (En gang jeg satt på et fellesareal og presenterte meg, kom det riktignok til opphetet debatt mellom forskjellige klienter om dette temaet.) Som antydnet i forrige kapittel, mener jeg dette ikke kan stemme, det må finnes noe tillit i miljøet. Et sosialt system er et mønster av møter mellom mennesker over tid. Menneskene i miljøet vil trekke seg unna disse møtene dersom det ikke finnes noe grunnlag for tillit eller forutsigbarhet, i den øvrige gruppen. Slik vil miljøet

”løse seg opp i sine enkelte bestanddeler” (enkeltindivider), og opphøre som sosialt system. Når miljøet av heroinister og andre består over tid, og til og med viser seg motstandsdyktig overfor forsøk på oppsplitting (fra politiet), må det, så vidt jeg kan forstå, være noe tillit enkeltmedlemmene i mellom.

Intervjuene åpnes derfor med å få fram situasjoner hvor de selv har vist tillit. Tanken var å spørre hva slags vurderinger som lå til grunn for å vise tillit i den bestemte situasjonen, eller den typen av situasjoner. Å vise tillit innebærer en mulighet for å miste noe – at et annet menneske utnytter situasjonen og frarøver deg noe. Det ligger således en vurdering av de andre implisitt i enhver situasjon man viser tillit. Jeg ville få fram noen av disse vurderingene, selv om dette er noe man vanligvis ikke tenker på i disse termene.

Dette skulle imidlertid vise seg å være lettere sagt enn gjort. Det mest åpenbare eksempelet på tillitbrudd i miljøet er kamerattyveriene. Det blir stadig mer snakk om tilfeller der folk som sovner etter å ha satt et skudd, våkner opp uten penger og dop, kanskje også uten mobiltelefon. Det blir på denne måten å vise tillit når man setter et skudd med heroin sammen med et annet menneske. Dette er imidlertid en noe uvant begrepsbruk for mange. Mye av tiden i intervjuene ble brukt til å etablere slike situasjoner de selv hadde vært i, og formulere disse i min terminologi. Dessuten ville jeg unngå å bruke eksempelet med kamerattyverier. Jeg ønsket å se om intervjuobjektene trakk opp dette på egen hånd. Jeg ville unngå å legge ordene i munnen på dem, og siden dette var et tema jeg oppfattet som særlig viktig for prosjektet, mente jeg det ville ha større verdi om jeg kunne rapportere at de trakk det fram selv.

Jeg begynte de fleste intervjuene med å presisere hvilke erfaringer jeg var mest interessert i. Det handler om hvordan man skaffer seg tillit, og hvordan man bestemmer seg for hvem man skal vise tillit blant ”gatefolket”. Dernest presiserte jeg hva jeg mente med ”gatefolket”. Hvis de ikke fortalte om erfaringer fra ”miljøet” (som de kalte det) på eget initiativ, spurte jeg om de kunne fortelle om første gang de kom i kontakt med det. Slik nøstet jeg forsiktig opp situasjoner der jeg fant at de hadde gjort seg sårbare.

Noen ganger krevde dette mer innsats fra min side enn andre. I ett intervju følte jeg at jeg aldri fikk det til. I andre ble jeg aldri helt kvitt følelsen av at jeg påtvang intervjuobjektene en kunstig begrepsbruk. For det meste fungerte dette imidlertid ganske greit.

Som det fremgår har intervjuene vært både strukturerte og åpne. De har lignet mye på samtaler hvor jeg har fått lov å styre og diktere temaene. Mange av samtaleene har vært svært givende personlig, og jeg sitter med en fornemmelse av at det samme gjelder for flere av de intervjuede. Flere av dem har jeg hatt kontakt med i ettertid.

Temaene for undersøkelsen var mer eller mindre ordnet på forhånd. Som nevnt handlet det om sårbarhet, normer og teknikker for å vinne tillit/finne ut hvordan man skal vise tillit. Teksten følger intervjuenes gang på dette feltet. Materialet er ikke større enn at det meste som er relevant på hvert punkt har latt seg gjengi.

Det eneste punktet jeg systematisk har måttet analysere materialet, er på spørsmålet om sårbarhet. Her utviklet jeg begrepsbruken underveis i intervjuprosessen. Begrepsbruken kan også virke litt fremmed dersom man ikke er fortrolig med tillitbegrepet. De intervjuede var ikke innforstått med dette, og jeg måtte som tidligere nevnt, lede dem inn på disse temaene med konkrete eksempler. Underveis i intervjuene kom flere historier, og her ble det en utfordring å identifisere hva slags sårbarhet, om noen, som kunne sies å bli vist i de enkelte situasjonene.

En lignende gjennomgang av materialet kunne vært gjort i forbindelse med spørsmålet om ”operative” normer i miljøet. Men dette temaet ble ikke forfulgt systematisk nok i intervjuene, til at jeg vurderte dette som hensiktsmessig.

Jeg spurte ikke om alder eller andre bakgrunnsvariabler. Deres ”profiler” er, som tidligere nevnt, ikke presentert. Jeg har ikke lagt vekt på å vise hvem som har sagt hva underveis for å presentere et mer sammensatt bilde av den enkelte personen. (Et sted er mer generelle inntrykk og forskjellige sitater fra to av dem satt sammen, fordi det var relevant i den bestemte sammenhengen.)

Språk

Språkbruken er lagt tett opptil brukernes eget vokabular. Jeg må innrømme at jeg har overtatt en del av deres språkbruk. En grunn er nok at jeg har arbeidet nært miljøet over en viss periode. Det kan også skyldes at jeg identifiserer meg sterkere med stoffmisbrukere enn behandlere og kontrollmyndigheter for øvrig. Jeg er ikke sikker på hvordan jeg skulle formulere meg, hvis jeg skulle tatt et rendyrket "utenfraperspektiv". Forhåpentlig betyr ikke dette at jeg har "gone native", som antropologene sier. En bedømmelse av dette må uansett basere seg på lesning av teksten som helhet, og ikke språkbruken alene. En oversikt over viktige uttrykk er gjengitt av Smith-Solbakken og Tungland (1997). Jeg vil likevel presentere noen av begrepene her:

Begrepet "bøffing" ligner på det å stjele. Det er imidlertid litt mer generelt, siden det inkluderer alle former for å lure til seg urettmessig. Det brukes mest om å selge dårlig stoff (dop).

Alle de intervjuede brukte Heroin i en periode av livet sitt. Det er imidlertid få som snakker om Heroin som sådan. Det heter "minus", en "smell" eller "dop". "Dop" er et ord som brukes i mange sammenhenger, blant annet idretten, og forbindes blant annet med miljøene rundt treningsstudioer. Ikke desto mindre er dette det ordet som brukes oftest om Heroin. Måten man inntar det omtales som "skudd". Å gjøre i stand et skudd kalles "å mekke" eller "mekke ut".

Benevnelsen av miljøet er komplisert. Jeg brukte litt tid på å etablere en noenlunde ensartet språkbruk. Mange av intervjuene ble introdusert med en klargjøring av hvilket miljø jeg ønsket å snakke om, for deretter å spørre hva slags navn de brukte på dette. Det var aldri uklarheter om hva jeg snakket om, og det vanligste svaret var "dopmiljøet". I tittelen bruker jeg "narkomiljøet" (inspirert av boka med samme navn, av Smith-Solbakken og Tungland, 1996), andre steder "gatefolket" (Frantzsen 2001). Det er imidlertid alltid *nettverket av folk som injiserer illegale rusmidler, som opererer på eller rundt plata, ikke har arbeid og/eller ikke fast sted å bo, er sosialklienter og kanskje prostituerer seg eller skaffer seg penger med kriminalitet*, som er temaet for undersøkelsen. (Alle kjennetegnene behøver ikke stemme for å klassifiseres som del av miljøet.)

Del I

Tillit som sårbarhet og forventninger

Preben er en eldre mann med høy aktelse i miljøet. Dette skyldes delvis at han har vært med siden 60-tallet, dels at han ”tar seg av” andre som ikke klarer seg så bra. Han har, så lenge jeg har kjent ham, gått i kompaniskap med andre menn. Det har vært allianser som har gått over uvanlig lang tid. Bruddene har vært basert på at den ene av partene har blitt fysisk flyttet fra miljøet, det har med andre ord vært brudd uten de vanlige beskyldningene om bøffing. Prebens anerkjennelse stammer nok også fra hans sosiale engasjement. Han har bidratt i mange tiltak for folk på utsiden av det ordinære samfunn.

Av folk i miljøet er han kjent under et bestemt tilnavn, og det er mitt inntrykk at det ikke er få personer som kjenner ham, og omtaler ham med en respekt få andre i miljøet er forunt. En dag fikk jeg høre at Preben hadde forsvunnet. Det viste seg at Vilde, som hadde forholdsvis omfattende omsetning av heroin, hadde brukt Preben som bank (han hadde oppbevart pengene hennes). Hun var temmelig fortvilet over at han hadde tatt med seg rundt 70 000 kroner. Ryktene sa at Preben var i utlandet. Forskjellige vitner fortalte at han hadde snakket om å reise. Nå var han i hvert fall borte.

Historien om Preben gir en god illustrasjon på den forståelsen av tillit som ligger til grunn for dette prosjektet.

Tillit

Tillit er et fascinerende emne. Det er et element i alle former for mellommenneskelig samvær. Samtidig kan formen tilliten tar i en relasjon, si mye om forholdet mellom de impliserte parter. Kanskje er det også et undervurdert nivå i sosiologisk analyse? Nelken (1994) hevder at tillit er spesielt egnet som redskap for komparative undersøkelser.

I denne undersøkelse har jeg valgt å se på dopmiljøet som et sosialt system, med utgangspunkt i bytte og transaksjoner medlemmene mellom. Penger og varer fungerer her som byttemiddel. Som sagt følger det mye sosialitet med de økonomiske mellomværender. Det kan således skilles mellom en økonomisk sfære og en sosial sfære. Det er hevdet at tillit fungerer som penger i den sosiale sfæren (Luhmann

1988, Nelken 1994). Tillit er en måte å tilpasse seg omgivelsene på som selv skaper grobunn for mer tillit. Det er en (delvis) selvoppfyllende profeti, som bidrar til at mennesker omgås lettere. Ved å vise tillit, får man tillit og omvendt: blir man vist tillit, viser man tillit. Jeg vil også hevde at de to sfærene kan overlape. Penger kan byttes i tillit, og tillit kan byttes i penger.

Samtidig er det alltid et element av usikkerhet forbundet med tillit. Tillit er blitt foreslått som å være en måte å forholde seg til andre menneskers frihet. Men selv om dette kan være dekkende i mange sammenhenger, er det ikke en helt tilfredsstillende definisjon. Gambetta har gitt følgende bud på hva tillit er:

”[T]rust (or, symmetrically mistrust) is a particular level of the subjective probability with which an agent assesses that another agent or group of agents will perform a particular action, both *before* he can monitor such action (or independently of his capacity ever to be able to monitor it) and in a context in which it affects *his own* actions” (Gambetta 1988: 217).

Det er altså med *et bestemt nivå av sannsynlighet* man vurderer en annen person til å handle slik at det gagnar, eller i det minste ikke skader, en selv, når dette har betydning for ens egne valg. Hvis man vurderer sannsynligheten til 50%, mener man det er like sannsynlig at den andre vil handle til ens egen fordel som til ens ulempe. Er sannsynligheten 100% for den fordelaktige løsningen, er det som sagt ikke lenger snakk om tillit, men sikkerhet. Vurderer man sannsynligheten til 0%, har man total mistillit. Mer realistisk sier Gambetta at vurderinger over 50% er tillit, mens under 50% kalles mistillit.

Om man skal vise tillit, vil også bestemmes av hva slags risiko man utsetter seg for. Hvis man vurderer å sende inn en 100 kroners tippkupong, kan man ta større sjanser (man forventer da at lagene på kupongen presterer i forhold til et bestemt styrkeforhold). De fleste kan tape en slik sum uten å la seg merke særlig med det. De vil klare seg med en sannsynlighet så lav at det må kunne kalles sterk mistillit (nærmere 0%). Motsatt, dersom man risikerer mange års fengsel i tilfelle kompanjongen sprekker i avhør, vil de fleste forsikre seg mer enn de så vidt 50%.

Underforstått i Gambettas definisjon, er at å vise tillit er en kalkulert handling. Dette er imidlertid en mye strengere forståelse av begrepet enn det som skal legges til grunn i denne teksten. Å ferdes ute på åpen gate er for eksempel å vise tillit til den øvrige folkemengde. Man kan tape sitt liv, sine penger eller sin integritet, hvis noen i mengden plutselig ikke oppfører seg etter straffelovens bestemmelser om tyveri eller vold. Men selv den største forbryter er lovlydig det meste av tiden. Blant annet derfor tenker vi ikke over at det er et element av tillit i det å bevege seg rundt i byen. På samme måte er det et snev av tillit i det å bevege seg på jordkloden overhodet. Hvordan vet man at jorden ikke svikter under føttene på en der en står? Et bedre eksempel er muligvis det å kjøpe et måltid på restaurant. Her mottar man maten, spiser den, og får ofte enda litt tid, før man blir presentert for regningen. Rent praktisk er det mange muligheter for å fjerne seg fra stedet uten å betale. Siden dette skjer så sjelden, tenker man ikke over at det faktisk er en form for tillit som vises fra betjeningens side. Det er således heller ikke rimelig å hevde at tillit nødvendigvis er gjenstand for beregnende overveielse i forkant.

Noen vil likevel hevde at dette er å trekke tillitbegrepet litt for langt, at en så vid forståelse invaderer felter som det "normative" og det "konvensjonelle", endog det pragmatiske og nødvendige. En gyldig oppfølging av denne kritikken kunne være at tillitbegrepet ble for svulmende, at det dekket for mye til å være anvendelig. Kanskje ville noen også antyde at det kunne bli tautologisk, at alt kunne tolkes som tillit, og at begrepet således tømte seg selv? Jeg er enig i at dette er et faremoment ved enhver begrepsdannelse. Det forhindrer likevel ikke at hendelser vi alle måtte være enige om er å vise tillit, kan foregå uten at det ligger en kalkulasjon bak. Løgstrup åpner sin bok om tillit med et eksempel fra en togkupe. Når man møter en fremmed, og kommer i snakk, sier han, tror man automatisk at det vedkommende forteller medfører riktighet. Dette er et eksempel på at mange situasjoner inneholder et slags "krav" om tillit, et eksempel på "den etiske fordring", i følge Løgstrup (1960). Han mener altså at forskjellige situasjoner får oss til å vise tillit automatisk, uten at vi gjør oss det klart at det er det vi gjør.

Når dette er sagt, er det ikke meningen å underslå at det er analytisk meningsfylt å nærme seg tillitbegrepet *som om* det var en kalkulert handling. Det er nettopp det vi skal gjøre i det følgende.

Tillit som sårbarhet

Som eksempel på tillitsituasjoner, trakk jeg fram det å stole på en annen arrestants evne til "å holde tett". Det var ikke et tilfeldig valgt eksempel. Spenningsfeltet mellom to personer arrestert mistenkt for samme forbrytelse, er utgangspunktet for mye av det som kalles spillteori. Det mest vanlige "spillet" i spillteorien, er det som kalles Fangens Dilemma.

"Fangens Dilemma" er en situasjonsbeskrivelse for en person som skal foreta et valg. I en avhørsituasjon, kan man tenke seg at man blir belønnet for "samarbeidsvilje", om man "legger kortene på bordet". Ved tilståelse for mindre forbrytelser kan man faktisk dømmes i forhørsretten, med enklere saksgang og mer effektivitet for domstolene. Det ligger videre en viss modifikasjon i straffeutmålingen som belønning for tilståelsen. Men hvor mye vet politiet? Det er ikke noe poeng å tilstå hvis politiet ikke har fellede bevis. Etterlot man seg fingeravtrykk? Tar man sjansen på at politiet ikke har bevis, kan man gå fri. Neker man mens politiet har skaffet bevis, mister man reduksjonen i straffeutmåling og må sone ekstra lenge.

I Fangens Dilemma er det imidlertid tilført et annet og kompliserende forhold: et annet menneske som står i samme situasjon, og hvis handlingsvalg er avgjørende for hva som gir best resultat. De to kan ikke kommunisere med hverandre, og hvis vi tenker oss at de to personene er arrestert og mistenkt for en alvorlig forbrytelse, kan man tenke seg tre mulige hendelsesforløp.

Dersom begge nekter, vil begge få en mild straff (1 års fengsel). Dersom den ene nekter, mens den andre tilstår, vil den som nekter få lang straff (5 år), og den som tilstår få mild straff (0 år, for sin samarbeidsvilje?). Dersom begge tilstår, får begge en "vanlig" straff (3 år).

Utrolig nok lønner det seg å tilstå. Grunnen til dette er at man må ta hensyn til den andre personens handlingsvalg. Smarte valg må ta høyde for hva den andre part foretar seg: hvis den andre nekter, kan

man enten få 1 års fengsel hvis man nekter selv, eller praktisk talt slippe fri, hvis man tilstår selv. Vet man, eller føler seg sikker på at den andre kommer til å nekte, lønner det seg alltid å tilstå selv. Hva da hvis den andre tilstår? Da kan man nekte selv, og få 5 år i fengsel, eller tilstå, og måtte sone 3 år. Igjen lønner det seg å tilstå. Uansett hva den andre foretar seg, lønner det seg altså å tilstå, selv om det beste for begge parter hadde vært å nekte.

I situasjoner som Fangens Dilemma er det den som legger sin skjebne i sin makkers hånd, som oppnår det beste resultat som helhet, men også det verste. Dette er det vesentlige element i tillit. Man gjør seg sårbar, og blir belønnet eller straffet for dette.

Fangens Dilemma kan også presenteres "positivt", altså med belønning i stedet for straff som incitament. Axelrod formulerer en enkel versjon: To personer må handle samtidig ("simultant"). De velger å "Samarbeide" eller "Hoppe Av". Hvis begge samarbeider, blir begge belønnet med 3 (poeng). Dersom den ene samarbeider og den andre hopper av, får avhopperen ("opportunisten") 5, mens den som samarbeider får 0. Dersom begge hopper av, får begge 1. Selv om fortjenesten samlet er størst når man samarbeider, vil den opportunistiske spiller enkeltvis skåre høyest fortjeneste. Dermed blir de begge stående igjen med det Axelrod kaller "punishment for mutual defection", 1 poeng (Axelrod 1990, side 8).

I motsetning til virkelige forhørsituasjoner, kan man spille Fangens Dilemma mange ganger etter hverandre. Riktignok ser vi tilløp til gjentatte spill av denne typen for eksempel i forbindelse med medlemmer i motorsykelklubber. Grunnen til at disse konsekvent nekter i avhørsituasjoner, er at det innen disse miljøene hersker en sterk norm om at man ikke skal tyste. Disse normene kan tolkes som utslag av en visshet om at man er sterkere sammen, som gruppe, dersom ingen impliserer andre. De springer således ut av en forståelse av hva som er best i avhørsituasjonen, på gruppens vegne. Det følgende *kan* således også leses i forhold til avhørsituasjoner, men for enkelhets skyld, følger jeg Axelrods resonnement.

Gjentatte spill åpner for at man kan opptre strategisk. Det er lite trolig at en person vil fortsette å velge samarbeidsløsningen, dersom man selv "Hopper Av" hele tiden. Får å få mest mulig poeng, måtte man

derfor forsøke å få til så mange gjensidige samarbeidsløsninger som mulig. Samtidig står man da i fare for at den andre stikker av med poengene.

Axelrod inviterte til en konkurranse mellom forskjellige dataprogramerte strategier. Her ble alle 14 påmeldte strategier satt opp mot hverandre enkeltvis. For hvert spill ble det summert antall poeng strategiene fikk. Dette ble til slutt lagt sammen. Vinneren ble strategien kalt Tit-For-Tat. "Tit-For-Tat" går ut på å samarbeide i første trekk, og deretter imitere motparten i alle etterfølgende trekk. For å undersøke om hvor god denne strategien virkelig var, lyste han ut enda en konkurranse, hvor resultatene fra den første konkurransen allerede var kjent. Denne gangen deltok 63 forskjellige programmer. Også her vant Tit-For-Tat (Axelrod 1990).

Hva kjennetegner Tit-For-Tat som strategi i Fangens Dilemma? Det er verdt å merke seg at man i Tit-For-Tat ikke har noen strategier for å tjene på den andres samarbeidsutspill. Hvis den andre spilleren bare trekker "samarbeid", vil Tit-For-Tat gjøre det samme. De vil begge få 3 poeng i hver runde. Strategien er innrettet mot å få den andre til å velge "samarbeid". Axelrod kaller Tit-For-Tat en "snill" strategi, fordi den aldri hopper av først. Av strategiene som gjorde det best i turneringene, var nesten alle "snille". Tit-For-Tat er heller ikke langsint. Snarere tvert i mot, kan den kalles "tilgivende". Samtidig er den ikke dumsnill, et opportunistisk trekk blir ubønhørlig besvart med det samme, og det umiddelbart. Tit-For-Tat kan sies å "ta igjen". Sist men ikke minst er Tit-For-Tat "begripelig". Samtidig som det var den beste strategien som ble levert til turneringene, var det også den enkleste. Den er tilsvarende enkel å forstå for motspillere i det virkelige liv. Tit-For-Tat er i Axelrods analyse en snill, enkel og tilgivende strategi, som tar igjen.

Det kreves imidlertid noen betingelser for at Tit-For-Tat skal være så sterk i disse spillene. Det første er at det er et ukjent antall runder av spillet som spilles. Hvis man vet at spillet slutter på et bestemt tidspunkt, vil det lønne seg for begge parter å hoppe av i siste runde, akkurat som i det enkle spillet. Det betyr at spillet praktisk talt slutter en runde før slutt. Når begge vet dette, vil det også lønne seg å hoppe av i nest siste runde. Av samme grunn. Osv. Slik kan man nøste seg tilbake til nåsituasjonen, hvorpå alle strategier bryter sammen.

Resultatet blir at alle hopper av hele tiden. En forutsetning for suksessen til Tit-For-Tat, er at partene hele tiden forventer fremtidige spill, at de skal omgås i fremtiden.

Å hoppe av hele tiden kan også formuleres som en strategi. Axelrod kalte dette "All D" ("always defect"). Men denne ble ikke levert, og deltok ikke i turneringen. Men i spill med bare Tit-For-Tat, ville den vunnet. Faktisk vant ikke Tit-For-Tat noen enkeltspill. Men den fikk så høy skåre på spillene sine, at det til sammen ble nok til seier i begge turneringene. Hemmeligheten var at den fikk motpartene til å samarbeide ved flest anledninger. All D ville skåret 5 poeng mer i første runde: Tit-For-Tat samarbeidet og fikk null poeng, mens All D fikk høyeste skåre, og i alle etterfølgende spill ville begge fått 1 poeng hver. Poengsummen ville blitt nær minimal for begge, men med et lite overtak til All D. I turneringen som helhet, ville imidlertid All D gjort det dårlig. Axelrod presenterer en fascinerende og leseverdige oppsummering av turneringene, og de forskjellige strategiene som deltok. Det er imidlertid ikke nødvendig med en redegjørelse for disse her.

En annen forutsetning for at resultatene ble som de ble, er at belønningssystemet er satt opp som det er, med de samme forholdene mellom de forskjellige belønningene for handlingsvalgene. Det viktigste forholdet er at summen av de individuelle belønningene ved samarbeidsløsningen, må overstige den enkeltes maksimale belønning. Fangens Dilemma er således ikke et "nullsumspill". Et "nullsumspill" kjennetegnes av at den enes fortjeneste går på bekostning av den andres ditto. Partene vil da ha direkte motstridende interesser. Som i de fleste av tilværelsens områder, er Fangens Dilemma er situasjon der alle parter tjener på å samarbeide.

Vanskeligheten består i at den individuelle gevinst ved å hoppe av, er større på kort sikt. Det er hele tiden incitamentet til stede, som truer med å bryte et stabilt samarbeid. Tit-For-Tat løser dette ved å gjengjelde et hvert avhopp, men uten å være langsint. Slik er den enkel å forstå for motparten, og i tillegg er det en "snill" strategi, siden den selv ikke hopper av først. En annen måte å se det på kunne være å kalle det en "tillitsfull" strategi. Den begynner altså alltid med samarbeidsløsningen. Dermed er den sårbar for å stå igjen med null poeng etter første runde. Uten å ane hva den andre vil foreta seg, gir

den vedkommende spiller sjansen til å utnytte ens sårbarhet. Tit-For-Tat gjør seg sårbar. Den viser tillit.

Stabile samarbeidsløsninger, innebærer gjensidig tillit. Begge parter må ha tillit til hverandre, for at samarbeidet skal bestå. Det er dette som er grunnen til at et enkelt avhopp får så store konsekvenser. Tit-For-Tat åpner som sagt med å vise tillit. Å vise tillit, er mer enn å stole på at den andre oppfører seg til beste for begge parter. I dette tilfellet er det til og med slik at spilleren ikke har noe grunnlag for å vurdere den andre partens fremtidige opptreden i det hele tatt. Tilliten er sånn sett tatt ut av luften. Å vise tillit er her også det Gambetta kaller ”å vise tillit til tillit” (to trust trust) (Gambetta 1988). Tillit, sier han, begynner med at man handler ”som om” man har tillit til den andre. Det er mulig å betrakte det første trekk i Tit-For-Tat som et ”som om” man har tillit til motparten, og i tråd med Gambettas betraktninger om hvordan man initierer et varig samarbeidsforhold preget av tillit.

For å vise relevansen av Fangens Dilemma og erfaringene fra turneringene, presenterer Axelrod blant annet historier fra skyttergravskrigen under første verdenskrig. Her utviklet det seg en ”leve og la leve” holdning mellom de stridende parter. Dette til tross for at de var under konstant press for å være mest mulig dødelige for motparten. Axelrod analyserer dette som tilfeller av Fangens Dilemma, der samarbeidsløsninger blir etablert til tross for ekstremt vanskelige vilkår. Begge parter kunne for eksempel lett beskytte tilførselen av proviant med artilleri. Men om den ene gjorde det, ville den andre gjøre det, og ingen av partene ville fått noe å spise.

Skyttergravskrigen utspant seg hovedsakelig mellom to parter. Denne undersøkelsen handler om dopmiljøet i Oslo, som består av tusenvis av enkeltpersoner. De som interagerer med hverandre i dette miljøet, kan sies å spille et slags Fangens Dilemma med hverandre. Ved å opprettholde en relasjon til hverandre, kan de hjelpe hverandre videre i sine daglige gjøremål (og dem er det ganske mange av). Samtidig viser de forskjellige typer sårbarheter i sin omgang med hverandre. Som tidligere nevnt er det mange ”allianser” som går i oppløsning når en av partene forsvinner med store summer penger eller stoff. Å sette skudd sammen er også en form for sårbarhet for regelrette ran. Dette

kan det være fristende å utnytte når trangen til dop er som sterkest. Men da risikerer man samtidig relasjonen.

Axelrod utvikler spillet med Fangens Dilemma til å gjelde ”befolkninger”. Han viser først at det over tid, vil være en tendens til at en strategi vil dominere i en gruppe hvor alle spiller med hverandre, direkte eller indirekte. Også her var Tit-For-Tat den mest dominerende strategien, men det er underordnet. Det kan tenkes befolkninger der denne strategien ikke finnes. Der vil andre dominere. Et kjennetegn ved strategiene som gjorde det bra, var at de var det Axelrod kaller ”snille”, men som her er blitt foreslått kalt ”tillitsfulle”. En strategi som imidlertid også ville gjøre det bra, hvis den først fikk fotfeste, var ”All D” (som vi husker, der alle hopper av hele tiden, ingen samarbeidsløsninger inntreffer, bare 1 poeng hver). Dette er da ingen ”snill” strategi. Men den er det Axelrod kaller ”stabil”. Det betyr at hvis man generelt opptrer etter denne strategien i en befolkning, vil ingen annen strategi kunne overta. Ingen annen strategi vil gjøre det bedre enn denne strategien, hvis noen skulle begynne å spille med medlemmene i befolkningen. ”All D” kan ikke ”invaderes” av en annen enkeltspiller, heller ikke av Tit-For-Tat. En spiller med en annen strategi, vil konsekvent få mindre poeng.

Også Tit-For-Tat er stabil på denne måten. Dersom alle i en befolkning bruker Tit-For-Tat i møtene med hverandre, vil disse skåre høyere enn alle andre strategier som måtte forsøke å invadere den. Dette minner oss på kjernepunktet i Fangens Dilemma, at ingen handlingsvalg eller strategi er best, uavhengig av hva motparten gjør.

Det er likevel slik, at dersom en liten gruppe spiller Tit-For-Tat med hverandre, kan disse som helhet, invadere en befolkning som spiller All D.

Kan man si at dopmiljøet er en befolkning hvor spillerne opererer med strategien All D? Mye kan tyde på det. Utgangspunktet her er nettopp at medlemmer i dopmiljøet mangler en hver form for sperrer mot å utnytte hverandres sårbarheter. Kamerattyveriene taler til fordel for en slik tolkning. Det er også fristende å se på dopmiljøet som en ”alles kamp mot alle”, der en hver er i krig med en hver annen. Det er et statsløst samfunn, der ingen ytre autoritet ordner opp i interne konflikter, og prinsippet om den sterkestes rett er rådende. Bildene fra

Hobbes og ”naturlilstanden” er påtrengende (Hobbes 1998, Johansen 2002).

Jeg vil imidlertid reservere meg mot noen konklusjon på dette spørsmålet. Det er for det første et empirisk spørsmål, som blir delvis belyst i denne undersøkelsen. Det er ikke systematisk forfulgt, og det gis således ikke noe svar på spørsmålet. Men leserne er velkomne til å reflektere over spørsmålet, og dele refleksjonene med forfatteren. For det andre er det åpenbare grunner til at det ikke stemmer. Det er tross alt et visst samhold i dette miljøet, uten at dette skulle behøve noe nærmere utdyping. Få mennesker kan sies å redde så mange menneskeliv som det en narkoman med en viss fartstid kan påberope seg (gjenoppliving ved overdoser). For det tredje kan man også diskutere i hvilken grad samspillet mellom medlemmene av dopmiljøet kan betraktes som Fangens Dilemma. Er det for eksempel ikke et nullsumspill? Denne diskusjonen blir diskutert i sin fulle bredde her, men blir tatt opp i avslutningen.

For det fjerde ville det være en altfor unyansert påstand å si at dopmiljøet er preget av å hoppe av, eller Tit-For-Tat, for den saks skyld. Medlemmene i en befolkning spiller mange spill med hverandre, og ikke alle er sammenlignbare. For eksempel er det svært forskjellige sårbarheter som vises. Neste kapittel er et forsøk på å kartlegge noen av de viktigste typene sårbarhet i dopmiljøet. Det blir for overfladisk å hevde at man som regel opererer etter en All D maksime, både når man deler utstyr og deler dop. Her gjelder, som vi skal se, åpenbart forskjellige regler. I tillegg må man differensiere mellom forskjellige motspillere. Selv om alle er bekjente med veldig mange, er det noen man kjenner bedre enn andre. Familiemedlemmer må for eksempel forventes å bli behandlet annerledes enn en bekjent man ikke husker navnet på. Forskjellige forhold mellom mennesker krever forskjellige former for oppførsel. På samme måte behandler man sikkert folk man er i allianse med mer tillitsfullt enn mer eller mindre tilfeldig forbipasserende. Men også situasjoner er forskjellige. Som vi skal se eksempler på, er det noen som opplever det å bli vist tillit som forpliktende i den forstand at de gjerne vil besvare dette med å vise seg tilliten verdig. Vi kan også følge Løgstrup, og hevde at enkelte situasjoner, og sårbarheter, krever bestemte handlinger. Om noen er i livsfare, vil de fleste føle en forpliktelse til å hjelpe til, bare for å nevne et eksempel på det Løgstrup kaller en "etisk fordring"

(Løgstrup 1960). Riktignok er Løgstrup filosof og teolog, men han kan etter mitt skjønn, med visse reservasjoner, også leses sosiologisk.

Å bruke Fangens Dilemma som analytisk redskap, og bilde, på samspillet mellom deltagerne i dopmiljøet, kan være vanskelig. Jeg mener dette perspektivet rommer viktige innsikter. Det gir et dynamisk bilde av tillit. Det viser hvordan det handler om å oppnå ting i den virkelige verden og hvilke hindringer som står i veien for samarbeid og fellesskapsløsninger. Samtidig er det slik at tillit også rommer et element av forventninger om den andre partens oppførsel. Axelrods analyse tar sikte på å vise at tillit kan vokse frem uten noen ytre koordinerende makt, ved at partene oppdager sin felles interesse i samarbeidsløsningen, og utvikler et ethos av gjensidighet (resiprositet). I det virkelige liv, henter man imidlertid forventninger om andre menneskers fremtidige oppførsel i normer, konvensjoner og vaner. I det følgende vil jeg skissere noen forskjellige kilder til forventninger om andres handlinger.

Normer og forventninger

Fangens Dilemma er en situasjonsbeskrivelse tatt ut av enhver konkret sammenheng. I det virkelige liv vil alle situasjoner som ligner på Fangens Dilemma, være forbundet med konvensjoner og normer. I praksis er tillit uløselig knyttet til normer. Men er det også analytisk sant at normer er nødvendig for å løse Fangens Dilemma?

Normer kan stilles opp som motsetning til en slags "egeninteresse". Hva dette er, kan være vanskelig å definere, men det er rimelig å betrakte det å forfølge sine grunnleggende behov som en form for egeninteresse. De fleste har det til felles at de vil anstrenge seg mye for å skaffe seg mat, drikke, søvn og varme. Narkomane har behov for narkotika. Men egeninteresse kan også være forbundet med fritidsaktiviteter og sanseopplevelser. Det vil i større eller mindre grad være begrensninger for forfølgelse av egeninteressen. Det forhindrer likevel ikke at vi kan tenke oss en ubegrenset form for egeninteresse. Her skal vi oppsummere at man i det praktiske liv alltid er mer eller mindre utsatt for et normativt press. Det finnes alltid en norm for hvordan man skal oppføre seg i en gitt situasjon, uansett om man står fritt til å gjøre sine egne valg, eller tvinges til å følge en norm.

Vi kan tenke oss tre forskjellige kilder til vurderinger av andre menneskers fremtidige oppførsel. For det første kan andre menneskers *egeninteresse* gi en pekepinn om hvordan de vil oppføre seg i fremtiden. For det andre vil konkrete erfaringer med den angjeldende person gjøre det samme. Det er forskjellig hva slags normer vi forfølger, i ellers like situasjoner. Noen lyver nesten aldri, mens andre synes det er greit med hvite løgner. Dette kan også variere over tid. De fleste tillater seg selv flere normbrudd i trengte situasjoner. I et miljø hvor folk har såpass omgang med hverandre som i dopmiljøet, blir dessuten en persons rykte viktig. *Ryktet* formidler tidligere og andre menneskers erfaringer med vedkommende. For det tredje vil man med et visst kjennskap til *lokale normer og konvensjoner*, kunne vite en del om hvordan folk vil oppføre seg hvis de blir vist tillit.

Så vel konvensjoner som erfaringer med andres tidligere oppførsel kan formuleres som normer. Det tilhører et "normativt felt". Men kan man si det samme om egeninteresse? Er ikke egeninteresse det motsatte? (Fra filosofien kjenner vi motsetningen mellom pliktetikken og utilitarismen.) Det er vanlig å hevde at tøylesløs egeninteresse

uttrykker en mangel på normer. Det står som et idealtypisk, og ikke empirisk fundert endepunkt på en skala av normativt trykk. Av analytiske grunner velger jeg derfor å se på egeninteresse som del av det normative feltet. På samme måte som erfaringen med andre menneskers tidligere oppførsel gir en pekepinn om hvilke normer de etterlever, er det å utelukkende forfølge sin egeninteresse en maksime, et handlingsprinsipp. Å rendyrke sin egeninteresse kan dessuten formuleres som en norm. ("Gjør det som til enhver tid maksimerer din egeninteresse"). Det er således normerende.

Jeg hevdet tidligere at tillit består av to elementer: sårbarhet og forventninger. Mens sårbarhetsperspektivet ble presentert tidligere, er det forventningene som behandles her. Jeg har argumentert for at forventninger om andres fremtidige oppførsel, kan spores til det normative feltet.

Som nevnt, gir normer en form for forutsigbarhet om fremtidig opptreden. Hvis man vet om et annet menneske at det opererer i dopmiljøet, får man også bestemte forestillinger om vedkommendes holdning til forskjellige situasjoner, som for eksempel det å bli gitt penger i hånden for å kjøpe dop. Selv om normen er av "negativ" karakter, at den begrenser tillitens rom (man kan ikke vise den sårbarheten det er å gi vedkommende penger i hånden), gir dette forutsigbarhet og dermed en pekepinn i forhold til hvordan man kan opptre selv. Man vet at de andre er for eksempel "ubegrensede opportuniste", dermed unngår man å vise sårbarheter som blir utnyttet. Vi kan derfor se på alle former for normer som konstituerende for tillit i miljøet.

Gjensidighet

En annen form for normer som spiller en spesiell rolle i denne sammenhengen er "gjensidighetsnormer" ("norms of reciprocity"). Slike normer foreskriver hvordan man skal gjengjelde en tjeneste eller en gave. Sahlins har foretatt en analyse av bytte i "primitive" økonomier (Sahlins 1972). "Primitive økonomier" forstås som samfunn uten stat, og det er som nevnt en plausibel karakteristikk av narkomiljøet. Når jeg fokuserer på normer for bytte, er dette blant annet fordi nesten all sosialitet i dopmiljøet kretser rundt bruk og omsetning av goder. Samtidig er det slik at tillit handler om risiko for å miste noe. Og selv om det å miste ansikt eller at noen røper en

hemmelighet kan føles som et tap, er det de mer håndgripelige tapene som står i sentrum for stoffmisbrukernes egen og min oppmerksomhet: Tap i forbindelse med transaksjoner og bytte av gjenstander, penger og dop.

”Gjensidighet” betegner flyten av goder mellom to personer. Det skiller seg derfor fra for eksempel ”pooling”, hvor godene samles inn i en pott, og deles ut etter en fordelingsnøkkel mellom de verdige parter. Men pooling er ikke vesensmessig noe annet enn gjensidighet, det er snarere en organisering av former for gjensidighet (Sahlins 1972: 188). Vi skal ikke gå nærmere inn på forskjellene mellom gjensidighet og pooling her, bare konstatere at pooling er en mer komplisert organisasjonsform enn gjensidighet. Man kan si det er en mer kompleks institusjon, i den forstand at det er et mer omfattende sett med normer som skal til for å etablere den. (Skillet mellom pooling og gjensidighet vil bli sentralt i avslutningen.)

Sahlins operer med tre hovedformer for gjensidighet: ”Generell”, ”balansert” og ”negativ”. ”Generell gjensidighet” ligner altruisme. Vi finner det hos foreldre som forsørger sine barn, gjestfrihet, sjenerøsitet. Analytisk sett er det å gi noe til en annen, uten tanke på når takknemligheten skal utløses i en gave tilbake. Det er en gave uten regnskap. Det kan nok forventes en motytelse, men denne er ikke arts- eller tidsbestemt. Den kan være bestemt av vedkommendes behov i en fremtidig trengende situasjon. Man kan kanskje kreve noe tilbake, i nær fremtid, eller kanskje aldri. Men dette vil være bestemt av hva som er mulig å gjengjelde, uavhengig av hva slags gave som ble gitt opprinnelig. Generell gjensidighet viser seg ofte ved at det finner sted en ensidig strøm av goder eller tjenester, fra en person til en annen.

”Balansert gjensidighet” er det når et bytte foregår direkte. Man bytter gjenstander som har tilsvarende verdi, uten forsinkelse. I varesamfunnet er dette den vanlige formen å bytte. Alt måles i penger, som gir en felles målestokk for nesten alle typer goder. I motsetning til ”generell gjensidighet”, er ”balansert gjensidighet” løsrevet fra sosiale relasjoner. Det er upersonlige bytter, og strømmen av goder går jevnt begge veier.

”Negativ gjensidighet” vil si at man prøver å skaffe seg noe uten å gi noe tilbake. Det handler om å skaffe seg mest mulig fortjeneste selv,

ved byttet. ”Pruting”, gambling og tyveri er former som nevnes av forfatteren. Som pruting må det betraktes som en særlig økonomisk form for bytte. Det er en upersonlig form, der partene møtes med direkte motstridende interesser (Sahlins 1972: 194-195). Negativ resiprositet ligner på det vi tidligere har kalt ”opportunisme”.

At tyveri skulle være en form for bytte, kan virke som en urimelig påstand. La oss igjen merke oss at dette er et ytterpunkt på en skala. Poenget med å trekke fram Sahlins skjema, er å få fram bredden i gjensidighetsnormer som kan prege et bytte. Blant stoffmisbrukere kan man dessuten spørre om ikke tyveriene utgjør en del av en sirkulasjon av goder? Men la oss se på empirien før vi feller noen endelig dom over dette spørsmålet.

Sahlins går videre med skjemaet sitt, og nyanserer det i forhold til sosial distanse. Det er forskjellig, sier han, hva slags normer vi legger på bytte med folk på forskjellig sosial avstand. Sahlins skjelner mellom fem relasjonelle sektorer (det er et poeng å huske på at skjemaet er tegnet opp etter studier av ”primitive økonomier”): Innerst finner vi ”huset”. Det er en slags innerste krets av familien. Utenfor denne, finner vi den øvrige slektskapssektoren. Landsbysektoren befinner seg utenfor denne igjen. Man behandler folk med tilhørighet til samme landsby annerledes, med en sterkere normativ forpliktelse, enn de som befinner seg i sektoren utenfor, nemlig ”stammesektoren”. Det vil være mennesker i samme stamme (eller en annen form for fellesskap). Utenfor, ikke avgrenset, finner vi ”de andre”, i ”mellom-stamme sektoren”.

Typisk vil det være en bevegelse fra ”generell gjensidighet” innen ”huset”, via ”balansert gjensidighet” i ”stamme sektoren”, til ”negativ gjensidighet” i bytter mellom forskjellige ”stammer” (Sahlins 1972: 196-204). Samtidig gjør Sahlins oppmerksom på at sosial avstand er et av flere perspektiver på variasjoner i gjensidighet som gjelder bytte. Lignende betraktninger kan gjøres med hensyn til statusforskjeller (eller likheter) mellom de byttende parter. Tilsvarende må dette modereres i forhold til relativ velstand, hvor presserende et behov måtte være, og hva slags type gode det er snakk om (Sahlins 1972: 206-210).

Med Sahlins skjemaer kan vi nyansere mellom forskjellige former for normer. Jeg hevdet at normer løser Fangens Dilemma. Men noen normer løser det mer effektivt enn andre. Når vi forholder oss til normer om gjensidighet, ser vi at de vi kaller ”generelle” fungerer best (se også Putnam 1993). Motorsykelklubbene er igjen det beste eksempelet. Her er det mange eksempler på at medlemmer ikke gir opplysninger til politiet overhodet, selv om det kunne tjent deres egen sak. Det kan i mange tilfeller se ut som det gjelder en norm om at man ikke skal samarbeide med politiet for enhver pris. Hvorvidt man regner med å få tilbake tilsvarende det man gir avkall på, er underordnet det faktum at man aldri kan være sikker på dette. Hvis man er medlem av en slik klubb, hvor normen om aldri å tyste står så sterkt som den tilsynelatende gjør, og kanskje sanksjoneres veldig strengt dersom den brytes, kan man tillate seg å ”nekte” hver gang i det klassiske Fangens Dilemma. Dette tilsvarer å ”samarbeide” i Axelrods variant. Vet man at de andre spillerne har internalisert disse normene, kan man følge en strategi vi kan kalle ”All C” - ”always cooperate”. Dersom denne faktisk møtes med samme strategi, gir den maksimal skåre i alle spill. Disse spillerne får mest mulig ut av spillet.

I den motsatte ytterligheten finner vi ”negativ gjensidighet”. Dette er rendyrket opportuniste, der man hele tiden forsøker å få mest mulig ut av den andre. Hvis man vet dette om hverandre, tør ingen ta sjansen på å holde tett i en avhørsituasjon, og ingen tør samarbeide i Axelrods konkurranse. Det fører til at alle forfølger strategien ”All D”. Alle får tilnærmet minimum ut av spillene.

Hvordan kan vi plassere Tit-For-Tat i dette spekteret? Det er nærliggende å tenke seg Tit-For-Tat som ”balansert gjensidighet”. Slike normer regulerer direkte bytte, uten tidsopphold. Siden Tit-For-Tat svarer ”med samme mynt” hver gang, kan man tenke seg at det er en slags balanse. Men den skårer langt bedre enn midt mellom minimalt og maksimalt. Tit-For-Tat plasserer seg ikke i midten av skalaen, og dermed blir analogien litt haltende. En annen grunn til at ”balansert gjensidighet” ikke tilsvarer Tit-For-Tat, er at den innebærer at man finner fram til en felles løsning i et mer eller mindre normtomt rom. Det er en strategi som løser ”samarbeidets problem”, i en tenkt situasjon, der ingen normer utover spillets regler kan tas for gitt. ”Balansert gjensidighet” finner vi først og fremst i moderne økonomier, i markeder som er gjennominstusjonalisert. Det vil si at

de er bygget opp av et komplekst normsett (markeder er en av de mest komplekse institusjonene vi har i dag). Koblingen mellom Tit-For-Tat og ”balansert gjensidighet” blir således misvisende.

I stedet vil jeg påpeke at andre normer enn de som gjelder direkte bytte, er med på å konstituere vilkårene for balansert bytte. En norm er for eksempel at en ”kvartering” inneholder 0,2 gram (Sic!) heroin. Det samme gjelder normer om hvordan man skal behandle ”venner”, ”kjærester”, ”søsken” og ”bekjente” osv. Disse normene kan være gjenstand for forhandlinger og kanskje konflikt. Ofte kan man høre at dette er ”broren min” eller lignende, slektskap som er midlertidige eller permanente, alt ettersom hvordan man oppfører seg. Normer som sier hvem som faller inn i en kategori med bestemte rettigheter, kalles ”kvalifikasjonsnormer” (Sundby 1974). Jeg skal også forhøre meg om hva som absolutt ikke er akseptabelt. Reglene som markerer en slik yttergrense kalles ”pliktnormer” (samme sted). Begge disse formene for normer vil vise seg å ha avgjørende betydning for forståelsen av miljøet senere i undersøkelsen. Og selv om grensene mellom forskjellige former for normer i mange tilfelle kan være vanskelig å bestemme, er det på det rene at mange normer er med på å øke forutsigbarheten i de enkelte transaksjoner. Hvis noe er forbudt, kan man i større grad forvente at det ikke forekommer, enn hvis det er ”akseptabelt”. Det å være ”søsken” er kanskje mer forpliktende enn det å være bekjente. Osv.

Selv om normer er viktigere for å etablere balanserte bytter, betyr ikke dette at de er ubetydelige innen generaliserte eller negative bytter. I intervjuene kommer det for eksempel fram at man ”skylder” når man har bøffa. Hva skylder man? ”En kvartering” og lignende. En nærmere presentasjon av normene i miljøet er lagt til kapittelet ”Forventninger og normer”.

Jeg har valgt å analysere tillit som bestående av de to elementene sårbarhet og forventninger. Forventninger skapes av 1) kjennskap til normer som regulerer bytte, 2) slekt- og vennsforhold (sosial status), 3) normer om hva som ikke er akseptabelt, og 4) en forståelse av andres egeninteresse. Jeg har valgt å betrakte dette som fire områder innen ”det normative feltet”. Normene skaper og øker forutsigbarheten for hvordan andre mennesker kommer til å oppføre

seg. Det bidrar således til at enkeltpersoner kan vise sårbarhet med større sjanse for at denne ikke blir utnyttet.

Preben, Vilde og Christine

Presentasjonen av tillitbegrepet begynte med historien om Preben og Vilde. Vilde fikk Preben til å oppbevare pengene hun tjente på sin egen salgsvirksomhet. Preben er en mann som har vært i miljøet siden 60-tallet, og som er kjent for å ta seg av andre, å være en ressursperson i miljøet. Når Vilde bruker akkurat Preben som bank, er det ingen som er direkte overrasket. Er det ikke fordi han er kjent for å ”ha moral”? Hans engasjement i sosiale og personlige saker, som ikke bare angår ham selv, viser på en eller annen måte at han er til å stole på. Kanskje vekker også hans alder troverdighet? Jeg kjenner ikke forholdet mellom Vilde og Preben i detalj, heller ikke sakens detaljer. Han har ganske sikkert fått en eller annen form for belønning for ”jobben”. Historien endte uansett med at Preben stakk av med bankbeholdningen.

Det vi er vitne til her, er ikke bare at Vilde gjør seg sårbar. Det er åpenbart at vedkommende hun har valgt å gjøre dette overfor, er valgt på grunn av sin moralske (normative) status. Det er for risikabelt å ha pengene på hennes eget rom (den tilliten har hun ikke til de øvrige beboerne, at hun ikke tror de vil bryte seg inn på rommet hennes når hun er ute). Hun ser seg nødt til å oppbevare dem et annet sted, og hun har valgt den personen som har høyest anseelse i nærheten. Poenget er heller ikke at normer ligger til grunn for hennes forventninger om Prebens oppførsel. Poenget er at hans moralske status kunne omsettes i penger. Nå er det tvilsomt om Preben har skaffet seg sin status fordi han ønsket å utnytte den. Det er heller ikke meningen å antyde akkurat dette. Det viser seg imidlertid at moralsk status og godt rykte kan byttes i rene penger eller andre verdigjenstander. Dette kaller Axelrod (1990) å ”kapitalisere på tillit” (“to economize on trust”). Å kapitalisere på tillit, betyr med andre ord at man omgjør et gode i den sosiale sfære til et gode i den økonomiske sfære. Som vi husker, mente Luhmann at tillit spilte samme rolle som penger i den sosiale sfære. Verdiene i de forskjellige sfærene kan altså også omsettes i hverandre.

Var det ikke noe tilsvarende vi så i eksempelet med Christine? Hun reiste fra behandling med en ”venn”. Kanskje var de kjæresten? De

skulle ut og sprekke på heroin. For å skaffe penger, tok hun noen turer på strøket. Men han svarte ikke med å gjøre en tilsvarende innsats for å skaffe penger. Til slutt brøt hun forholdet til vennen sin. Tilbake sto hun uten venn, og betydelig utestående hos denne vennen. Vennen har da kapitalisert på ”vennskapet” til Christine. Et vennskap er som sagt en normativ status. Denne ble ”solgt” for å oppnå en umiddelbar gevinst. (Eller, hva som i prinsippet er det samme, å slippe å betale tilbake. Han kan også sies å ha gått ”moralsk konkurs”.)

Kapitalisering er en måte å bryte et samarbeidsmønster. Kanskje var ikke partene klar over at de utvekslet sårbare handlinger. Men dette blir tydelig, når en av partene plutselig bryter ut. Hvis vi tenker oss at det å ikke hoppe av er en form for samarbeid, blir alle relasjoner analytisk sett en form for kontinuerlig gjensidig samarbeid (All C). I alle relasjoner har man en form for samvær, samværet innebærer en form for sårbarhet som ikke utnyttes. Hvis dette utnyttes, kan man trekke seg tilbake fra videre samvær, og relasjonen opphører. Men man kan også gi hverandre flere sjanser. Som i Christines tilfelle, kan man tenke at gjenytelsen kan komme hvis man er tålmodig. Det er uansett en grense for hvor mange ganger man finner seg i at spillepartnerna hopper av. Hvor lang tålmodighet en person har, vil både være individuelt og variere med typer av sårbarhet, slik vi også differensierte forskjellige strategier og normer mellom sårbarheter, typer av goder og typer av motspillere.

Jeg har forsøkt å etablere sårbarhet som et av to hovedelementer i tillit. Dette er også det dynamiske element, i den forstand at det blant annet er det som bestemmer hvilke normer og forventninger som aktiviseres. Det var derfor et naturlig valg å ta utgangspunkt i de sårbarheter som kom fram under intervjuene. Det er mot dem vi nå vender oppmerksomheten.

Del II

Sårbarhet

Å vise tillit er å vise sårbarhet. Løgstrup har formulert det som at man ”legger sitt liv i den andres hender” (Løgstrup 1960). Man utsetter seg for risiko for å oppleve et tap. Samtidig gir man seg selv, og andre, muligheten til å oppnå en gevinst som ellers ikke ville være tilgjengelig.

I Appendix B har jeg presentert en oversikt over de sårbare situasjonene jeg har identifisert i intervjumaterialene. Her vil jeg omtale det jeg mener å kunne identifisere som to elementære former for sårbarhet. Deretter vil jeg ta for meg noen av situasjonene fra intervjuene, hvor partene antyder at de har gjort seg sårbare. Der er det forsøkt å isolere sårbarhetene mer systematisk. Tanken er at typen av sårbarhet bestemmer hva slags normer og forventninger som utløses. Jeg mener imidlertid det er mulig å isolere to elementære former for sårbarhet, som også er lett å overse. ”Deponering” ses som en grunnform hvor sårbarheten vises enkeltvis mellom to parter, og hvor gjenytelsen kommer med en tidsforsinkelse. ”Å slå sammen” ses som en grunnform der partene gjør seg sårbare simultant.

To elementære former for sårbarhet.

En elementær form for sårbarhet, er det å deponere penger hos en annen person. Eskil forteller:

Jeg og en kompis bodde på samme hospits i fjor høst. En dag våkna jeg sjuk. Jeg hadde sånn bærbar CD-spiller og tenkte: aha - bærbar CD-spiller kan forvandles til dop! Jeg hadde bare bodd på hospitset noen dager, kjente ingen andre enn han, og spurte om kunne ordne dette for meg. Jeg sa vi ikke kunne dele kvartingen, men han kunne få en tredjedel. Han dro ned på et hospits som lå i andre enden av gata, kom tilbake med dop.

Eskil gir fra seg en verdigjenstand han håper skal kunne omsettes i dop. Hvis man skal klassifisere handlingen kan vi si han overlater sine eiendeler i en annens hender, at han deponerer goder. Begge skal tjene på ordningen, og begge bidrar. Eskil bidrar med ressursene, kompisen hans bidrar med kontaktene. Eskil har ikke tilgang til kontaktene, og er avhengig av kompisen sin. Som vi ser er det bare Eskil som gjør seg sårbar. Og det er det vesentlige trekk ved deponering som form for sårbarhet: den er ensidig.

Hvor avhengig kompisen er av Eskil, sier historien ikke noe om, men han hevder det er en han kan stole på. (Han forteller historien som svar på spørsmål om det finnes noen han stoler mer på enn andre.) Eskil gir fra seg cd-spilleren, og overlater til kompisen å skaffe dopet. Dette er en sjanse å ta for Eskil. Hvordan vet han at kompisen hans ikke stikker av med cd-spilleren og/eller tar pengene selv? Eller at han tar dopet selv? Eller at han kanskje tar av litt av dopet, før han gir det til Eskil? Disse spørsmålene skal vi komme tilbake til senere, men de handler om den sosiale kontekst utenfor det som hører med i terminologien fra Fangens Dilemma. Jeg har riktignok hevdet at tillit krever en normativ kontekst, men på grunn av fremstillingens progresjon, velger jeg foreløpig å holde det utenfor.

Vi er vitne til et typisk tilfelle av tillit i en spillsituasjon. Eskil har et sterkt behov for et gode, og gjør seg sårbar for å oppnå dette. Han er samtidig avhengig av at kameraten gjør som han sier han vil gjøre, bytter spilleren mot dop og returnerer prompte, med uavkortede varer. Kompisen har insitammenter til å ikke gjøre det han lover å gjøre. Han er selv avhengig av narkotika. Gevinsten er at begge får nok dop til å klare seg en stund. I tillegg kan de, om kompisen gjør som han sier, foreta lignende samarbeid i fremtiden.

Det å deponere goder hos en annen er med andre ord å gjøre seg sårbar. Jeg understreker dette her, fordi det er så selvfølgelig at man sjelden tenker over det i den "nyktre" verden. I tillegg viser denne historien at samarbeid er sårbart. Selv om jeg har forsøkt å unngå denne begrepsbruken i intervjuene, synes det åpenbart at situasjonen Eskil forteller om, er typisk i sin samarbeidsform.

Eskils historie kan sammenlignes med et enkelt spill Fangens Dilemma. Selv om Eskil forteller at dette er en person han kjenner fra før, og at disse åpenbart har "samarbeidet" tidligere (altså laget en relasjon), står dette fram som en enkelthendelse. Det relasjonelle fra tidligere vil være basert på helt forskjellige samarbeidsprosjekter. Enkeltspill mangler den felles gevinsten som ligger i å kunne samarbeide i fremtiden. Det er således mindre insitammenter i situasjonen, for å velge samarbeidsløsningen. Det er, som tidligere antydnet, "rasjonelt" å hoppe av.

Eric forteller om en måte å samarbeide på som ligner mer på gjentatte spill.

Et par kan dele, rent praktisk. For eksempel får jeg penger og kan hjelpe deg på mandag, og torsdag får du penger, da kan du hjelpe meg. Ikke fordi jeg er glad i deg eller noe sånt. Det er noe man bare planlegger, økonomisk sett.

For det første ser vi at det gjøres en konkret avtale om gjenytelse. Det som kjennetegner ”deponering” som sårbarhet i gjentatte spill, er at man gjør seg sårbar på forskjellige tidspunkter. Den type samarbeid som Eric beskriver, kan vi da forstå som en mer utviklet form for samarbeidsprosjekt enn Eskil sitt. Det å fordele innsatsen, ytelsen, etter når inntektene kommer, ligner da mer på ”rotating-credit-associations” (RCA). Dilemmaet består fortsatt, skal man bidra til fellesskapet, selv når det bare er to som utgjør dette fellesskapet, når man selv allerede har høstet gevinsten?

For det andre vil jeg påpeke Erics egen formulering om at denne type samarbeid er basert på rent økonomiske betraktninger. Det er altså ikke noe sentimentalitet eller eksterne normer som på forskjellig vis blander seg i vurderingene. Dette handler om kalkulert egeninteresse. Således virker det rimelig, på det nåværende stadium av resonnementet, å se bort fra den sosiale og normative konteksten.

En annen form for elementær sårbarhet, ligger i det å slå sammen til et udelelig fellesgode. Man gir en skjerv til et gode, og kan utsettes for to typer tap: at andre benytter seg av godet uten å ha bidratt, eller at man selv ikke får del i godet (alternativt, får mindre del i det enn ens egen innsats skulle tilsi). I litteraturen omkring disse spørsmålene, er det først og fremst samfunnsmessige fellesgoder som diskuteres. Parker, ren luft, forsvarsverker, kirker, skoler, veier osv. I dopmiljøet er det stort sett bare dop som er relevant. Men dop kan også i noen tilfeller betraktes som et fellesgode. Dette illustreres kanskje best i Tones erfaring.

Når to kjøper sammen, må begge være tilstede. Det som er faren er at man kan forsvinne hvis den ene må ha pengene med. Hvis ikke begge kan kjøpe samtidig, så kan den ene stikke. Det er en gyllen regel at man ikke sender den andre med penger uansett. Det er det hvert fall for meg. Da skal det være veldig prekært, at jeg ikke har noen sjanse til å være med inn. Da kan

jeg stå utenfor det huset. Jeg står ikke lenger vekk. Som regel er det såpass mye dop, både i [mellomstor by] og Oslo, og så lett å få tak i, men hvis en skal hjem til privatboliger, så kan det hende at noen må vente utenfor. Man sender ingen av gårde for å handle.

Tone forteller en historie om det å ”slå sammen”. Ofte er det flere personer som ikke har nok penger til en kvarting, eller at pusheren ikke selger små nok enheter til at enkelte av kjøperne har råd til å kjøpe av dem hver for seg. Da kan to stykker slå sammen pengene sine, og dele dopet seg i mellom. På veien fra selgeren (”pusheren”) til det stedet de gjør klar (”mekker ut”) dopet, vil nødvendigvis en av dem måtte oppbevare heroinet, og det er som Tone fortalte, og som vi senere skal se mange eksempler på, svært sårbart. Samtidig ville det være umulig å gjennomføre transaksjonen uten at noen fysisk tok vare på det. Stoffet er for lite i utstrekning til at begge kan bære det samtidig. Det er dessuten noe som helst skal gjemmes på kroppen. Linda forteller at spørsmålet om hvem som skulle bære stoffet, var gjenstand for forhandlinger med den andre, de gangene hun hadde vært i lignende situasjoner. Siden hun er jente, kunne hvilken som helst mann bare løpe av gårde med dopet.

Denne type sårbarhet skiller seg fra det å ”deponere”, ved at begge parter gjør seg sårbare samtidig. Det er en situasjon som ligner mer på Fangens Dilemma, i det begge ”trekker” simultant. Det er således en gjensidig sårbarhet. Jeg har valgt å skille mellom det å gjøre seg sårbar henholdsvis enkeltvis og suksessivt, og samtidig for å illustrere to elementære sårbarhetsformer.

I det følgende vil jeg presentere de konkrete former for sårbarhet jeg mente å kunne identifisere blant gatefolket. Dette er på ingen måte en utfyllende liste, dette er dessuten noe som kunne være mer systematisk undersøkt i intervjuene. Kan hende er det også situasjoner jeg ikke har klassifisert som sårbare, som i realiteten er det.

Å omgås i miljøet

Å omgås i miljøet er på mange måter å være sårbar i seg selv. Det de holder på med er både strengt straffbelagt, og forbundet med skam i øvrige deler av befolkningen. Kine fortalte at hun ikke handlet på gata, fordi hun ikke ville bli sett av folk hun kjente. Eric opererte med

falskt navn i miljøet. (Å bruke falskt navn er etter min erfaring ikke uvanlig. Flere av de som har bodd i det huset jeg har arbeidet som verneassistent, har brukt ett navn overfor andre beboere, og et annet overfor de ansatte.) Den mest umiddelbare fare er at man mister status i andre livsområder, altså utenfor miljøet. Eric hadde hele tiden et familieliv og jobb ved siden av heroinmisbruket. De fleste av de jeg har snakket med har mye fartstid på Plata, og det er et område som er videoovervåket med mange kameraer.

Veldig mye *sosialt samvær* innebærer sårbarhet. I dopmiljøet handler det meste om dop, og det er penger og dop som lettest kan tapes. Å kjøpe dop sammen, mekke det sammen og sette det sammen, er alle sårbare situasjoner. I alle er det muligheter for at den ene lurer unna noe dop. Alle jeg har snakket med om å kjøpe og mekke sammen, har poengtert hvor oppmerksomme de er på den andre i fasen mellom kjøp og ferdigplantet nål i kroppen. Hvis man sitter sammen i en leilighet, eller på et hospitsrom, vil man nødvendigvis sette fra seg ting, kanskje legge dop på bordet, mobiltelefon eller annet man har med seg. Det er ikke sjelden folk i miljøet har med seg tyvegods, eller kanskje bare private eiendeler på vei fra et overnattingssted til et annet. Dette er ting som kan forsvinne, noe som gjelder helt spesielt når man havner i overdose, eller bare dupper etter skuddet.

Likevel skjer det, at folk legger fra seg for eksempel lommeboka. Stein fortalte at det har hendt folk har sagt fra til han at ”fjern den lommeboka før jeg stjeler den!”. Dette antyder at det å vise tillit kan være en provokasjon, men også at det forekommer at folk legger fra seg lommeboka. Tone fortalte at hun av og til la stoff på bordet, for å gi folk sjansen til å være tillitverdige. Hun gjorde seg altså sårbar med vilje. Denne type manipulering med tillit og relasjoner er kanskje ikke vanlig, men mellom ytterpunktene til Steins ubetenksomme provoserende tillit, og Tones utfordrende skjødesløshet, finner vi alle de tilfeller av sårbarhet som ikke utnyttes. Birger hadde lært seg å være forsiktig, etter tjue år som rusmisbruker. Riktignok var hans erfaring som heroinist ganske kort, men han fant en kvarting på gata. Han gikk sammen med spurte om å få se på den, noe han fikk, og borte var kvartingen. Han hevdet han hadde kastet den, fordi det bare var plastikk hele veien inn, som han sa. Det var lite Birger kunne gjøre med det, siden han ikke hadde fysikk til å ta ham. Ikke en gang det å la en annen person holde noe verdifullt, kan man være sikker på.

Sette skudd samme sted som andre

En overdose er teknisk sett å sovne etter inntak av heroin eller lignende. Blant brukerne selv er ikke dette det samme. Å sovne kan være en ønsket effekt. For dem er en overdose tilstanden at man slutter å puste eller at hjertet slutter å slå. Å sovne med mer eller mindre kjente rundt seg, kan føre til at man mister verdifulle eiendeler. Det har også skjedd på Plata, med mange til stede. Ambulansepersonell kan for eksempel fortelle at de "aldri opplever annet" enn at den som gjenopplives er frarøvet sine eiendeler. Kilde her er så vel avisartikler og personlige samtaler med ambulansepersonell. I hvor stor utstrekning dette skjer kan selvfølgelig diskuteres. Poenget her er uansett at det skjer i et visst omfang. Kamerattyverier antyder at situasjoner nykterister opplever som trygge og uproblematisk, grunnleggende sett er sårbare.

Man kan også bli ranet uten å ha gått i overdose. Spiser man for mye piller, kan man miste såpass kontakt med verden rundt seg, at man ikke merker at man blir bestjålet. Det kan se ut som det er slik opplevelse Linda har hatt.

L: Det var en fyr jeg kjente, som hadde sett at det var et par jeg hadde handla med. Men da var jeg teit og. Jeg gikk ned når jeg hadde fått trygda mi, kjøpte hyppere og spiste noen. De hadde tatt meg med inn i en bakgate, og når jeg våkna neste dag så, synes jeg det mangla noe liksom, og hadde brukt opp for mye litt for fort. Det mangla ikke alt, men en del. Det er sånne tabber man gjør en gang i blant.

N: De hadde ikke tatt alt altså?

L: De hadde ikke sett alt rett og slett. Jeg veit ikke, men mesteparten var borte. Senere fikk jeg høre at noen hadde sett det. Men han visste ikke om jeg skulle handle av dem eller om de hadde letta meg. Men de hadde det. Han var villig til å peke dem ut for meg, men jeg skiter i det, har det skjedd så har det skjedd. Det er tapt.

Lærdommen må være at man er sårbar på sitt vis når man får trygda si og fristelsen til å kjøpe litt ekstra og få det i seg litt for fort kan være stor, eller hvis man av andre grunner tar for mye dop. Enten man går i overdose eller ikke. Vi legger merke til Lindas pragmatiske holdning til dette ranet. Tilsvarende finner vi hos Birger. Jeg spurte om han noensinne var blitt ranet.

B: Å ja, det har jeg opplevd mange ganger. Det har vi alle opplevd.

N: Jeg har for eksempel ikke opplevd det. Hva er det som skjer da?

B: Hva skjer da? Hva skal en gjøre? Jeg er ganske liten og kan ikke gi folk juling, ikke sant. Så jeg må bare si at det er min egen teighet å sovne med han kjippingen der.

Men man kan også oppleve å bli ranet, på åpen gate. Hvis det skal trekkes en konklusjon, må det være at man blir mer sårbar jo mer påvirka man er. Og tilsvarende jo mer verdier man har på seg.

Å ha folk hjemme hos seg selv

Å slippe folk inn i leiligheten innebærer at alle ens eiendeler kan bli stjålet, at naboene fatter mistanke om ens rusproblemer (mange rusa folk som ringer på, gjerne på ukurante tidspunkter), og at leiligheten blir utsatt for skader. Gevinsten med å ha leilighet, er at man kan tilby folk et sted å sette skuddet sitt. Alle er i følge Linda, interessert i dette, for å slippe stresset forbundet med det å mekke skuddet og sette det utendørs. Både været og øvrigheten (vektene og politi) gjør det å være narkoman utendørs ekstra tungt, slik flere fremstiller det. Motytelsen er at de som kommer på besøk må "legge i" på husverten. Det blir således en måte å holde seg med dop. Linda forteller at hun en gang ble frastjålet radioen til barnet sitt, og at telefonen ble brukt til å ringe internasjonale samtaler, som i sin tur førte til at hun ikke kunne betale regningen. Men ellers mente Linda at dette sjelden var noe problem. At det kan skje viser imidlertid at det å slippe folk inn hos seg, er sårbart. Så vel Kine som Eskil snakker om det å stjele hjemme hos noen som eget tema.

Allianse

Å "gå sammen" med noen er ganske vanlig. Med å "gå sammen" sikter jeg til det å skaffe penger og bruke dop i kompaniskap med en annen person. Dette behøver ikke være hele tiden, eller det meste av tiden i miljøet, men nesten alle har gjort dette i en eller flere perioder. Det kan dreie seg om parforhold eller vennskap. For Tone er det en balansegang mellom å gjøre noe med ensomheten og det å stole på andre.

Jeg har hatt mange sånne små forhold, kortvarige. Eller at en deler et sted å bo sammen eller, deler på hospitsrom - det er mange som trenger et sted å sove – og da har man nytte av hverandre på den måten. En får litt trygghet, man er ikke sikker på om man sovner eller hvordan det kommer til å gå, men regner med at dette vil være på vippepunktet. Trygghet.

I slike forbindelser gjør man seg sårbar overfor andres utnyttelse av deling. Man kan risikere å komme skjevt ut, særlig jenter som går på gata. Dette er da også ille ansett i miljøet. Å la jenta si gå på gata er på den ene siden forbundet med skam for guttene, på den annen side er det en stabil og billig måte å skaffe seg dop. Det hender dog at jentene går på gata uten at guttene vet om det. Slik fremstår det å gå sammen som sårbart på en annen måte. Det å gå sammen innebærer at de har en relativt god kontroll på hverandre. De ikke bare registrerer hverandres ”form”, hvor mye dop de har fått i seg, men derigjennom også hvor mye penger de bruker. Guttene kan således lett få mistanke om at jentene går på gata i smug. Tone forteller at hun har gjort nettopp dette. Men engstelsen for ikke å få sin del, kan også få folk til å lure unna dop for den andre, en gjensidig mistenksomhet som sikkert ikke sjelden fører til at forholdet, eller partnerskapet bryter opp. Også dette forteller Tone om, og Kine er svært ambivalent i forhold til en gutt hun hang sammen med, hun klarer ikke bli enig med selv om hvorvidt han holdt noe tilbake, eller ikke.

N: Var det noen gang du var redd for at han skulle ta mer enn deg?

K: Ja, klart det. Han var jo hekta. Redd for at jeg ikke skulle få nok.

N: Hva gjorde du da?

K: Mye smisk. Krangling. Diskusjoner. Jeg kunne begynne en småkrangel hvis jeg mente jeg ikke hadde fått nok, og da måtte han tatt mer enn det han sa.

N: Kom det noe ut av det noen gang eller?

K: En krangel..

N: Ikke noe ekstra dop?

K: Nei. Han løy ikke heller, var det ikke mer så var det ikke mer. Som jeg vet da.

Tvilen til Kine kan tyde på at kontrollen ikke var helt fullstendig i deres tilfelle. Det forhindrer likevel ikke at man er sårbar for kontroll i slike relasjoner. Enda mer utpreget blir dette hvis man selger sammen. Det kan hende man bestemmer seg for å samarbeide om å kjøpe og

selge dop. Det er mye arbeid og risiko, og ikke minst fristelser forbundet med dette. Tone fortalte at hun ble skuffa over en hun hadde ”opplegg” sammen med, som ikke satte grenser overfor kundene, som var altfor lettsindig med å gi på kreditt og lignende. Det er hardt å selge, det er noe også Eskil poengterer. Fristelsene til å gjøre det enkelt for seg selv er store, på bekostning av fortjenesten man har satt seg som mål. Ofte går salget opp i forbruket. Gjør man det lett for seg selv, går det på bekostning av begge parter, og det merkes veldig fort.

Betroelser og informasjonsutveksling

Å ferdes i dopmiljøet betyr å leve et ensrettet liv. Alt handler om dop. Det er en vanlig iakttakelse at folk ikke snakker om annet enn rusopplevelser og hvordan man skal skaffe seg mer. Det betyr at det er lite rom for personlige relasjoner og deling av sorger (den eneste ordentlige gleden er dop). Og det er mange sorger i miljøet. Jentene prostituerer seg, og mange har brudne familiebånd som smerter. Barn man har mistet til barnevernet, fysiske smerter, fattigdom, svik – egne og andres, mange sliter med angst. Og ensomhet. Likevel er det lite rom for å slippe folk inn på livet av seg. Stein sier han lever etter regelen at alt du sier kan en eller annen gang bli brukt mot deg. Jeg spurte Eskil om det var noen bestemt person han følte han kunne dele hemmeligheter med.

Hehe. Altså det er et litt vanskelig spørsmål, for det er folk som jeg kanskje er blitt kjent med her [i behandling], som jeg da treffer igjen ute, men da er det noe helt annet. Uansett hvilke gode egenskaper den personen har, så er de borte hvis vedkommende er tilbake i et avhengighetsmønster, ikke sant? Og da går det ikke an å stole på vedkommende. Jeg kan godt fortelle vedkommende en hemmelighet eller en personlig ting, men jeg ville ikke lånt bort penger eller kassettpilleren, eller noe sånt, for å bruke dine begreper. Det ville jeg ikke gjort.

Eskil opplever altså ikke de samme problemene med å betro seg til noen i miljøet som Stein. Det virker dessuten rimelig å tolke Eskil dit hen at behovet for personlig intimitet er lett å tilsidesette for det neste skuddet. I andre sammenhenger kan det se ut som mange i miljøet har en del sosialarbeidere og behandlere rundt seg, som de kan være fortrolige med. Sammen med heroinet kan dette sikkert ivareta behov for trøst og intimitet. Men i hvilken grad dette er tilfredsstillende er selvfølgelig en annen sak.

Spørsmålet om fortrolighet ble ikke tematisert overfor noen av jentene, bildet er således noe skjevt i forhold til dette. Å hevde at man ikke *kan* være fortrolig i dopmiljøet, at det skulle utgjøre en sårbarhet som kunne utnyttes, ville uansett være dårlig fundert.

Å være fortrolig er å dele informasjon av personlig karakter. En annen form for sårbarhet man ikke kommer utenom i miljøet, er andre menneskers informasjon. Særlig viser dette seg når det er omskiftninger blant pusherne på Plata. Pusherne blir regelmessig arrestert eller forsvinner av andre grunner, da må de faste kundene deres finne andre å handle hos. Dessuten kan det jo hende at en pusher har solgt ut alt han eller hun hadde når en ellers fast kunde kommer. Dette er som vi har sett en svært sårbar situasjon, siden terskelen for å bøffe folk man ikke kjenner er såpass lav som den er i dette miljøet. Hvis man treffer på pusheren "sin" er det vanlig, hevder Eric og Birger, at han eller hun henviser videre til en annen som selger, eller som har "bra dop". Jeg spurte om man kunne stole på denne type informasjon, og det ble bekreftet.

Å kjøpe og selge dop

Å kjøpe dop innebærer at man gir fra seg penger mot en pose med ukjent innhold. Man risikerer å tape hardt opparbeidede penger, i en situasjon der kvaliteten på dopet oppleves som være eller ikke være. Hvis menneskene i dopmiljøet ikke kunne kjøpe dop uten en viss sikkerhet for at dopet var av akseptabel kvalitet, ville markedet bryte sammen av seg selv. Poenget i denne omgangen er å vise at dette er en sårbar situasjon. Og det kan ikke være tvil om at forhåpningene av og til slår feil. De jeg snakket med kunne alle fortelle at de hadde blitt bøffa, som det heter. En hadde fått kakao, en annen Fishermans Friend. En kunne til og med fortelle han hadde solgt knust paracetamol.

En måte å omgå dette problemet, er å holde seg til en fast pusher. Ved å vise lojalitet, skaffer man pusheren en stabil kunde. Pusheren er avhengig av å bli kvitt varene sine, og helst ganske raskt, så han setter pris på at kundene er lojale. Kjøperen vet at pusheren verdsetter lojalitet, og at pusheren vil holde forbindelsen. Kjøperen vet derfor at han får god kvalitet på dopet, hvis han eller hun er lojal. Man kan også oppleve å få kreditt eller avslag i prisen, i enkelte helt spesielle

tilfeller. Men det å være knyttet til en bestemt pusher kan også være sårbart. For det første kan vedkommende bli arrestert. Det skjer ikke så sjelden med de som selger på Plata. For det andre må man følge pusherens forskjellige innfall. Kine forteller om en pusher som har brukt amfetamin intensivt i svært mange år, og har utviklet en blomstrende paranoia. Det var svært uforutsigbart mente Kine, hvorvidt han leverte det han lovet. (Til gjengjeld leverte han i overflod når han først gjorde det.) Eskil syntes også det kunne være slitsomt å forholde seg til en bestemt pusher. Man må for eksempel vente til vedkommende dukker opp, hvis vedkommende selger på Plata (mange selger fra leiligheter). Men det må man gjøre for å vise lojalitet. Blir det for mange ”krumspring”, er det likevel en tålegrense, i følge Eskil.

Å selge dop er kanskje det mest sårbare man kan gjøre. Her er strafferammene høyere enn for besittelse, og faren for å bli tatt er ganske stor. Den man selger til kan være politi, eller fortelle til politiet at det er akkurat den og den som har solgt dopet. Man har ofte større kvanta med dop på seg, selv om man også sørger for å gjemme unna på steder i nærheten.

Å låne

Å deponere kan også betraktes som et nødvendig element i det å låne. Å låne er også en form for sårbarhet jeg prøvde ut i mange av intervjuene. Jeg fikk stort sett samme respons hver gang, en lattermild historie om hvor dumme de hadde vært. Stein er kanskje mer bitter når han snakker om andre folk i miljøet:

Å låne folk penger, det er den sikreste måten å bli kvitt venner på. Det er de færreste i stand til å betale tilbake. De unngår deg og får dårlig samvittighet og sånn. De er villige til å havarere et vennskap for å slippe å betale tilbake. Folk tåler ikke å bli vist tillit. Rett og slett. De takler det ikke. De er ikke vant med det, de er vant til svik og bedrag.

Senere forteller Stein at han gjerne låner folk penger for å finne ut om de er til å stole på. Det er billig sier han, å avsløre svikefulle venner for et par hundrelapper, det er en liten pris å betale for viktig informasjon. Det samme gjelder deponering i det hele tatt. Det er en billig lærepenge når man blir lurt. Linda begynner å le når jeg spør om hun noensinne har bedt andre om å kjøpe dop for seg.

Det er mange år siden [latter]. Det gjør man ikke mer enn en gang. Er man så dum så..., det er sånn nybegynnerfeil liksom. For mange mange år siden har jeg gjort det, men da ble jeg stående med skjegget i postkassa. Det skal man liksom ikke prate for høyt om.

Å få andre til å kjøpe for seg, er åpenbart noe som forekommer, om enn svært sjelden. Kan hende forekommer det også at den som vises tilliten, ikke stikker av med pengene (verdiene). Men dette ser også ut til å tilhøre sjeldenhetene, eventuelt. I intervjusituasjonen var dette en lite farbar vei for å etablere sårbarhetssituasjoner. Jeg lette etter sårbarhet, for å undersøke hvordan man vurderte andres tillitverdighet, men oppdaget at det var lite eksponert sårbarhet blant de jeg snakket med, og at det var små verdier som eventuelt ble satt på spill. Da jeg skulle presentere prosjektet mitt, brukte jeg et eksempel med en lommebok for å forklare hva jeg mente med tillit. ”Hvis jeg legger fra meg lommeboka her og går og henter meg en kopp kaffe, så er det fordi jeg regner med at andre, kanskje en av dere, følger moselovens bud om ikke å stjele”, sa jeg. Da er du dum, fikk jeg høre. Ikke en gang helt elementære sårbarhetssituasjoner, var det enkelt å etablere. Med andre ord, forhold nykterister opplever som selvfølgelige, der tillit og eksponert sårbarhet tas for gitt, anses som stupiditet i dopmiljøet.

Å dele

Når alt dette er sagt, skulle man kanskje tro det ikke fant sted deling mellom de som ferdes i dopmiljøet. Men det gjør det. Først og fremst gjelder dette internt i parforhold. Det ser også ut til at mange lager dyader, konstellasjoner på to og to, som har en viss varighet. I slike dyader, om de så er i form av parforhold eller vennskapsforhold, er det ofte slik at man både skaffer penger og dop sammen, og bruker det sammen. Eskil fortalte at han ga bort en halv kvarting til en jente han aldri hadde møtt. Riktignok trengte han den ikke selv, han var ute på en sprek, og skulle bare sette seg en liten dose før han returnerte til behandlingsinstitusjonen. Denne typen deling er likevel et helt sjeldent ytterpunkt av deling i miljøet. Mer vanlig er det å ”legge i”, altså å spandere et skudd på en man kjenner fra før som er syk (abstinent) eller mot en liten gjenytelse. Det deles også goder som utstyr, selv om dette noen ganger koster en symbolsk sum.

Det jeg har kalt ”å dele” her, er sårbart i den forstand at man balanserer det å gi og ta. Begge parter står i fare for å gi mer enn de tar, og således tape. Samtidig er det innbygget i det å dele at man ikke regner så nøye på hvor mye man får eller taper. At dette er sårbare forhold, vises ganske tydelig i at delingsfellesskap hurtig går i oppløsning når den ene part mener det mangler gjensidighet. Mer om dette senere.

I grenseland opp mot det å dele, finner vi en hel liten bytteøkonomi. Stein mener dop-økonomien kunne vært et pengeløst samfunn. Hvis man ser bort fra at syklene, mobiltelefonene og alt det andre tyvegodset faktisk tilhører et annet system og en annen økonomi (den legitime økonomien), foregår det veldig mye bytting internt i dopmiljøet. Eric snakket konsekvent om ”folk som kunne skaffe meg ting”, om de han hadde kontakt med i miljøet. Jeg har nevnt hvordan tjenester byttes mot kvartinger eller piller. Det å ha et sted å sette skudd er verdt noe i seg selv. På samme vis er for eksempel ferdigheter til å sette skudd i halsen. For folk som har lite årer igjen å stikke i, er det fristende å bruke blodårene i halsen. Dette er imidlertid ikke ufarlig, og må gjøres av en annen person. Men dette koster - gjerne dop eller piller.

Alle transaksjoner innebærer sårbarhet. Dette er en sårbarhet det kan være vanskelig å få øye på for folk som ikke har erfart det utenkelige i at den blir misbrukt. Birger kan imidlertid fortelle en historie om en situasjon, hvor en slik sårbarhet bli utnyttet.

På hospiset var det en kar som var kjent for å være flink til å sette skudd i halsen på folk. Da ligger de på gulvet, og så sitter han på knærne bak der. Så skulle han sette et skudd i halsen på en kar, og han karen sverga på det etterpå, at han visste han hadde kjøpt god dop, og han hadde en hel kvarting, men han hadde ikke merka en dritt. Han mente han karen gikk rundt med en sprøyte med vann i lomma. Og bytta dem om. Man ser ikke hva som skjer når man ligger sånn og... Det er noe av det råeste jeg har hørt.

Som sagt er de mest utenkelige situasjoner også sårbare. Det gjelder bare å se dem, og man må kanskje være veldig presset, for å oppdage den lommen av sårbarhet, som ligger i å få et skudd i halsen. Men dette er altså også en byttesituasjon. I hvilken grad denne byttingen

foregår er det ikke enighet om blant de jeg har snakket med. Stein hevder at ”dotter” er et vanlig byttemiddel.

De sier at fire feite dotter tilsvarer 0,1 (latter). Og 0,1 blir du frisk på, sånn passe da.

Det derre dottebytteriet er jo ganske interessant, for mange siler dopet gjennom en bomullsdott når de koker det. I bomullsdotten blir det liggende rester. Og når du samler de restene blir det etter hvert nok til et skudd. Man koker ut dottene og trekker ut igjen på nytt. Det er mange som overlever bare på dotter. De er gørra-hekta men de kommer seg gjennom dagen bare på dotter. Da trenger de ikke betale, for dotter er liksom noe du ikke betaler for.

Eskil, som har mer erfaring med det mest slitne miljøet rundt Plata, hevder at det utgjør en del av bytteøkonomien, og da gjerne i bytte mot det å sette skudd i halsen.

N: Dotter da? Er det ikke en del av dem i omløp?

E: Jeg har ikke inntrykk av at det er så vanlig å gi bort. Folk trenger dottene sine sjæl til en regnværsdag. Det er klart at noen gjør det, for eksempel er det ganske vanlig at folk som setter i halsen, det må gjøres av en annen person, ellers er det veldig utrygt, da er det vanlig at man gir bort dotten i bytte. Hvis en person trenger å få hjelp til å få satt skuddet, kan det være man må legge i på vedkommende, eller dotten, eller begge deler. Da må du regne med å betale litt for den tjenesten, da. Men at det gjøres helt uten videre, det er ikke noe regel. Snarere tvert i mot.

Dotter er åpenbart et vanlig byttemiddel. Dette har selvfølgelig konsekvenser for spredning av sykdommer, særlig Hepatitt. Siden dottene ikke er i kontakt med blod, er det lite fare for HIV-smitte, men Hepatitt kan visstnok smitte via dotter. Medisinsk sårbarhet har jeg valgt å holde utenfor fokuset i denne undersøkelsen, selv om det preger hele miljøet. Fokuset i dette avsnittet er den sårbarheten som ligger i bytterelasjoner, som er vanlige i dopmiljøet.

Vold

Å bryte normene i miljøet, kan føre til voldelige represalier. Det verserer mange historier om folk som er døde, tatt av dage fordi de ikke kunne betale, eller fordi de tysta på feil person, eller fordi de hadde samla opp så mye motvilje i miljøet med gjentatt bøffing og

svik, at noen har tatt livet av dem. Jeg kjenner selv flere slike historier, og en annen ble nevnt i et av intervjuene. Hvor mye av det som er sant, er ikke enkelt å avgjøre. Her er nok politiet en bedre kilde. Når det gjelder vold som sanksjon for mindre normbrudd, prøvde jeg å ta opp dette i enkelte intervjuer. Dette ble møtt med en for meg overraskende ro. Det er ganske mye vold i miljøet, det har jeg selv sett, og de fleste har kunnet fortelle eller antyde at de har vært utsatt for det. Samtidig er denne volden noenlunde forutsigbar, i følge Eskil. Han snakker om miljøet i Slottsparken og utviklingen av dette, når jeg kommer inn på temaet vold.

Det er noe som ikke har forandra seg noe særlig. Det er veldig ofte folk som skylder penger, eller har begått en aller annen form for ervervingsmessig overgrep mot en medmisbruker. Det kan være at folk stjeler stoff fra hverandre, penger fra hverandre, eller gjenstander, vanlige tyverier. Det er klart at hvis noen har stjålet murraskuddet til en annen, det er så veldig tabu igjen. Selv om folk er sjuke, så tenker de seg om to ganger, kvier seg for å stjele murraskuddet. Da kan man risikere veldig mye trøbbel.

Selv om vold er veldig ubehagelig, Eskil hadde selv noen opplevelser han åpenbart ikke likte, så er den altså mer eller mindre forutsigbar. Vold blir dermed en effektiv sanksjon mot de groveste normbruddene. Det å begå bestemte normbrudd blir da i denne sammenhengen å gjøre seg sårbar. Å bøffe, stjele fra kamerater og generelt oppføre seg dårlig, blir av og til møtt med en egenjustis i miljøet, og denne er blant annet voldelig. Det er kanskje mer vanlig å spre dårlig rykte om folk, men, som enkelte påpeker i intervjuene, ”det er mye sprø folk der ute”. Selv om volden er noenlunde forutsigbar, risikerer man å bli utsatt for vold i dopmiljøet. To gutter hadde fått 700 kroner i hånda av Kine, de skulle kjøpe en bukse hun hadde lagt av. De ble borte og kom tilbake tre dager senere, uten bukser men fulle av dop. Kine fikk da to ”torpedoer” til å skaffe pengene tilbake, hun vet ikke hvordan de gjorde det, men pengene fikk hun.

Kanskje avslører Kine her at volden til en viss grad er demokratisert i miljøet? De som ikke er i stand til å slå fra seg selv, kan for en billig penge få andre til å gjøre jobben. Samtidig er det mye som tyder på at mange vegrer seg for å gjøre dette. ”Jeg er ikke sånn”, er en formulering som går igjen. Det virker som en rimelig påstand. Og

motsatt, er det mange som satser på å utnytte dette. Det å spekulere i at andre ikke tyr til vold, men heller unngår vedkommende i fremtiden, forekommer sannsynligvis i en viss utstrekning,.

Eskil forteller om en annen person, kjent som ”notorisk bøffer”. Denne personen går alltid med våpen og hunder, det blir antydnet at han bruker dette som vern mot represalier for det han har gjort.

Foruten den volden som er nevnt her, er folk i narkomiljøet ellers mye i befatning med vold. I gruppen er det nok en overrepresentasjon av folk med egen erfaring med vold fra barnsben. Vi må også regne med en del kvinnemishandling både i parforhold, og ikke minst i forbindelse med prostitusjonsvirksomheten. Politi og private vektere bidrar også til å øke voldsnivået i miljøet, i tillegg til den volden de utfører mot hverandre. Men det er den sistnevnte som faller inn under interessefeltet i denne undersøkelsen.

Den interne volden er som sagt forutsigbar. Den oppstår noen ganger når en person bryter de viktigste normene i miljøet. Vold kan således betraktes som en del av den sosiale kontroll. Som vi skal se senere, er voldstrusselen en vesentlig bestanddel for samhandlingen i miljøet (se også Johansen 2002, Cooney 1998).

Rykter og sladder

Noe annet man er utsatt for i miljøet er rykter og sladder. Folk som bøffer, stjeler fra kamerater i koma, eller på andre måter bryter de operative normene i systemet, risikerer å få rykte på seg. Linda forteller at hun i redsel for å få rykte på seg, heller ga en jente 1000 kroner i hånda.

Jeg vil helst ikke ha dårlig ord på meg. Det var en jente som påsto hun hadde vært grei med meg og jeg gikk rett og slett bort til a og ga henne en tusenlapp. Og det hadde ikke noe med at jeg var redd for henne å gjøre, men jeg ville ha ryggen fri i miljøet på alle måter.

Det som skjer med folk som får slike rykter, er at folk ikke vil handle med dem, eller ha noe med dem å gjøre. Eric har helt klare retningslinjer med bøffere.

Man blir oppmerksom på den personen. Noen personer kan man bare ta i mot fra, hvis man skal kjøpe av dem; her er pengene og det er greit. Andre må man sjekke, ta av lokket på mobiltelefonen, osv. Man må være oppmerksom, basert på erfaringene folk har hatt før.

Det kan se ut som hver enkelt person i miljøet ikke har så stor påvirkningskraft på en persons rykte, men hvis man oppfører seg dårlig mange ganger risikerer man at man får dårlig rykte i mange leire. En person kan fortelle de andre tilstedeværende på Plata, at han eller hun selger dårlig dop eller bøffa dem en gang. Linda fortalte at de pleide å hjelpe bekjente hvis de så at noen prøvde å bøffe dem.

N: Hvordan hjelper dere da?

L: Sier fra at han burde du ikke handle med.

N: Hvordan gjør du hvis du står og snakker sammen, er ikke det veldig fornærmende overfor vedkommende?

L: Jo, men hvis det er en person som er bøffer, så har ikke vedkommende så mye det skulle ha sagt. Jeg hadde ikke tatt fem øre for å si det, hvis jeg så noen som hadde bøffa meg stå og selge eller få med seg noen andre. Da hadde jeg sagt det, og det har jeg gjort mange ganger. Og jeg har også blitt advart av andre mot å forhandle med folk.

Det ser ut til at det finnes folk som de fleste skyr, folk som er kjent i hele miljøet som ”bøffere”, da i den utvidete betydningen å generelt utnytte de mulighetene man får på andres bekostning. Dette kan selvfølgelig også ”annonseres” på mer effektivt vis, som ved å skrive ”bøffer” på døra til vedkommende (en ikke uvanlig hendelse på hospitser).

Hvis man selger er man særlig sårbar overfor rykter. Sprer det seg et rykte om at man selger dårlig dop, er knipen på målinga (et ”kvartgram” er sjelden mer enn 0,2 gram i effektiv vekt), eller bøffer på annet vis, vil ”butikken” gå dårligere. Kanskje vil man kunne holde på sin faste krets eller holde på kundene på annet vis, men de som selger er mest utsatt for rykter. På hospitser er det gjerne flere som selger samtidig. Da kan det hende at noen begynner å spre sladder for at den andre pusheren skal miste kunder, eller helst måtte flytte. Dette er ting man hører mye om når man arbeider på hospitser, men som sjelden kan bekrefte entydig. Det er dog liten grunn til å betvile at det skjer.

Tysting

Alle i miljøet er utsatt for tysting. Først og fremst overfor politiet, men også internt i miljøet. Veldig mye av det man foretar seg er ulovlig. Mange av måtene man skaffer seg penger, og det man kjøper for pengene, er ansett som prioriterte nedslagsfelt for politiet. Man kan også tyste internt i miljøet. Det var flere av de intervjuede som skilte mellom tysting internt og til politiet, da jeg trakk opp temaet tysting helt generelt. Hovedsakelig ser det imidlertid ut til å være rettet mot pushere.

Det er dessuten et uunngåelig poeng med tysting som sårbarhet, i et miljø der de fleste har sittet i fengsel, at dette ikke bare er fangens dilemma i overført betydning. Dette er ekte fanger og reelle dilemmaer. Tysting er et tema som ligger nesten komisk nær billedbruken, og perspektivet for øvrig, i denne fremstillingen.

S: 80% av de narkomane tyster til purken. – Fordi de tror eller håper på egen vinning. Men for meg er det et helt absolutt fjernt begrep.

N: Har du aldri gjort det?

S: Nei. Aldri tenkt på å gjøre det heller.

N: Hvorfor tror du da at alle snakker om at de ikke tyster?

S: Hm. Jeg tror egentlig jo mer svin på skogen de har, jo mer hardnakka benekter de, og jo mer agerer de mot det utad, for å kamuflere sine egne synder. Men i prinsippet eksisterer det ikke. Ideelt sett eksisterer ikke tysting. Det er ingen som ønsker det, alle har opplevd å bli tysta på, kanskje. Men det gjør jo det at selv om man sier at man ikke tyster, tør man ikke stole på det Derfor gjør man ting aleine i stedet for å gjøre det sammen med noen. Man risikerer kanskje å bli tysta på i ettertid. Det er klart at folk som har kjent hverandre i mange mange år, stoler de på at de andre ikke tyster. Det kan gå bra eller ikke bra. Alt etter hvor syke de har vært.

Det er en sterk norm i miljøet om at man ikke skal tyste. Men som vi skal komme tilbake til, er det en innbygget sårbarhet i miljøet, overfor politiet, som gjør at tysting ikke så lett kan unngås. Stein demonstrerer det sentrale poenget med Fangens Dilemma, at dersom begge parter kan stoles på, får man en gevinst som ellers er uoppnåelig. Man kan ”gå sammen”. Og selv om det å gå sammen kan innebære å begå kriminalitet sammen, på andre uskyldiges bekostning, er det innenfor

dopmiljøet en gevinst. Fordi ingen kan forventes å holde tett, går man heller alene.

På bakgrunn av Steins betraktninger, kan vi tegne opp et spill der to personer kan ”gå sammen”, som er Samarbeidsløsningen, eller gå hver for seg, som er å Hoppe Av. Som nevnt er det ingen ekstra straff forbundet med det å foreslå et samarbeid, når dette blir møtt med den mistillit som ligger i at den andre velger å gå alene. Analogien blir derfor ikke helt treffende. Det er imidlertid helt klart at gevinsten ved å samarbeide går tapt, i frykten for selv å oppleve tap (å bli tysta på).

Det fremgår av de fleste intervjuene, at tysting betraktes som en reell mulighet i miljøet. Kine, Birger, Stein, Helle, Eskil og Tone forteller at de har blitt tysta på. Flere forteller også historier som direkte eller indirekte antyder at de har tystet selv også (men ikke alle). Tysting er, som vi skal komme tilbake til, noe som preger de flestes måte å orientere seg på i miljøet. Det er med andre ord en sårbarhet som vises i begrenset omfang.

Mye eller lite sårbarhet blant gatefolket?

Jeg tok utgangspunkt i noe jeg mente å kunne identifisere som elementære former for sårbarhet: det å deponere en verdifull gjenstand hos et annet menneske og det å slå sammen pengene for å få nok til dop. Omskrevet i tillit-termene, kan vi nærmest bokstavelig talt si det innebærer å legge en bit av ens liv i den andres hender.

De vanligste formene for deponering er å låne bort, og å sende med den annen part penger eller ting (for å kjøpe for eksempel dop). Noen ganger er det å ”deponere” den riktige betegnelsen, da handler det om forvaring av for eksempel tyvegods eller dop i tilfelle politirazzia. Vi kan også tenke oss situasjoner der det er upraktisk å bære på forskjellige gjenstander, hvor disse kan stilles hos den person man tilfeldigvis befinner seg hos. Eller hvis flere har foretatt et tyveri sammen, kan tyvegodsset deponeres hos en av de impliserte til de får omsatt varene i penger.

De siste formene for deponering er ikke omtalt eller behandlet i intervjuene. Det fremkommer likevel med all ønskelig tydelighet, at deponering generelt er en sårbarhet man vokter seg vel for å vise. Det å ikke kunne vise sårbarhet, er et alvorlig sosialt handikap i miljøet,

som forvansker en ellers stresset hverdag. Det samme gjelder det å slå sammen til et fellesgode, - i denne sammenhengen å legge sammen penger til å kjøpe dop. Dette er en form for sårbarhet hvor begge bidrar samtidig, og således ligner mer på situasjonen terminologien er hentet fra, Fangens Dilemma (jfr. kravet om at spillerne skal handle simultant).

Jeg har hevdet at det å omgås i miljøet er sårbart i seg selv. Det innebærer samvær og omgang som implisitt fører med seg sårbarhet. Å sette skudd sammen, skaffe penger sammen, eller det å gå sammen med en annen, innebærer en form for sårbarhet. Av og til lager man allianser med en annen person, dette fører også til en form for sårbarhet. Likeledes det å basere seg på informasjonen som flyter i miljøet. En form for sårbarhet som også nevnes, er det å kunne betro seg. Dette er alle mer eller mindre entydig simultane former for sårbarhet slik jeg skisserte det over. Her er begge parter sårbare i samme situasjon.

Litt annerledes forholder det seg med det å kjøpe og selge dop. Her kan man bli bøffa, triksa eller tysta på. Selv om det i en transaksjon både er en kjøper og en selger, og begge deler er sårbart, er det en betydelig skjevhet i situasjonen. Den som selger risikerer mer enn den som kjøper.

Å slippe folk inn i leiligheten eller rommet sitt er også en form for sårbarhet, men dette gjelder praktisk talt kun for vertskapet. Det samme gjelder det å låne bort. Dette er erfaringsmessig det samme som å gi bort. Hvis man deler dop eller penger med andre, står man i fare for at ingen deler med en selv igjen, og at man dermed opplever et direkte tap.

Vold er en vanlig sanksjonsform i miljøet. Man er avhengig av å ha et godt rykte dersom man skal bruke miljøet aktivt, kunne selge ting og dop, inngå mindre samarbeidsprosjekter og små affærer. Og ikke minst er man utsatt for tysting, hvis man kjøper, selger eller foretar andre ulovlige ting sammen med andre i miljøet. Bryter man miljøets egne regler kan man tystes på overfor andre i miljøet. Konsekvensen av dette kan være vold.

Presentasjonen av sårbarhetsformene i miljøet kan ses opp mot en slags oversikt over dette fra materialet, som er lagt ved i Appendiks B. Listen over formene for sårbarhet pretenderer ikke å være uttømmende. Inndelingen er valgt for å presentere bredden i former for sårbarhet. I virkeligheten er sårbarheten mer sammensatt enn det som kommer frem her. Kanskje er det også former for sårbarhet som ikke er tatt opp, eller som ikke er identifisert i intervjuene.

Et nærliggende spørsmål er hvorvidt dette er mye eller lite. Det er vanskelig å svare konkret på dette spørsmålet, siden det så vidt meg bekjent ikke finnes tilsvarende studier av sosial sårbarhet, for andre kategorier mennesker. En viss pekepinn får vi ved å sammenligne med våre egne liv. Personlig opplever jeg dette som lite sårbarhet, noe som kanskje ikke er egnet til å overraske siden utgangspunktet blant annet var en samtale med en kvinne som fortalte at hun hadde sluttet å gjøre seg sårbar. Hennes historie ble for meg et skrekkens bilde på den ensomhet man ender i, når man ikke lenger tør gjøre seg sårbar for sine omgivelser.

Samtidig er det ikke til å komme utenom, at folk som ikke kan låne hverandre penger i noen særlig grad, som nesten aldri deler, setter seg alene når de skal injisere dopet, og som ikke tør å samarbeide (om kriminalitet eller andre forhold som ikke tåler ”dagens lys”), er sosialt handikappet sammenlignet med borgere av den nyktre verden. Likeledes må det være tegn på sosial atomisering, at folk ser an hvem de setter sine skudd i selskap med, i forventning om at de kan bli bestjålet hvis de skulle sovne eller havne i overdose.

For å illustrere dette litt nærmere, kan vi forsøke å identifisere forskjellige innstillinger til det å vise tillit. Det er store forskjeller på hvordan folk bruker miljøet, og hvordan man manøvrerer i det. Forskjellen mellom Birger og Stein er slående.

Birger husker vi, ble utsatt for et tyveri av den helt frekke sorten. En person som ville Birger skulle kjøpe av ham, ba om å få se på noe dop Birger hadde funnet på gata, tok det selv, og påsto han kasta det. Dette er likevel ikke en vanlig hendelse. Birger er kanskje den av de jeg snakket med som har tatt flest sjanser (jeg ser bort fra jentenes prostitusjon), og vært minst reservert i forhold til potensialet for svik. Han har vært minst redd for å kjøpe med andre, sette skudd med

andre, kjøpe av fremmede, osv. En gang slo han sammen med en person han aldri hadde møtt før.

N: Kjøpte dere sammen, eller sto du utenfor og venta eller...?

B: Nei, vi la sammen pengene våre og kjøpte en kvarting på trappa seint en kveld. Så gikk vi bort til festningen og mekka det og satte det der. Jeg hadde ikke gjort det hvis det var snakk om å mekke det på egenhånd.

N: Du sa det var en person du ikke kjente noe særlig. Var det ikke en stor sjanse å ta? Kunne han ikke vært like frekk som han andre som tok kvartingen din?

B: Selvfølgelig. Men han måtte i tilfelle bøffa meg på den måten at han trua meg, ikke sant. Og da hadde jeg ikke hatt noe å stille opp. Men han var jo grei han! Han husker sikkert ikke dette, men jeg synes det var ålreit jeg, god dop var det og. Det var han som kjente han som solgte dopet, og han hadde bare kvartinger, jeg skjønnte at dette var godt, så jeg la sammen med han. Det gikk bra. Jeg har truffet han et par ganger etterpå, hvor han har kjøpt dop av meg uten at han husker det. De som er reale mot meg, det husker jeg på. Men hvis noen gjør meg et pek, så husker jeg det også.

En fremmed som oppfører seg ordentlig, altså. Og det uten å skulle ha kreditt for det, eller belønnes for det på et senere tidspunkt. Det hele virker veldig udramatisk slik Birger forteller om det.

At Birger ikke har opplevd så mye svik, kan henge sammen med at han ikke har så lang fartstid som heroinist. Å kjøpe sammen med en annen som han ikke kjenner, har han for eksempel bare gjort en gang (i følge sitat over). Han sier også selv at han aldri har vært skikkelig abstinert. På den annen side har han lang fartstid i tilstøtende miljøer, der abstinens kanskje spiller en litt mindre rolle, men fortsatt utgjør en viktig del av hverdagen (han har tidligere vært alkoholiker og brukt amfetamin). Birgers sårbarhet kan ses på bakgrunn av kort og lite dramatisk tid i miljøet, men samtidig er han en luring selv også. Sånn sett burde han vite hva andre kan finne på, når man gjør seg sårbar. Birger er heller ingen slåsskjempe, han er ikke fryktinngytende i sin fremtoning. Likevel er han kanskje den som tar flest sjanser av de jeg har intervjuet. Mens vi snakker om å kjøpe dop, kommer han inn på dette.

B: Noen er reale, og noen veit jeg alltid har god dop. Noen kjenner jeg ikke, det hender jeg må ta en sjanse, og som regel har det gått bra.

N: Hva slags sjanser da?

B: Kjøpe av folk jeg ikke kjenner. En gang kjøpte jeg av en jente jeg kjenner og, som jeg har vært real mot, ”ja hu kjenner jeg så godt, så hu kjøper jeg av”, ikke sant. Så kommer jeg hjem, så var det kakao, ikke sant.

Det er litt uheldig at han svarer med et eksempel på et kjøp der han kjenner personen fra før. Jeg spør etter hva slags sjanser han har tatt, og han sier at det er å kjøpe av folk han ikke kjenner, men eksempelet er en jente han kjenner. Det er kanskje lettere å huske situasjoner med folk man kjenner, men han sier nå i hvert fall selv at det er sånne sjanser han har tatt. Men det er også verdt å merke seg at det stort sett har gått bra. Det samme gjorde det i det forrige sitatet. Jeg poengterer dette fordi det kan tyde på at det å bøffe hverandre ikke skjer i så stor grad som de generelle påstandene kunne antyde. Det er kanskje ikke sånn at hver gang man viser sårbarhet, så kommer det en og utnytter det. Stoffmisbrukere ligner kanskje mer på nykterister enn det man skulle tro når man stiller opp et perspektiv på dopmiljøet som et system preget av svik og bedrag.

Birger er en person som ser ut til å klare seg bra i dopmiljøet, og å mestre kulturen på en eller annen måte. Han kan improvisere, stoler på sin egen dømmekraft, og tar sjanser på grunnlag av denne. Han vet at han han slo sammen penger med kunne trua han og stukket av med pengene. Likevel gjør han det. Linda, husker vi, ville kreve å holde dopet i hånda i samme situasjon. Også hun opplever det som et sjansespill ”å slå sammen”.

Det er ikke noe jeg liker så veldig godt, da må jeg ofte slå sammen med en jeg ikke kjenner, så da tar man jo sjanser. Men utrolig nok har det gått bra. Det har jeg gjort ganske mange ganger.

Det har altså gått bra, til tross for at forventningen var preget av skepsis. Linda er ikke en person som tar mye sjanser. (Hun har også ti år lenger erfaring enn Birger med heroin.) Motsatsen til Birger er Stein, som nesten ikke innrømmet å ha gjort seg sårbar i det hele tatt. Han har da også beveget seg mer anstrengt i miljøet, og har dessuten

ikke involvert seg i like stor grad. Dette kom blant annet fram da vi snakket om å sette skudd sammen.

N: Er det sånn at man da ser an hvem man vil sette skudd sammen med?

S: Der er det både og. Enkelte ganger setter man nødvendigvis et skudd sammen med de som er tilstede. Man tar sjansen på at det går bra. Er man pissesjuk har man ikke muligheten til å la være, det er det som er problemet.

Er det Stein sier her å gjøre seg sårbar i miljøet? Å sette skudd sammen er mindre sjansespill enn å slå sammen penger til dop. På en måte er det mer som står på spill - livet, eventuelt alle pengene og dopet man har på seg. På den annen side er det mindre sannsynlig at sårbarheten kapitaliseres. Stein har satt skudd sammen med andre, fremmede. Dette er en form for sårbarhet, mottrekket er å stikke seg unna, eventuelt med en person man kjenner fra før. Men selv om dette er en form for sårbarhet, er det ikke nødvendigvis noe man tenker på i disse termer. Stein formulerer seg likevel som at dette er "en sjanse å ta". Men det er en dyd av nødvendighet. Men å si at Stein overhodet ikke gjør seg sårbar blir misvisende.

S: Det med tillit er vanskelig, det å gå ned på Plata å stole på folk, det gjør man bare ikke, da er man skikkelig dum. Det er klart man har jo noen få man stoler på, som har vist at de er mer eller mindre til å stole på. Det der er en selektiv prosess som går over mange år. De har ingen fellestrekk, det er det som er problemet, det blir veldig situasjonsbetinga tillit. Man ønsker å stole på folk, og man prøver, men det går ikke. Man gjør det, men så viser det seg gang etter gang at det skjærer seg.

N: Hva mener du med "situasjonsbestemt"?

S: Sånn som du nevnte at hvis man skal ta seg en smell og har vært nykter lenge, og ønsker å ha noen å gjøre det sammen med, da blir det situasjonsbestemt. Da går man til folk som man kjenner. Men om de er til å stole på, det vet man ikke. Men da må man bare prøve. Det hender det går bra, og det hender det ikke går bra.

Stein ser således ingen regler som entydig bestemmer hvem og hvilke situasjoner som er til å stole på. Jeg satt igjen med et inntrykk av at Stein gjorde seg lite sårbar i miljøet, at han representerte et ytterpunkt av tilpasninger til mulighetene for svik og bedrag på motsatt side av Birger. Mens Birger stoler på dømmekraften i de enkelte situasjoner,

er Stein tilbakeholdende overfor folk han ikke kjenner, også de han kjenner fra før behandles med skepsis. Da han snakket om tysting, hevdet han at han ikke stolte på noen. Alt etter som hvor syke de er, er alle tilbøyelige til å snakke med politiet. Selv folk som har kjent hverandre i mange år. Derfor gjør man ting alene i stedet for sammen med noen. Her blir det tydelig hva slags tap man velger når man ikke kan samarbeide. Nå sier Stein riktignok at han ikke er ”kriminell”, altså tyv, og det er her det er mest relevant med å gå sammen to og to, for eksempel. Men fordelene med å gjøre noe sammen med noen, opplever i hvert fall jeg som påtrengende. Men siden ”det to vet, det vet hele verden”, som Stein sier, så gjør han heller ting alene.

Stein har en tilsynelatende avslappet holdning til det å bli bøffa eller oppleve svik. Men det er kanskje fordi han sjelden stiller seg i situasjoner der han kan oppleve større svik enn det han er forberedt på, eller at sviket ikke får så store konsekvenser at han ikke kan håndtere dem? Intervjusituasjonen ble litt vanskelig:

N: Du gjør deg aldri sårbar du!

S: Tør ikke det, men likevel klarte jeg å få meg en hepatitt C.

Men det var hos en kjerring.

N: Heldig for så vidt at det bare var det.

S: Men det er ille nok. Nei, siden 1979 eller 1980 har jeg ikke turt å stille meg sårbar. For meg har det vært en styrke.

Det er forskjellig hvordan man bruker og utfolder seg i dopmiljøet. De fleste ligger kanskje et sted mellom Birger og Stein. Som sagt er det ingen som kommer helt unna sårbarheten i miljøet. Det kan dreie seg om tysting, helt generelt, eller at man står i en situasjon hvor man er nødt til å ta en sjanse. Begynner man å bli syk/abstinent, og man ikke har en fast pusher tilgjengelig, kan man måtte kjøpe av en fremmed. Men av og til blir man bøffa av nære kompiser, som Kine sier. Man er sårbar overfor dem også.

En dramatisk analogi

Tematiseringen av sårbarhet blant gatefolket har hatt som premiss en ”svik og bedrag kultur”. Intervjuene har både styrket og nyansert dette inntrykket, selv om det for så vidt ikke var dette som var siktemålet for undersøkelsen. Svikene og bedragene ser ut til å ha spist seg inn i sosialiteten i miljøet, og tært dette i en grad at man kan spørre om det truer miljøets eksistensgrunnlag. I avslutningen vil jeg diskutere

hvorvidt man kan hevde at narkomiljøet er på ”randen av sammenbrudd”. Jeg har i dette kapittelet forsøkt å beskrive sårbarheter man viser når man omgås narkomane på gateplan i Oslo. Hvorvidt dette er lite, sammenlignet med livet til vanlige ”nykterister”, er et spørsmål jeg har latt stå uten endelig svar. Sårbarhet blir kanskje først synlig når tilliten brytes. Eksempelene på tillitbrudd i dette miljøet synliggjør sårbarheter man sjelden tenker på i det nyktre liv. Det tyder på at det er en mer skjør sosialitet her enn ellers. Jeg forsøkte å identifisere to elementære former for sårbarhet. Både det å deponere og slå sammen var samarbeidsprosjekter medlemmene i miljøet vegret seg for å inngå i med fremmede. I tillegg vet vi at kamerattyverier er utbredt i en slik grad at bare det å ruse seg sammen, samme sted, har blitt gjenstand for vurdering av hverandres tillitverdighet.

Det er bare ett sted jeg har sett beskrevet en lignende tendens til å ”gå over hverandres lik”, bokstavelig talt, for å skaffe seg umiddelbare fordeler. Det er i Primo Levis beretninger fra Auschwitz’ arbeidsleire (nærmere bestemt Auschwitz III, Buna) (Levi 1950). Sannsynligvis gjelder det samme i flyktningleire og tilsvarende steder, men i litteraturen er det kanskje konsentrasjonsleirene som er best beskrevet. Levi forteller at ingen turte ta øynene fra sine eiendeler, i forvisning om at de ville bli stjålet ved bare et øyeblikks uoppmerksomhet. De sov med jakkene, bundet rundt sin skje og/eller kniv, under hodet. Når de vasket seg, hadde de bylten mellom knærne. Dette var lærdom som de nyankomne ikke hadde, og det å gi dem en lærepenge, ble like lite ille ansett som vi har sett eksempler på i dopmiljøet. I følge Levi kunne man fortelle en nyankommen fange at det var mulig å søke seg til en annen avdeling, hvor vilkårene var bedre, og at de ”gjerne passet suppen i mellomtiden”. Suppen var fortært før vedkommende returnerte. Dette ligner på det å stikke av med pengene til en ”fersking” i dopmiljøet, som ikke vet at man ikke sender penger med folk. Og ikke minst hvordan dette ble betraktet som en ”lærepenge” (endog en billig sådan).

Levi berettet om en virkelighet mye hardere enn den stoffmisbrukere opplever, men det er interessante paralleller. Foruten den elendige helsetilstanden og tilfeldige dødsfall, finner vi også likhetstrekk i måten fangene retter sin aggresjon og voldsomhet mot hverandre. Og ikke minst hvordan man kastet seg over de døde for å skaffe seg deres eiendeler.

Hvorvidt dette skyldes deres dårlige moral og ellers slette personligheter, eller om det skyldes de omkringliggende omstendigheter, skal ikke tas opp til endelig debatt her. Her nøyer vi oss med å konstatere paralleller i det sosiale liv i konsentrasjonsleire slik det er beskrevet av Levi, og i dopmiljøet. Få andre steder fører den daglige kampen for å ”overleve” til at man på samme måte har vendt seg mot hverandre.

Denne fremstillingen har ikke materiale i seg til å svare på spørsmålet om hvor mye sårbarhet det er i dopmiljøet. Det går både an å overdrive og undervurdere dette. Det kan likevel ikke herske mye tvil om at de som befolker dopmiljøet, mangler alminnelige sosiale virkemidler sammenlignet med befolkningen i det øvrige samfunn. Det er også mange livreddere blant gatefolket, folk som har pustet liv i sine kolleger ved utallige overdoser.

I dopmiljøet er man klar over hva man kan forvente av sine ”medmisbrukere”. Derfor viser man lite sårbarhet sammenlignet med hva en vanlig nykterist er vant til. Dette skal likevel ikke skygge for at man faktisk setter skudd sammen, mange også samarbeider, at det forekommer at folk deler, og låner hverandre penger og dop. Det er den faktiske sårbarheten, slik den har kommet fram i intervjuene, som er utgangspunktet for den videre presentasjonen.

Forventninger og normer

Tillit er å vise sårbarhet i forventning om en annen persons manglende utnyttelse av denne. Hvorvidt forutsigbarheten regnes ut på grunnlag av vedkommendes egeninteresser, vedkommendes tidligere oppførsel, vedkommendes gruppetilhørighet, eller andre mer eller mindre tilgjengelige attributter, er for så vidt et underordnet spørsmål. I praksis er den viktigste kilden for forventninger om personers oppførsel knyttet til normer i en eller annen form. Det er således ikke nødvendig å identifisere forventninger som normer. Jeg har imidlertid hevdet at alle forventninger kan knyttes til et slags ”normativt felt”.

Det å koble tillit til normer var således en målsetning helt fra starten. Dette ble likevel ikke helt systematisk fulgt opp i intervjuene. På slutten stilte jeg som oftest spørsmål om hva som er det verste man kan gjøre i miljøet, hva som er helt uakseptabelt. Dette ble ikke direkte knyttet til sårbarheter og andre temaer som dukket opp i forbindelse med situasjonene, slik som spørsmålene om hvordan man bestemmer seg for å vise tillit. Likevel kom det fram enkelte svar som direkte eller indirekte antyder normer man forventer at andre etterlever, og man selv opererer etter. I dette kapitlet vil jeg først og fremst presentere hva som kom fram av normer i forbindelse med byttevirksomhet spesielt og sosialitet for øvrig. Men aller først vil jeg redegjøre for et blindspor i intervjuguiden. Temaet ligger tett opp til det vi tidligere har omtalt som negativ gjensidighet. En litt annen begrepsbruk skal lanseres. Begrepet ”ubegrensede opportuniste” ble brukt under utarbeidelsen av prosjektet. Kan dette sies å karakterisere dopmiljøet? Svaret blir benektende, men forhåpentligvis er dette likevel et konstruktivt blindspor.

”Ubegrensete opportunister”?

I tillegg stilte jeg i de første intervjuene, noen spørsmål for å teste ut holdningen til deres likemenn og –kvinner i miljøet. Utgangspunktet var Banfields (1967) beskrivelse av kulturen i en by i det sørlige Italia. Banfield tok for seg en by preget av økonomisk tilbakeliegenhet (som han ga navnet ”Montegrano”). Sant å si var hele landsdelen påfallende underutviklet sammenlignet med det nordlige Italia. Årsaken til den sosiale og økonomiske elendigheten, mente Banfield å finne i et ethos som preget innbyggerne i byen, et ethos han kalte ”amoral familism”:

”Maximize the material, short run, advantage of the nuclear family: assume that all others will do likewise.” (Banfield 1967, side 12.)

”Amoral familism” er altså det veiledende prinsipp for innbyggerne i ”Montegrano”. Banfields studie har vært gjenstand for mye diskusjon, men hvor treffende beskrivelsen er for Italienske forhold, er ikke tema her. Spørsmålet er om det ikke er en treffende beskrivelse av narkomiljøet?

En viktig forskjell på innbyggerne i ”Montegrano” og gatefolket, er at sistnevnte svært sjelden opererer på vegne av noe familie. De handler på vegne av seg selv. Det blir meningsløst å betegne dem som ”familister”. Samtidig er det sted man setter grensen for hvem man inkluderer i den ”moraliske krets”, ikke avgjørende for det analytiske i begrepet. Det vesentlige er at man skiller mellom om en inn-gruppe, hvor man opererer med moral, og en gruppe utenfor, hvor alt er lov. Tilsvarende Sahlins skjema, opererer man med forskjellige normer alt ettersom man forholder seg til noen internt i ”huset”, eller om det dreier seg om en person fra en annen stamme. Overfor de fremmede er ”alt lov”. Det gjelder ingen begrensninger i måten man kan behandle vedkommende. (At dette tilhører det normative feltet kan her begrunnes med at det må defineres som ”fravær av normer”, og ikke minst at maksimen til Banfield er normerende, akkurat som alle andre maksimer.)

En måte å tilpasse Banfields begrep til dopmiljøet, kan være å si at grensen går ved ens egen kropp. Det skilles ikke mellom typer av andre. Slik fremheves det at vedkommende person ikke forventer noe av sine ”kolleger” i miljøet, ikke noe annet en noe som tilsvarer ens

egen opportuniste. I stedet for ”amoral familism”, kan vi kalle det ”ubegrenset opportuniste”.

Dette vil i Sahlins kategorier tilsvare negativ gjensidighet. ”Ubegrenset opportuniste” som rettesnor i Fangens Dilemma, er derfor en oppskrift på gjentatte tapsløsninger. En ”ubegrenset opportunist” vil aldri ta sjansen på å velge ”samarbeidsløsningen”. Først og fremst fordi han eller hun antar at de andre oppfører seg tilsvarende. Dernest fordi det er den sikreste måten å skaffe seg størst mulig materiell fordel.

Dette betyr at vedkommende heller ikke vil besvare et samarbeidsutspill fra motparten med samarbeid. I første spillrunde får vedkommende en ekstra stor gevinst hvis han selv ”hopper av”, mens motspilleren ”samarbeider”. Den ubegrensede opportunist maksimerer sin nytte på kort sikt. Den langsiktige gevinsten ved å innlede et gjensidig samarbeid glipper, fordi den ubegrensede opportunist bare forholder seg til materielle gevinster på kort sikt. Som vi har sett, kreves det at man utsetter tilfredsstillelsen av egne behov, hvis man skal bruke strategien Tit-For-Tat. Det er det ikke rom for innen ethoset ”ubegrenset opportuniste”.

Ethoset ”amoralisk familisme” operasjonaliseres i 17 hypoteser om holdninger til forskjellige spørsmål, med vekt på de demokratiske institusjonene (Banfield 1967). Siden Banfields hypoteser er knyttet opp til demokratiske institusjoner, valgte jeg å forhøre meg om hvordan de jeg snakket med forholdt seg til en eventuell organisasjon til å fremme stoffmisbrukeres rettigheter og situasjon for øvrig.

Min erfaring fra ”felten”, hadde gitt meg flere opplevelser av folk som snakket nedsettende om sine ”kolleger” i miljøet, og mistenkeliggjorde deres hensikter når de snakket på flertallets, og fellesskapets vegne. En episode gjorde spesielt inntrykk på meg. ”Petter” er en kar som tilhører de aller mest forsofne stoffmisbrukerne i byen. Han har holdt på lenge, ser mer dratt ut i ansiktet enn noen annen jeg kjenner, men er forholdsvis røslig. Den store kroppen administreres tilsynelatende kun delvis kontrollert, og er til tider kun tilfeldigvis oppreist. Han er praktisk talt ikke i stand til å holde orden på rommet sitt, og er nesten uavlatelig ettersøkt av politiet. Han har rykte for å plage damer (sutre/true til seg dop av jentene på strøket) og

ellers karre til seg det han finner. Plutselig står denne mannen fram på et beboermøte, og maner til besinnelse: folk må skjerpe seg, slutte å stjele på rommene til hverandre, og i det hele tatt begynne å oppføre seg, sier han. Petters uttalelser står i kontrast til hypotesene om en kultur preget av ubegrenset opportunisme, at ingen handler på vegne av fellesskapets interesser. Og snart kommer også "forklaringen" fra de andre beboerne. Petter har et "opplegg" nå. Han selger dop på huset, og ønsker minst mulig bråk. Det forstyrrer salget.

Et av kjennetegnene på ubegrenset opportunisme er i følge Banfields hypoteser, at medlemmene i en slik kultur ikke har tiltro til de folkevalgte. De antas å ha posisjoner for å berike seg selv, og når de sier noe annet, tas det for gitt at dette er tom retorikk. Å snakke om fellesskapet blir møtt med mild overbærenhet. Petter snakker om fellesskapet, og blir møtt med slik overbærenhet. Ingen sier noe i mot på beboermøtet, men etterpå blir han omtalt som en skinnhellig advokat for sine egne interesser. Hvorvidt Petter virkelig var bekymret for fellesskapet, er av underordnet betydning i denne sammenhengen. Han kan ha vært genuint interessert i fellesskapet, selv om dette også kan ha vært underordnet hans egne interesser. Hvem vet? Jeg festet meg ved at det å tale på vegne av fellesskapet ikke ble tatt alvorlig. Og på det punktet ble hypotesene til Banfield tilfredsstilt. Når noen først talte på vegne av fellesskapet, ble de møtt med mistenkelighet.

Spørsmålene i intervjuene hadde likevel ikke den ønskede penetrasjonskraft i forhold til temaet. De jeg snakket med svarte annerledes, altså ikke-bekreftende på de situasjonene jeg tegnet opp for dem. Jeg spurte om det fantes en organisasjon som talte stoffmisbrukeres sak, og hva denne eventuelt burde arbeide med. Mange saker kom opp, og det første jeg gjorde, var å se an om disse sakene kun gjenspeilet deres personlige egeninteresse, eller om det gikk an å spore noe engasjement for fellesskapet som de ikke ville dra umiddelbar nytte av selv. Dernest spurte jeg om det fantes noen personer i miljøet, aktive misbrukere, som kunne fremmet disse sakene, kanskje vært leder for organisasjonen. Tanken var at de skulle svare nei, og at dette ville bekrefte en slags amoralsk familisme i miljøet. Slik ble det ikke. Jo da, mente de, de var mange lederskikkelser i miljøet.

Stein mente for eksempel at det var mange flotte mennesker i miljøet, men at dette druknet i avhengigheten. Svaret til Stein antyder kanskje at han misforsto meg, og tenkte han skulle forsvare narkomane mot en person med stereotype forestillinger om denne gruppen. I og for seg kan man si han svarte bekræftende på spørsmålet, siden jeg snakket om folk som er hekta. Stein kan tolkes til å ha svart at det er sånn som antydnet, men at folk ikke er sånn når de ikke er hekta på heroin. Andre igjen svarte at de hadde vanskelig for å tenke seg en bestemt person, eller at det var vanskelig å få til rent praktisk: hvem skulle for eksempel betale husleie?

Noen ble også spurt om hvordan andre ville reagert dersom de selv hadde reist seg på et møte eller en annen felles anledning og sagt det samme. Tanken var at de ville bli møtt med samme milde overbærenhet, samme stille hoderysten, som Petter opplevde bak sin rygg. Men nei. Det var en hverdagslig sak, fikk jeg vite. Sånt pratet de om hver dag ved middagsbordet.

Nå hører det også med til historien at jeg snakket med folk som var i behandling, og altså ikke var hekta. For noen som ikke har møtt folk i de forskjellige situasjonene, vil det kanskje være vanskelig å vite hvor forskjellig en person oppleves hekta og nykter, men det er stor forskjell. Perspektivet på ens kolleger i miljøet preges nok av om man står i et konkurranseforhold til den personen, om man opplever at vedkommende er instrumentell i alle situasjoner som man selv er for tiden, osv. Måten spørsmålene ble stilt, var kanskje ikke helt heldig heller. For det første tror jeg eksempelet med ledelse av en organisasjon var dårlig, og litt kunstig i forhold til hvor sentralt det var i Banfields studie. Riktignok er stoffmisbrukere en uhyre splittet gruppe, og nesten helt uten effektive talerør i offentligheten. Men problemstillingen virket nok ganske fremmed på dem jeg i det hele tatt stilte disse spørsmålene. For det andre var nok ikke spørsmålene godt nok forberedt. Det bidro kanskje ytterligere til den magre responsen jeg fikk på dette feltet. Jeg sluttet da også ganske raskt (ca halvveis) å ta med dette. Det var mer enn nok av andre ting å snakke om.

Jeg anser likevel ikke sammenligningen med Banfields studie som fåfengt av denne grunn. Jeg ga opp å forfølge de normative parallellene. Men det var mer av metodiske problemer, og situasjonen

for øvrig, som fikk meg til å droppe temaet. Kanskje er dette noe som best kan avdekkes gjennom et feltarbeid i kulturen, eller andre former for deltakende observasjon? Vi fikk også et visst innblikk i de operative normene gjennom å snakke om sårbare situasjoner. Kan disse normene antyde noe om hvorvidt Banfields karakteristikk er dekkende for gatefolket?

Normer om bytteforhold

Innledningsvis skilte jeg mellom forskjellige typer normer. Gjensidighetsnormer regulerer bytte. Pliktnormer adresserer det som er forbudt eller uakseptabelt. Kvalifikasjonsnormer sier noe om hva som skal til for at noe er "noe". Jeg brukte det pussige eksempelet om at det skal 0,2 gram heroin til for å kvalifisere som "kvarting". Kvalifikasjonsnormer sier også noe hva man har "rett til" hvis man er kvalifisert som for eksempel "venn" eller "kjæreste". Tilsvarende kan en "kvarting" for tiden selges for 200 kroner. Alle normene har innvirkning på bytterelasjoner, men på forskjellig måte.

Det er flere av de intervjuede som refererer til en felles forståelse av hvordan man bytter, både gjenstander, dop og brukerutstyr. Når det gjelder brukerutstyr er kanskje Eskil representativ når han sier at dette er noe som flyter relativt fritt.

Nei. Ja altså utstyr får du alltid tak i, det er gratis ikke sant. Det får du alltid. Det er noen som kanskje skal ha en tier eller noe sånt, men det er det litt takhøyde for å kunne forstå: "hei du, jeg har knota og ikke rukket sprøytebussen", ikke sant, "da kan du hjelpe meg med en tier så jeg får meg noe å spise". Det er for så vidt greit, det blir sånn en tjeneste for en annen. Det er greit. Når det gjelder stoff, er det ikke vanlig. Det er stort sett nei over hele linja. Akkurat det med utstyr er det eneste det er greit å få hjelp til. Ellers har folk nok med seg selv når det gjelder hver minste filleting egentlig.

Brukerutstyr ("utstyr") er noe som flere omtaler på samme måte. Ti og femten kroner er nevnt som kompensasjon for utstyr, og det er gjerne "for å få meg noe mat". Er det en person man har et forhold til, en relasjon, så er det gratis, er det ikke, så koster det en symbolsk sum. Linda er litt mer negativ i omtalen, men gjengir de faktiske forhold noenlunde tilsvarende.

N: La oss si du går sammen med en annen. Du har dop, men ikke utstyr. Så kommer du til en annen person, ...

L: Da ville jeg spørre om å få kjøpe utstyr. Noen ganger sier folk at nei, det trenger du ikke kjøpe, du kan få. Andre ganger kan man bytte i litt tobakk eller kjøpe for en tier. Det er vanlig å betale. At folk står og haier utstyr på Plata er ikke uvanlig. Egentlig får man det gratis, så det er litt kjipt at folk selger det, men det gjør folk. Du betaler rundt ti kroner for utstyr på Plata. Hvis man spør om det er noen som har utstyr så sier alle nei, men hvis du sier jeg kan betale, så er det plutselig mange som har. Hvis det ikke er noen man kjenner da.

N: Hvis du kjenner folk personlig da?

L: Nei da er det ikke noe problem. Da er det vanlig å dele. Men hvis man kommer ned på Plata og spør, må man betale.

Man kan også bytte tjenester. Det koster for eksempel et skudd eller en dott å få noen til å sette et skudd i halsen. (Jeg gjenga en historie Birger fortalte over. Der fremgår det også at det å sette skudd har en pris.) Med andre ord: tjenester og ting koster. Slik er det entydige inntrykket etter intervjuene. Dette samsvarer også med inntrykket av miljøet som jeg har fra før. En norm i miljøet kan oppsummeres som ”noe for noe”, hvor en av ”noe”-ne er dop eller penger.

Dette kan tolkes som uttrykk for, men ikke bevis på, en holdning som tilsvarer Banfields opportunisme. Noe for noe – ingen skal få noe gratis – jeg sikrer meg at jeg ikke taper noe. På den annen side, tilsvarer det også en av ”Tit-For-Tats” egenskaper, nemlig den umiddelbare gjengjeldelsen av det motparten foretar seg. Hvis man deler en gang, og motparten deler neste gang, blir det som suksessive spill Fangens Dilemma. ”Noe-for-noe”, blir da tilsvarende det å kreve samarbeid i suksessive spillsituasjoner.

”Noe-for-noe” koster først og fremst mellom folk som ikke er relasjonelt forbundet med hverandre. Vi kan kalle dette ”fremmede” for å markere en ytterlighet på motsatt side av det å være for eksempel ”livspartner”. Det finner også sted en deling hvor man ikke krever ”noe” tilbake, mellom fremmede. Alle de jeg spurte, fortalte at de både hadde fått og gitt bort dop. Eskil har opplevd begge deler:

Det er ikke vanlig å gi bort dop. Men det har hendt at folk har hjulpet meg når jeg er dårlig. Dette er sånn unntaksvis. Selv har jeg også hjulpet folk som er dårlige, som jeg ikke har kjent.

Man kan bytte uten gjengjeld mellom fremmede også. Da kan man ikke forvente noe tilbake. Det blir ”noe-for-ingenting”. Eric mener det henger sammen med den enkeltes tilstand:

Det er opp til tilstanden som vedkommende er i. De fleste som er tunge misbrukere, har med seg en ryggsekk, og i den har de alt de trenger, flaske vann, ting å koke i, osv. Hvis det er en som er i god form, eller hvis det er som har spist piller, og er litt ”pillesnill”, da er det greit. Det er opp til stemningen. Andre ganger, hvis man er dårlig, mangler penger eller sånt, vil de ha 10-15 kroner. Hvis du trenger syre, må du betale 10 kroner bare for litt: Hvis det er sent på kvelden, du er trett, det går ikke med appelsin eller eple, og det må være sitron. I en nødsituasjon, da må man betale.

Hvis det er sann at det finnes en innerste krets med hvem man deler alt uten tanke på å få tilbake, som i Sahlins begrep om ”huset” og Banfields begrep om familien, ser det ut til at man kan innlemmes i denne, dersom man har det dårlig nok. Erics presise, nærmest oppramsende måte å svare på, får det til å høres ut som dette er allment aksepterte sannheter. Men om det ikke er det, står det ikke i strid med andre uttalelser i intervjuene. Det samme gjelder dop, skal man tro Eric. Både det å gi og få.

N: OK, du mener det avhenger av stemningen om kan låne ting eller, ...

E: Et par personer har fått syre av meg. De gikk rundt og spurte etter det, og da sa jeg at jeg hadde det og de fikk. Det har skjedd et par ganger, og når jeg trengte det, gikk jeg først til dem. ”Kan du hjelpe meg med en sprøyte?” Og hvis de hadde det, så fikk jeg, det var ikke noe snillisme der, altså. Det var takk for sist. Men jeg vet ikke hva han hadde sagt neste gang jeg spurte.

N: Var det rent forretningsmessig, eller følte han en slags glede ved å kunne gjøre opp?

E: Å gjøre opp, ja. Det har mye å si, for rusmisbrukere. Men det avhenger av hvilken økonomisk situasjon de er i.

N: Men når det gjelder dop, da. Har du noen ganger gitt bort det?

E: Ja.

N: Hvorfor har du gjort det?

E: Vedkommende har vært veldig dårlig, og jeg har hatt det bra, hatt penger og..

N: Har du da tenkt at du skal få igjen?

E: Ikke direkte, men uansett hvis jeg var dårlig en annen gang, da kunne jeg spørre. Men ikke hvem som helst, det må være spesielle. Folk som jeg har venta sammen med mange ganger, og hatt det dårlig fysisk, som har snakket sammen litt - hjulpet hverandre med å psyke opp. Det gir en slags tillit, nærhet. Men ikke mer enn i dopsammenheng, ikke over den grensa. Den nærheten gjør at man kommer litt mer inn på hverandre.

På den ene siden er det rent forretningsmessig, i tilfellet med han som ”betalte tilbake” for syra han fikk en gang. På den annen side oppstår det en nærhet når man lider og venter sammen. Da blir tilsynelatende den andre personens lidelse ens egen, om enn i begrenset grad. Det kreves en viss omgang for å oppleve hverandres lidelse. Når man ser den, kan den føre den andre sosialt nærmere, og man kan føle seg mer eller mindre forpliktet til å gjøre noe med den. Men er man ovenpå, kan man gi bort uten å tenke på å skulle få igjen. Linda har også gitt bort.

N: Har du noen gang gitt bort dop?

L: Ja det har jeg vel. Det er ikke så ofte, fordi man blir så sjuk og når jeg har slitt med å få det til å gå rundt for min egen del, så har jeg ikke råd til det. Men jeg har gitt andre folk hjelp noen ganger. Selvsagt. Når jeg har hatt litt ekstra og det er venner eller bekjente som er sjuke, har jeg gitt dem hjelp. Hvis jeg nettopp har fått trygd eller noe sånt noe, og møter en bekjent, eller noen som har gitt meg hjelp, eller redda livet mitt når jeg har tatt overdose og sånn, da har jeg gitt dem, kanskje en hundrelapp eller to, eller ... det har jeg gjort noen ganger.

Linda har åpenbart også gitt bort penger, men da i etterkant, for å vise at hun satte pris på at vedkommende har gjort noe for henne. Nå er det kanskje forståelig at man er takknemlig for at noen redder livet sitt. I dette miljøet er det dessverre en litt mer hverdagslig sak, enn ellers. Det er dessuten ingen selvfølge. Men her er det det å ha et slags overskudd som presenteres som grunnen. Sånn var det også for Eskil.

Det har vært folk jeg har kjent sånn mer eller mindre da. Det er ikke vanlig å gjøre sånn, selv ikke blant folk som kjenner hverandre godt. Det gjøres kun i tilfeller du har en veldig god dag. Er du hekta, er det rett og slett ikke rom for det. Du må bare ha det som skal til for å få det til å gå rundt. Du blir abstinent selv, og gjøre et stunt ekstra, og det vil du helst ikke.

Nei, det er kanskje ikke vanlig, men det forekommer. Og det skjer uten at man skal ha noe igjen. Først og fremst innenfor en krets av folk man har et litt bedre forhold til, som man har opplevd noe ubehagelig med, vært på avrusing med, eller kjenner fra før og omgås mer eller mindre regelmessig. Men det hjelper også at man har litt ekstra akkurat da. Som Sahlins pekte på, kan det å være i stand til å bidra, også være medvirkende til at gjensidighetsnormer aktualiseres der sosial avstand ellers ikke setter dette som påkrevet.

Samtidig kan det se ut som det å gjøre slike ting er med på å lage slike bekjentskaper, eller relasjoner, om man vil. Eric sier han først spør dem han selv har gitt noe til.

Er det å få igjen, å avslutte relasjonen, eller å etablere den? Dersom han får igjen, vil de kanskje oppleve at de ikke skylder ham noe lenger, og kan tillate seg å si nei neste gang? Kanskje oppleves det som en lettelse? Stein snakker om at han ikke liker at folk har noe på ham, har et grunnlag for å kritisere ham. Kan det å gi tilbake tilfredsstillende et lignende behov? Eller opplever de det som en forbindelse å ha "gjeld" av denne typen, hos hverandre. Eller kanskje det er slik at det å avslutte gjeldsspørsmålet viser at man er oppmerksom på gjelden, og derfor "ser" den andre, og at dette gir grunnlag for å etablere en relasjon? De samme spørsmålene kan reises på grunnlag av Lindas opptreden som akkurat ble nevnt, og Kines utlån av penger. Linda gjorde oppmerksom på sin takknemlighet med å stikke til folk penger. Kine lånte penger til en fyr som hadde hjulpet henne da hun var hjemløs tidligere, til tross for at hun anså ham som upålitelig.

Sett som Fangens Dilemma, ser det ut som gjengjeldelse og oppmerksomhet mot den andre parts samarbeidsutspill. Det viser at man verdsetter sjenerøsiteten i den andres utspill, og vil spille videre på de samme premisser. Det å gi bort er i hvert fall ikke likegyldig for mottageren. Jeg spurte Eric om han noen sinne hadde fått dop.

M: Ja.

N: Hva slags situasjon var dette?

M: I akkurat samme situasjon som jeg har gitt til andre, har folk gitt til meg.

Det vil si, når han har vært dårlig. Helt tilsvarende det Linda forteller. OK, det er ikke vanlig, men det skjer at folk gir hverandre dop. Og det uten å ha en konkret tilbakebetaling avtalt. Kanskje uten å forvente det i det hele tatt? Da ligner i så fall mer på strategien ”All C”, og generell gjensidighet.

Stein har vært veldig sjenerøs:

N: Har du noen gang vært i en situasjon hvor du har måttet få?

S: Å ja. Det har jeg vært.

N: Har du fått da?

S: Ja det har jeg. Det har med å innkreve gammel gjeld, at jeg har gitt såpass mye at jeg har vært sikker på at de ikke har kunnet si nei. Så det blir veldig kynisk.

N: Så da har du på en måte skaffa deg aksjer i miljøet? Ved å være storsinna?

S: Ja, du kan si det på den måten. Raus når man har.

Men han sier at det er for å gardere seg. Det kan riktignok se ut som han fikk ordene lagt i munnen av meg, men tatt for det som blir sagt, ser det ut som Stein spiller samarbeidsløsninger for å skaffe seg et moralsk overtak. Dette kan da igjen omgjøres til dop skulle det behøves. Senere snakker han mer som om man skulle gi når man har, og får når man trenger.

N: Det er vel sånn at folk forventer å få tilbake? Men kan man bare kreve ting tilbake når man er sjuk? Det er ikke sikkert det passer å få tilbake når man er sjuk vel?

S: Du prøver deg jo, og du lager gjerne et hælvetes liv hvis du ikke får det. Men du kan ikke kreve det, du har ikke noe rett på det. Filosofien rundt det der er vanskelig. Du bor en plass hvor det er fjorten stykker som bruker dop rundt omkring deg, og folk får penger på varierende tidspunkter. Jo bedre du kjenner en person jo større er sjansen for at du skal få deg ”en smell” når han har penger osv. Men samtidig så ”legger du i” igjen.

N: Men får du igjen uten at du maser?

S: Det hender. Og det er gjerne slike mennesker som kommer og gir igjen uten at du spør og behøver å tenke på det, det er slike personer du viser tillit.

Er det sånn at alle deler sånn mer eller mindre med alle? Her tegner Stein et bilde av et miljø hvor folk er nær eller ikke-nær hverandre på en kontinuerlig skala. Ytterpunktene på denne skalaen blir da å være

fremmede (enda mer ytterlig er det kanskje å være av forskjellig etnisk opprinnelse i tillegg?), og det å være i et parforhold (eller en annen form for allianse). Akkurat som i Sahlins skjema. De som er nær utgjør inn-gruppen og deler en slags "pool" av ressurser. Alle bidrar når de har, og får når de ikke har. De som ikke bidrar, melder seg samtidig ut av "poolen". De kommer til å tilhøre en ut-gruppe i denne sammenhengen.

Kriteriet for å bli tatt opp i denne inn-gruppen, er at man bidrar selv. Dette i kontrast til andre måter å definere inn-grupper. Denne kan defineres som en "indre krets" av folk man omgås regelmessig, som man deler historie med (institusjonsopphold, barndom, eller har vært mye sammen med, og de man er eller har vært i allianse med). I ut-gruppen finner vi alle de som ikke er i inn-gruppen, helt fremmede, de man har blitt bøffa av, de med dårlig rykte og folk man ikke kjenner til (men kanskje har sett før).

Å skille slik mellom inn-gruppe og utgruppe, passer fint med Banfields begreper og "ubegrenset opportunisme" som antydde karakteristikk for gatefolket. Den "amoraliske familist" var som vi husker kortsiktig nyttemaksimerende på vegne av sin kjernefamilie. Kjernefamilien blir således vedkommendes inn-gruppe. Tilsvarende kunne han opptre som om ingen normer eksisterte overfor de utenfor kjernefamilien, altså ut-gruppen. Her får plutselig stoffmisbrukeren en indre krets å være moralsk overfor.

Det viser seg at Stein og de andre forteller at folk faktisk deler med hverandre selv om de ikke er i parforhold, eller i noen som helst form for allianse. Skillet mellom inn- og ut-gruppe er idealtypisk, og rommer kanskje forskjellig innstilling til normer som regulerende mekanisme. Samtidig var det også slik at Stein snakket som om grensen mellom en ut- og en inn-gruppe var mer flytende. Hvis de som tilhører inn-gruppen behandles etter strenge normer for oppførsel, mens de i den andre enden av skalaen behandles som midler man kan bruke for å oppnå sine egne mål, er dette bare to eksempler på sosial avstand: Total avstand, og total nærhet. De fleste befinner seg et sted mellom ytterpunktene. I så fall gir det mening å formulere seg som Stein gjør over, hvor det kan se ut som tillit finnes i mange forskjellige grader. Man kan gi bort og dele til folk på forskjellig sosial avstand.

På den ene siden forventes det av og til at man skal dele. Linda var fortsatt rasende bare ved tanken på en fyr hun hadde hjulpet, som ikke hadde hjulpet henne da hun trengte det. Samtidig er ”er det vanlig å dele?” et spørsmål jeg stilte mange ganger. Helle og Eskil svarte nei på en måte som fikk meg til å føle meg som en idiot. En formulering som går igjen er at det skal gå ”begge veier”. Her er det Linda:

Det er noe folk ofte sier, det er greit men det skal gå begge veier. Hvis man plutselig merker at det bare går den ene veien, da blir det jo ikke noe mer.

Videre hevder hun det finnes ”uskrevne lover”, og det passer jo bra siden vi her snakker om normer. Hun er oppsatt på å vise at hun ikke bare tar i mot. Hun snakker også om folk som selv ikke returnerer ressursflyten, ikke bare at de lar være å signalisere det, men rett og slett ikke gjengjelder hjelpen når de kan. Merker man at det bare går ene veien, skyves man ut av inn-gruppen. Tone legger ikke sånn vekt på dette med å *signalisere* at flyten går begge veier, men avslutter også raskt når hun merker det.

T: Det er mange, sånn som hun ene her, som har kommet gang på gang og sagt at hun trenger hjelp til litt, eller bli litt frisk.

N: Dotter og sånn?

T: Ja, dotter også. Hun spør om jeg har ”noen greier til å bli frisk”, og om jeg ”bare venter til senere så skal jeg få igjen”. Men det skjer aldri. Blir aldri spandert på igjen da. Og mennesker som aldri gir tilbake, mister jeg tillit til. Bare lover gull og grønne skoger.

Er ikke dette erfaringen av å ha vært snill, og siden blitt utnyttet? Tone gjør som Tit-For-Tat, hun spiller en snill strategi, hun åpner med samarbeidsløsningen. Men dette er altså i forhold til folk man har en viss nærhet til. Det er kanskje et kontinuum av hvor mye man forventer fra mennesker omkring seg, fra ingenting til mye? Det er likevel enklere å snakke om normer i en inn-gruppe og en ut-gruppe. I inn-gruppen skal det i varierende grad gå begge veier, noe som ikke er tilfelle i ut-gruppen. Hva som kjenner disse ”kretsene” av mennesker, er et annet spørsmål som jeg ikke har kommet inn på. Hvorvidt de er organisert rundt en pusher kunne for eksempel vært interessant å undersøke. Tilsvarende med spørsmål knyttet til hvem de forskjellige faktisk inkluderte i sin krets, i praksis og i ord, om hvor

grensene går for hva man forventer og hvor mye man stoler på hverandre.

Et parforhold er den tetteste formen for inn-gruppe, og tilsvarer noenlunde det Banfield så for seg da han isolerte den minste enheten til "kjernefamilien". Hvordan deler man i en sånn allianse? Tone forteller om det å dele i et partnerskap.

N: I parforhold, deler man alt likt da?

T: Nei. Når en begynner å bli skikkelig hekta, må en sørge for å holde seg frisk. Jeg har jo vært i forhold hvor jeg har forsøkt å gå i skjul på strøket og sånn, fordi jeg var redd han ikke ville like det. Jeg sneik meg på en måte unna, og penger jeg har tjent på den måten. Jeg har ikke alltid vært ærlig da, jeg har løyet om hvor jeg har fått penger fra, noen ganger. Jeg har sagt at jeg har hatt mindre enn jeg har hatt. Jeg kan ha sagt jeg bare har hatt et halvt gram i dag, og så har jeg hatt ett helt, ikke sant. For eksempel.

N: Merker ikke han det?

T: Nei, men det har skjedd at det har blitt spørsmål. Det er en skuffelse, men så blir det ikke det store sjokket likevel da. Det blir ikke så mye snakk om det. Men da hadde jeg et forhold som var på vei til å bli avsluttet. Og så blir det på en måte et halvveis forhold ikke sant, ikke så mye snakk om selve den biten. Som prostitusjon, et nødvendig onde. Og da delte jeg ikke alltid med ham, eller delte ikke i det hele tatt, men vi delte allikevel. Vi ble enige på telefonen, han spurte om jeg kunne hjelpe og låne eller jeg kunne gå til han. Det ble et samarbeid da.

N: Når de forholdene ble kortvarige, hadde det noe med delingen og sånn å gjøre? At de tok slutt?

T: Ja det kan faktisk være med på det. Hvis en tenker generelt forhold og de man omgås med i miljøet. Det kan kanskje snu litt med vinden, det går ofte på dette. Det samme blir det med kjæresten også. Hvis han har veldig lite å bidra med og jeg går jevnt og klarer å få penger inn med å prostituere meg så kan ikke det gå altså. Sånn synes jeg det er da. Jeg vet om mange som har holdt på sånn. Men jeg hadde aldri klart det. Jeg orker ikke at jeg skulle gå ute, og så skulle han sitte hjemme vente på meg. I perioder har jeg solgt, og da har jeg prøvd at vi skulle dele på å selge. Men min måte å gjøre det på, som er å sette grenser, det klarte ikke han. Siden det var jeg som kjøpte det, så kom han inn i det, men så gikk ikke det.

N: Det er kanskje sånn at når forhold går dårlig, så begynner man å bli litt mindre villig til å dele? At man ikke tenker at det skal vare evig.

T: Ja.

Her er det to temaer som presser seg på. For det første gjelder det forholdet mellom å dele internt i en allianse, og det å dele med andre utenfor denne alliansen. Man er tross alt seg selv nærmest i allianse med en annen stoffmisbruker. Det er en skjør allianse som blir beskrevet av Tone. Gjenytelsene må komme raskt, for å opprettholde partnerskapet: Tit-For-Tat i suksessive spill.

For det andre ser det ut til at man er mindre til å stole på jo mer hekta man er. (Det å være mye hekta betyr at man behøver mye heroin for å ikke bli abstinent.) Dette er en variabel som kommer i tillegg til hvilken sosial avstand man har til et annen menneske. Poenget er ikke at man trenger mye, men at folk i miljøet er oppmerksomme på at det følger en viss moral med det å være ”grisehekta”. Man blir, for å holde oss til Banfields terminologi, mer og mer ”ubegrenset opportunist”, jo mer dop man tar. Det forventes at ens sosiale sirkler snevres inn, og at samarbeidsutspill ikke gjengjeldes men utnyttes.

”Noe for noe”-holdningen gjenspeiles også i forholdet til det å dele penger og gjenstander. Jeg spurte Tone om det er sånn at man deler likt hvis man gjør et brekk, letter en kunde, eller noe sånt.

T: Jeg synes det skal være sånn, men det er ikke alltid. Når man gjør noe sammen skal man dele likt.

N: Tror du folk i miljøet er enige om det?

T: Ja.

N: Deler folk likt, vanligvis?

T: Så lenge folk gjør samme oppgaven, deler folk likt.

N: OK, la oss tenke oss at du har en som passer på deg, når du går på gata. Du har kanskje hatt en kjæreste eller noe slikt, som har passet på deg?

T: Nei det har jeg ikke, men jeg har hatt en form for kontroll, ja.

N: Hvordan deler man da? Eller deler man ikke?

T: Det er mitt stoff, men jeg gir til han. Sånn at det blir en enighet, - alt ettersom da. Det er ikke snakk om så enorme penger. Men i forhold til den natten og neste dag, så blir det ganske jevnt fordelt. Men jeg har både rett til å bestemme, både å oppbevare det og disponere det.

N: Det er ikke sånn at han slipper å skaffe seg sitt eget dop?

T: Det er ikke jeg den rette til å svare på, for jeg har ikke hatt et fast forhold der en har passet på meg.

Det Tone sier tyder på at det å dele må måles nøye mellom partene. Man er ikke villig til å la tilfeldighetene jevne ut fordelingen over tid. Men det er en viss forskjell mellom det å dele dop og det å dele ting/penger. Skillet er selvfølgelig kunstig, men Tone svarer mer i retning av balansert bytte på spørsmålet om tyvegods og lignende, og glir over i å snakke om deling av dop. Kanskje er det slik at mulig tap av ting, setter i gang andre former for normer og forventninger enn mulig tap av stoff? Dette ville i så fall stemme godt overens med antagelsene om at "type gode" bestemmer hva slags sosiale forpliktelser som aktualiseres, som Sahlins har antydnet. Og ikke minst stemmer det med min beslektede antagelse om at spill i Fangens Dilemma må differensieres i forhold til typer av sårbarheter.

Men hvordan er det med antagelsen om at miljøet karakteriseres av et ethos tilsvarende Banfields "amoral familism" og oversettelsen "ubegrenset opportunisme"? For det første er det forskjellige begrensninger i medlemmenes opportunisme. Hvis man enten sitter godt i det og er i godt humør og føler seg sjenerøs, og i tillegg den andre part er abstinert, kan det hende at den ene gir den andre en gave uten å tenke på å få igjen. Dette er altså ikke bare en normativ begrensning i opportunismen, det er tilløp til generaliserte normer for gjensidighet. Det er også forskjell på typer av goder. Gjenstander og tyvegods ser ikke ut til å utløse samme opportunisme som penger og dop. Og ikke minst ser det ut til at sosial avstand er bestemmende for hvordan man forholder seg til hverandre.

Helle var kanskje den som mest hardnakket forfektet det syn at det ikke fantes tillit i miljøet:

N: Har du noen gang gitt bort dop?

H: Jeg har lagt i skudd på folk og sånn, det har jeg.

N: Hva betyr det å legge i skudd?

H: Det betyr å gi bort, det.

N: Hvorfor har du gjort det?

H: Nei, hvis jeg har hatt problemer med årene og har behøvd hjelp til å sette, eller ...

N: Problemer med årene?

H: Ja, eller bare fordi jeg har hatt ekstra dop og vært litt snill, da. Det har vært litt begge veier, for å få en gjentjeneste eller bare at den personen skal bli frisk.

N: Så du har gitt bort dop til en person bare for den skal bli frisk? Du sa jo at det ikke var noe samhold!

H: Det er på en måte folk jeg kjenner og sånn da.

N: Har du noen gang fått igjen etter å ha gjort noe sånt?

H: Noen, men noen har jeg ikke fått igjen av. Men da har jeg ikke lagt i mer heller da.

N: Betyr det at det er noen folk i det miljøet du føler at du kan gi dop til, og så vite at du ville fått igjen hvis du trengte det?

H: Ja. Ei venninne av meg så. Men det er på en måte henne jeg stoler på da. Vi har hjulpet hverandre i tykt og tynt, liksom.

N: Hvordan har dere hjulpet hverandre da?

H: Med dop eller penger, eller å skaffe penger.

Selv Helle har en indre krets, rekruttert gjennom besvarte samarbeidsutspill. Det kan således se ut som alle har en "familie", overfor hvem man opptrer etter moralske regler. Karakteristikken "ubegrenset opportuniste" blir derfor misvisende, selv når den indre krets ikke består av faktiske familiemedlemmer.

Men hva skal til for at man inkluderes i et slikt fellesskap? Vi har sett to forskjellige svar på dette spørsmålet. For det første kan det se ut som tidligere historie, helst tilbake til tiden før de begynte med dop, er avgjørende. Man kan ha "lidd" sammen (vært abstinente, ventet på en pusher), vært i behandling eller avrusing sammen, eller på annen måte hatt en form for allianse. Alternativt kan man som Stein antydde, lage en "pool", der den som bidrar er med, og den som ikke gjør det, er utelukket. Nå er ikke disse alternativene utelukkende for hverandre. Personlig historie kan for eksempel begynne med å delta i en "pool", som de som bodde sammen i Steins versjon. Allianser er også en form for "pool", som i Helles historie.

Typer goder og sosial avstand bestemmer til en viss grad hvordan man kan tillate seg å oppføre seg mot hverandre. Men det er også noen ting man bare ikke gjør, selv ikke mot fremmede, i miljøet.

"Det verste man kan gjøre"

Jeg spurte Tone, Eskil, Kine, Helle og Linda om hva de anså som det verste man kunne gjøre i miljøet. Tanken var å få fram normer som avgrenser det uakseptable. En mer systematisk undersøkelse av det normative fellesskapet ville ikke nøyde seg med å spørre etter det verste, men også prøvd å fange opp andre regler om hva man ikke aksepterer. For Helle sto det mellom å bli bøffa eller tysta.

N: Hva er det verste man kan gjøre i stoffmisbrukermiljøet?
H: Jeg veit ikke hva som er verst jeg, å bli lurt eller tysta. Begge deler tror jeg.
N: Finnes det noen ganger det er lov å tyste?
H: Nei. Jeg mener når du er med på leken får du tåle steken.
N: Så du mener at folk tyster for å skaffe seg lettere soningsforhold eller andre goder?
H: Ja. Å komme seg forrest mulig ut hvis de er sjuke og sånn. Det er det som er mye av forklaringen på at folk tyster. De synes det er slitsomt å "sitte" sjuke.
N: Tror du det er mange som tyster?
H: Det synes jeg er både og. Det er noen av dem, og så er det noen som er ganske vanntette, ikke sier noe.
N: Er du helt vanntett?
H: Jeg har aldri tysta noen.

Helle er kategorisk på at tysting er uakseptabelt, og fremholder at hennes egen sti er helt ren. Kine er også fast på spørsmålet om tysting.

N: Er det aldri greit å tyste?
K: Det er ikke greit å tyste.
N: Hvorfor er det noen som gjør det da?
K: For de trenger å redde sitt eget skinn.
N: De veit jo hva som skjer.
K: De tar sjansen.
N: Å ikke bli oppdaga, at det er de som har gjort det?
K: Ja, og mange orker rett og slett ikke å havne i fengsel. De tenker kanskje de slipper unna med å tyste. Du er egentlig anonym når du tyster. Hvis du ikke må i vitneboksen.

Men hun skjønner åpenbart hvorfor noen faktisk tyster, selv om hun ikke vil si at hun aksepterer det. På den annen side forteller hun om en person i miljøet der hun kommer fra, som er "informant" for politiet. Dette er en person som fungerer i undergrunnsmiljøet, og har en sentral posisjon der, og likevel formidler informasjon til øvrigheten. På spørsmål om hvordan dette kan ha seg, sier hun at det er så mange mennesker som står i et avhengighetsforhold til ham at de ikke kan slå hånden av ham. Så når hun sier at det aldri er greit å tyste, er det med de to forbeholdene at det til en viss grad er forståelig, hun skjønner mekanismen i det, og dessuten aksepterer hun at en av hennes nærmeste gjør det samme. Eskil, som har vært lenger i miljøet enn både Helle og Kine (til sammen faktisk), trekker også fram tysting som noe av det verste. Men han er ikke like kategorisk.

N: Det heter seg at det verste man kan gjøre er å tyste til politiet. Likevel forekommer dette ofte. Hvorfor?

E: Det kan jeg ikke svare på. Men jeg tror det kan være mange grunner. Det kommer an på hvordan politiet går fram, hva den personen har på seg fra før av uoppgjorte ting, hvor redd du er for å ta litt abstinenser før du slipper ut, - sånne ting. Og så kan det være at det er litt ondt blod inne i bildet. Det er vanskelig å svare på.

N: Vil du si de fleste er enige at man ikke skal tyste?

E: Ja.

N: Men er det bare noe folk sier da?

E: Å nei. Alle er nok i utgangspunktet enige i at angiveri er en uting, med noen unntak da. Det er jo noen individer som setter angiveri i et slags system. Det blir litt spesielt.

N: Hvordan gjør de det?

E: Nei, det vet ikke jeg. Det jeg mener er at det er folk som forsøker å bevare kontrollen gjennom å lage intriger. Og da kan angiveri være en del av det bildet, en del av den prosessen.

N: Snakker du nå om folk som ønsker å eliminere konkurrenter når de selger på hospitser og sånn, eller?

E: Jeg har ikke noe konkret eksempel på at det er skjedd, men at det er skjedd er jeg helt overbevist om. Men om det skjer på en så primitiv måte at han sier at "han selger", det skal jeg ikke si. På den annen side er det "spis eller bli spist". Det er ofte folk har et markeringsbehov ut fra et dårlig selvbilde. Gjennom å hakke på en annen, og trekke fram vedkommendes svake sider, kan man trekke oppmerksomheten vekk fra de identiske feilene hos en selv. Og det gjelder ikke bare misbrukermiljøet, men det kommer tydelig fram i den sammenhengen her. Det er én ting det dreier seg om, det er dop, mer dop og enda mer dop. Det er en primær ting. Du skal overleve rett og slett. Og folk er litt pressa til å hele tiden tenke på overleve, så blir det ganske primitivt når det gjelder en del ting.

N: Hva er det verste man kan gjøre i miljøet?

E: Tyveri. Angiveri er også en av dem, når det er umotivert.

N: Hvordan vet man at det ikke er motivert?

E: Det vet man ikke. Som regel.

N: Det som skjer er kanskje at man ljuger på seg et motiv?

E: Det vet jeg ikke. Jeg ville kanskje tro det. Ja. Alle har jo da en grunn for et eller annet. Folk vil jo gjerne komme ut av det best mulig.

Avslutningen til Eskil er interessant. En ting er hva man gjør. Å tyste er ikke greit, men det er likevel forståelig, så hans fordømmelse er betinget. Men når den er "umotivert", da er det ille. Etter å ha snakket om "umotivert" tysting, snakker Eskil om en gang han tror noen tysta

på ham etter at han hadde solgt dop på Plata. Han mistenker at politiet hadde gått på han som kjøpte som var veldig syk, mens han skulle sette skuddet sitt. De kan ha sagt at han måtte si hvem han kjøpte av, for å la ham sette skuddet sitt. Eskil bærer ikke nag til ham om det er slik tingene henger sammen. I motsetning til Helle viser Eskil en viss forståelse for at noen tyster til politiet. Han liker det ikke, men er heller ikke kategorisk. Ut fra helheten i sitatet kan det se ut som han mener at det ikke skal være motivert ut fra en hensikt om ren egeninteresse, det å skaffe seg fordeler til forskjell fra å unngå elendighet (som det er å være abstinent). Å skaffe seg fordeler i forbindelse med dopsalg er et slikt tilfelle (selv om det var jeg som brakte det på bane). En annen norm Eskil fremhever er å stjele. Senere i intervjuet kommer jeg tilbake til dette.

N: Det er det som heter kamerattyverier...

E: Det er den laveste måten å skaffe seg en dose på, det er det. Det er absolutt verste måten, og hvis du gjør det uten at en er desperat sjuk, da har du problemer. Da blir du uglesett, og kjenner du folk som er veldig hissig og som har en tendens til å gjøre det samme selv, men gjerne vil ha oppmerksomheten bort fra det, kan du få store problemer med systematisk forfølgelse over tid.

Igjen den betingede fordømmelsen. Her i forbindelse med kamerattyverier. Alle forstår hva jeg mener når jeg snakker om dette, og det er det andre forholdet som peker seg ut når temaet er hva som er minst akseptabelt i miljøet. I tillegg antyder han at vold er en akseptabel reaksjon på kamerattyverier, dersom man ikke kan vise til en formildende omstendighet. Tone berører alle de samme temaene.

N: Hva er det verste man kan gjøre i det miljøet vi snakker om nå? Hvordan er det man ødelegger ryktet sitt aller mest?

T: Rykte er en ting, og det verste man kan gjøre sånn tillitsmessig er hvis en person er spandabel og deler, og den andre deretter bare gir faen, tar fra den det den har igjen. Hvis jeg spanderer på en venninne, eller venn, som jeg tar inn og hjelper, gir personen en sjanse viser tillit, som gjør at du kan tape synet ditt av det, og bare våkner til at det er bare er borte, synes jeg er det verste. Det synes jeg da, kanskje vi er forskjellige.

N: Hvis du er spandabel, og så blir bestjålet?

T: Ja. Nå snakker vi ikke om sånne ting som tysting og sånn?

N: Det kan vi godt gjøre.

T: Det er jo andre sider, spill, ondskapsfulle spill som kan være med på, som er vel så ille. For eksempel å gjøre noe sammen med noen, og så legge skylden over på andre. Ikke nødvendigvis til politiet, men andre i miljøet. Mennesker som har en viss respekt, eller som kanskje er farlige ikke sant, og så gå til den personen og si at han har sagt det eller gjort det. Sette folk opp mot hverandre. Jeg vet ikke om det er verre enn det første jeg sa. Jeg tror det er verre nesten. For eksempel i konkurransen mellom folk som pusher, og ønsker å ødelegge for andre for å komme videre. Når man har profitt selv, å lage det vanskelig for andre konkurrenter på en måte.

I Tones svar på mitt første spørsmål kommer det tydelig fram hvor tett forbundet normene for det mest forkastelige, er med bytteforholdene i miljøet. Ellers kretser Tones svar om de samme temaene som Eskils sine. Men når hun snakker om det å lette noen, eller det å bli letta selv, er det tydelig at det å gjøre dette mot en man kanskje skylder en tjeneste eller som bare har vært OK, gjør saken ekstra ille. En ting er at man ligger i overdose, mer eller mindre holder på å dø, og så blir plyndret. Det blir likevel verre hvis man skylder offeret en tjeneste eller dop. Igjen ser vi også det at vold er en mulig sanksjon på normbruddene. Linda er mindre tilbøyelig til å legge tilleggs kriterier til grunn for å det å fordømme ran av folk i overdose.

N: Hva er det verste man kan gjøre i miljøet?

L: Helt tabu? Det er veldig ille å bøffe. Men de fleste har noen svin på skogen. Det aller verste er å rane folk som ligger med overdose. Å gå fra folk som har overdose uten å ringe, og uten å prøve å hjelpe. Hvis man får mistanke om det på seg, kan man risikere å få folk etter seg.

N: Bli trua rett og slett?

L: Ja. Jeg veit om en som fikk rykte på seg, han nekta for det, men noen mente at han hadde forlatt en person som døde, og han fikk folk etter seg. Jeg veit ikke hvordan det gikk. Det er vel absolutt bønn i bøtta i miljøet å gjøre noe sånt. Det er det ingen som vil innrømme. En annen jeg kjente, kom fra fengsel, satte en dose og døde. Med en gang begynte folk å spørre hvorfor han ringte etter hjelp så sent. Han burde ikke bare hadde sittet der og rusa seg, og han burde vært inne på badet og sjekka, han burde ringt før, osv. Det er veldig tabu altså. Hvis du er sammen med noen og vedkommende dør.

Det er ille å bøffe, men verre å lette folk i koma. Ferdig med det. Det er nok ikke kontroversielt å hevde at det å stjele fra et menneske som kan være i ferd med å dø, er uakseptabelt i ethvert miljø, også

dopmiljøet. Uttalelsene er da også helt entydige. Dette var et tema som gikk igjen i alle intervjuene, også når vi snakket om andre forhold i miljøet.

Det er helt tabu å stjele morraskuddet sier Eskil. Ingen av de andre nevner dette spesielt, men det er kanskje en påminnelse om at det finnes normer der ute, som ikke er fanget opp i denne undersøkelsen. Ellers er det to normer som peker seg ut, som uakseptable. Det er å tyste, og det er å lette folk som ligger i overdose. Det som likevel kanskje er mest påfallende, er at ingen av disse normene slås fast som absolutte. Begge krever i visse tilfeller en tilleggskvalifikasjon. Tysting kan være forståelig, selv om man ikke akkurat aksepterer det. Å stjele fra en med overdose er veldig ille ansett, men det ser på svarene ut til at de opererer med en viss form for forståelse for dette også. Det er viktig å huske på at de aller fleste overdoser går bra i den forstand at personen overlever, enten ved at vedkommende våkner av seg selv, eller, noe som forekommer langt sjeldnere, at ambulanspersonalet setter motgift og redder liv på den måten. Dette kan ha gjort at mange blir ”blaserte” i forhold til overdoser. (Jeg har selv pustet liv i folk mens andre i rommet har spilt kort eller holdt på med andre mer hverdagslige sysler.)

Det er med andre ord enkelte ting man bare ikke foretar seg, hvis man ikke er helt nødt sett i forhold til situasjonen der og da. Og hadde det ikke vært for at det forekommer, uten at man helt kan vite i hvilket omfang, at folk gjør det helt utenkelige, så kunne man være ganske sikker på at det å sette skudd sammen, eller selge dop, ikke medførte kamerattyverier eller arrestasjoner.

Bøffing, tyverier og sjansen for å bli oppdaget

Sahlins omtaler tyverier som en bytterelasjon. Dette er som nevnt en språkbruk som strider mot vår intuitive forståelse av hva tyverier er for noe. Det er derfor interessant å se at det å stjele, eller å bøffe, i miljøet fører til at man anses å sette folk i gjeld. Eskil innrømmer etter hvert at man ”skylder noe”, når man har bøffa noen. Først forteller han om en person som er kjent som ”bøffer”.

N: Tror du vedkommende er skyldig masse kvartinger rund omkring?

E: Det blir ikke regna som at du er skyldig når du har bøffa noen, ikke sant. Den eneste måten du kan gjøre opp for deg, er at du...jojo, det er på en måte at du skylder.

N: Hvis vedkommende hadde kommet bort til deg og sagt beklager, hadde det vært greit da?

E: Ja. Selvfølgelig, men det er en hypotetisk situasjon. Det ville ikke skjedd med mindre det var noe som skjedde mellom to personer som kjente hverandre veldig godt i utgangspunktet. Men som fremmede skjer det ikke. Det gjør ikke det, rett og slett. Det ville vært et... mirakel.

For det første skylder man den verdien man har bøffa for. For det andre må man si unnskyld på en troverdig måte. Og det skjer ikke i miljøet. Sies det. Men vi har allerede sett at det ikke alltid er samsvar mellom hva som sies om miljøet, og hva som skjer i miljøet.

Å snakke om normer blir fort preget av forholdet mellom hvordan folk oppfører seg, og hva folk oppfatter som regler for hva som er akseptabelt og ikke. Presentasjonen av sårbarheten i miljøet demonstrerte klart og tydelig at ”bøffing” ikke bare er vanlig, det er også forventet. Ingen i miljøet har illusjoner om de andre, og de jeg har snakket med har ikke forsøkt å presentere seg som bedre enn gjennomsnittet i vesentlig grad. Samtidig ville det være meningsløst å hevde at det ikke finnes en norm om at man ikke skal bøffe. Jeg spurte aldri om dette, men det fremstår som ganske klart at folk i miljøet anser bøffing som brudd på en norm. Jeg har valgt å bruke betegnelsen ”operative normer”, som en beskrivelse av praktisk opptreden. Denne kan skille seg på forskjellige måter fra de normene som refereres og sikkert er internalisert av medlemmene i miljøet.

Dette finner vi også i forhold til stjeling. Kine hadde et litt spesielt forhold til dette.

K: Det koster ikke fem flate øre å stjele fra et menneske du ikke har noe kjennskap til. Det vet jeg alt om.

N: Hvordan ”vet du alt om det”?

K: Fordi jeg har gjort det mange ganger selv også. Når jeg har vært på plasser der jeg ikke har kjennskap til noen, har jeg tatt ting. Jeg har det sånn i butikker også. Jeg har det skikkelig dårlig når jeg kommer ut, jeg tenker, herregud så mye jeg kunne hatt med meg. Jeg føler meg helt snytt fordi jeg ikke har stjålet masse. Og jeg hadde ikke blitt tatt. Tror jeg. Merkelig følelse. Det er helt sykt.

N: Men hvis du kommer hjem til folk, som selger deg dop, hvorfor stjeler du ikke tingene deres?

K: Fordi jeg ikke kan. Det sier seg selv egentlig, for det er noe som er viktig for meg. Nei er du gal, jeg er kjempehøflig og kjempesnill og kjempeåltreit. Jeg må respektere dem, ha respekt for deres ting. Hvis ikke får ikke jeg noe fortjeneste på det. Og sånne folk er det egentlig ikke noe særlig å tirre opp heller. For det kan få meget store konsekvenser. Det kan være farlig.

Hun har ingen barrierer mot å stjele fra folk hun ikke kjenner, omtrent på samme måte som det å stjele fra butikker, kan det se ut til. Samtidig kommer det ikke på tale å stjele fra folk hun kjenner, og skal fortsette å ha kontakt med. Folk som er ”viktige for henne”, stjeler hun i hvert fall ikke fra, dem hun har bruk for til å føre sitt dopliv, med andre ord. Det å stjele fra dem blir å vise disrespekt. En ting er at det kan være farlig, man kan bli utsatt for represalier. Noe annet er at hun ønsker å opprettholde relasjonen. Men selv om hun begrunner sin manglende stjeling fra bekjente med egeninteresse, kan dette tenkes å skjule en indre motstand mot å ta fra folk hun bryr seg om, eller at det på annet vis kan identifiseres som en norm om at man ikke skal stjele, i hvert fall ikke fra folk man har en relasjon til.

Linda snakker også om at man ikke stjeler ”hjemme hos folk”. Det å ikke stjele, kan med andre ord sies å være situasjonsbestemt. Det er kanskje noe med at man ikke stjeler fra folk som har vist den tilliten det er å slippe folk løs blant ens egne eiendeler?

I tillegg er det mulig at folk i miljøet opererer etter et annet skille. Det er mulig enkelte i miljøet stjeler i situasjoner der ”det ikke kan bevises at det er dem”. Dette til forskjell fra situasjoner der det ikke blir oppdaget. Skillet mellom å stjele i forhold til om det blir oppdaget eller bevist, er vesentlig, for det viser hvordan man kan forholde seg til omverdenens normative fordømmelse. Hvis det ikke kan bevises at det var akkurat den og den som gjorde det, kan man insistere på sin uskyld, og kreve å bli trodd. En beskyldning blir vanskelig å fremføre. Dette innebærer at det er rom for en del stjeling i miljøet, som går på tvers av de aksepterte normene. Birger angret på at han ikke benyttet anledningen hjemme hos noen folk han ikke kjente. Han kunne ha tatt noe dop fordi de i ikke hadde skjont at det var ham.

N: Du har ikke vært frista til å forsyne deg fra sovende folk selv?

B: Nei jeg har ikke det, jeg har faktisk holdt meg for god til det. Men jeg har også angra på det etterpå. En gang satt jeg med gjeng hengehoder, alle satt og duppa. Under beina på den ene lå det en sølvpapirpakke, sikkert med et gram med dop. Jeg vekka dem og kjefta dem huden full: ”tenk om politiet kom”. Egentlig skulle jeg bare putta det i lomma og lista meg ut igjen. Rett etterpå kom han derre kompisen jeg snakka om, som jeg bodde hos, og han var hekta og hadde ikke noe. Da angra jeg noe jævlig. Jeg kjente ingen av de folka ikke sant. Når de våkna hadde det bare blitt til at de skyldte på hverandre. Ingen hadde kobla meg til det.

En ting er at han ville gitt det til kompisen sin, han var ikke hekta selv på dette tidspunktet. Det er likevel begrunnelsen som er det mest interessante i denne sammenheng. De hadde ikke skjont det var ham. Hva skulle han med dop som ikke var hekta? Dette gir en måte å skaffe seg ting (penger, tyvegods, dop, hva som helst), som ikke avslutter en relasjon. (I Birgers eksempel var det riktignok snakk om folk han ikke kjente.) Det betyr at man kan utnytte sårbarhet uten å betale prisen for det. Situasjonen ligner den som ble skissert om tysting. Kine fortalte at man i prinsippet er anonym når man tyster, og at man kan ta sjansen på at man ikke blir oppdaget. Eskil var svært betenkt over en episode der han hadde blitt frastjålet noen penger. Jeg spurte om det å bli letta generelt, og om han var blitt utsatt for dette av noen som sto ham litt ”nærmere”.

E: Nærmere og nærmere. Du kan si det er folk som jeg har kjent bedre, og på en litt annen måte, som jeg hadde en bedre dialog med, som jeg hadde generell kommunikasjon med i miljøet. Det var sannsynligvis en av dem som ribba meg for 4000 kroner en gang jeg satte overdose hjemme hos noen folk. Jeg hilste på ham senere, og da prøvde han å late som ingenting. Da ble jeg veldig i tvil. Men fordi jeg ikke kan være et 110% sikker på at det er han, da har jeg ikke kunnet gjøre noe.

N: Er det en vanlig grunn til at dette skjer så mye i miljøet, at man aldri kan være helt sikker?

E: Nei, jeg tror at om det hadde det vært en annen, så hadde han blitt banka opp. Jeg hadde akseptert forklaringa til et par andre litt lettere. Når det er to stykker som sier det er godt mulig det var han, burde det kanskje vært nok til at jeg konfronterte fyren med det på en eller annen måte.

Men man kan aldri være sikker, og dermed blir man kanskje generelt usikker på folk rundt seg? Helle:

N: Er det sånn at man ikke stjeler av kameratene sine?

H: Det burde være det i hvert fall.

N: Men er det det?

H: Veldig opp og ned der tror jeg. Hvis du spør folk, så sier de det ikke skal være sånn. Man skal ikke tyste og det er visse regler i miljøet. Men folk gjør det for det.

Å skille mellom å stjele dersom man ikke kan tas for det, og dersom det ikke oppdages, innebærer at det åpner seg en lomme mellom det normative fellesskapet og den faktiske oppførselen til folk i dette fellesskapet. Men dette er ikke en varig strategi. Folk forstår mer enn de kan bevise, Eskil forstår vel at det var den bestemte personen som tok pengene hans, selv om han ikke kunne ta ham for det. Og han ville nok være skeptisk til å gjøre seg sårbar overfor ham igjen. Det er jo dessuten slik at det tegner seg mønstre over tid. Om det er en person som stadig forbindes med mystiske forsvinninger av penger, dop eller lignende, vil folk rundt ham eller henne etter hvert bli skeptiske til å involvere seg. Det er med andre ord begrenset hvor lenge man kan holde på med denne strategien.

Det er på denne bakgrunn jeg hevder at man både kan si det er en norm om at man ikke skal bøffe hverandre i miljøet, og at man ikke skal stjele fra hverandre. Samtidig er det mulig disse normene praktiseres med forskjellige tilleggskvalifikasjoner. Akkurat som med tysting er alle enige om at det ikke skal finne sted. Det finner likevel sted, og bruken av normen kan muligvis skilles langs spørsmålene om hvorvidt det kan bevises at det er en selv som har gjort det, eller om det ikke vil bli oppdaget.

Som Løgstrup antydte, viser vi automatisk tillit til folk når vi møter dem. Så også i narkomiljøet. Har de ikke annet på hverandre enn mistenkelige sammenfall av hendelser, tror de det når de sier det ikke var dem. Men man blir skeptisk. Og på seg selv kjenner man vel andre? Derfor mener man at ingen er til å stole på når man snakker om miljøet generelt.

I Eskils historie om den bekjente som kanskje tok pengene hans, kommer det igjen fram et forhold til vold som sanksjonsmiddel. Han

skulle hatt bank, eller i hvert fall blitt konfrontert med mulighetene. Det er et påfallende trekk at vold synes å være akseptert som konfliktløsningsmiddel.

”Det skal gå begge veier”

I forrige kapittel så vi at det vises en rekke forskjellige former for sårbarhet i miljøet. Mye av dette inngår i bytterelasjoner i forskjellige former. Man deler og gir. Deponerer og slår sammen. Det inviteres hjem, og man selger til hverandre. Dette kapitlet har handlet om hvilke normer de intervjuede hevder er viktige i miljøet, og hvordan disse står i forhold til samspillet de forskjellige deltagerne i miljøet mellom, betraktet som gjentatte spill av typen Fangens Dilemma. Her har jeg fokusert på det vi har kalt pliktnormer og normer for gjensidighet. Kvalifikasjonsnormer og kompetansenormer er ikke fokusert spesielt.

Axelrod hevdet som nevnt at vinnerstrategien Tit-For-Tat hadde fire hovedegenskaper. Det er en snill strategi, den er kortsint (ikke langsint), den gjengjelder umiddelbart, og er enkel å forstå for motparten. Hvordan står de normene vi har gjennomgått i forhold til denne strategien?

Lindas formulering om at det ”skal gå begge veier”, representerer et gjennomgangstema blant de intervjuede. Slik krystalliseres ”noe-for-noe” i den moralske sfære. Det er en formulering som tyder på at deling og bytte betraktes på en måte som ligner suksessive spill Fangens Dilemma. Man kan dele eller gi fra seg, men man skal få tilbake, helst neste gang, ved neste møte eller når man trenger det. Selve normen, ”det skal gå begge veier”, bygger opp under en gjensidighet for dem som mottar, den skaper et moralsk trykk for dem mot det å svare med å gi tilbake. Det er en generell norm som hindrer, eller skal hindre, oppførsel som ligner det å Hoppe Av. Samtidig er det åpnet for at man ikke skal finne seg i at motparten hopper av. Da er det legitimt selv å gjøre det samme.

Tilsvarende finner vi blant reglene for hva man absolutt ikke skal foreta seg, normer som går mer spesifikt inn på enkelte sårbarheter som ikke skal utnyttes. Man skal i hvert fall ikke stjele fra noen som ligger i overdose. Under ingen omstendigheter hvis man skylder vedkommende en tjeneste, i betydningen at vedkommende har vært

grei (altså spilt ”samarbeidsløsningen” i et tidligere trekk). Man skal ikke bøffe, i alle fall ikke hvis vedkommende har delt noe av sitt, lånt bort penger, eller lignende. Hvis vi tar bort kvalifikasjonen (”hvis-leddet”) kan det synes som om det i miljøet underbygges en Tit-For-Tat-lignende moral. Det verste man kan gjøre er å hoppe av når den andre har samarbeidet. Tit-For-Tat innebærer at man skal gjøre som den andre gjorde i forrige trekk.

Normen om ikke å tyste ligner ikke helt på Tit-For-Tat. Man skal aldri tyste. Det innebærer at man her bygger opp til strategier som All C. Ingen skal noensinne la egne interesser i å slippe fengselsopphold, selv med abstinenser, gå foran solidariteten de narkomane mellom. Når dette likevel skjer, og forstås når den det er snakk om er ”syk”, tyder dette på at det å tyste ligger nærmere opp til en noe-for-noe holdning. Det er likevel ikke snakk om at tysting skjer etter en nøye vurdering av den andres verdighet i så måte. Tysting ser ikke ut til å være noen ”hverdagslig sak”, men det er heller ikke noe absolutt krav, og følges heller ikke som det hevdes i motorsykelklubber. Tysting kan forekomme uten at den andre har ”hoppet av”, og man kan sannsynligvis oppleve tilfeller der den andre faktisk har Hoppet Av, der den andre part ikke tyster likevel.

Vi ser med andre ord tilløp til en moral som ligner på Tit-For-Tat. Noe-for-noe-holdningen gjenspeiler en spill-lignende forståelse av samspillet, og umiddelbar gjengjeldelse av motpartens trekk. Vi har imidlertid ikke funnet noe som tyder på at man følger ”snille” strategier (men det kommer vi tilbake til i neste kapittel). Strategiene er heller ikke helt enkle å forstå for uvedkommende, siden de varierer med sosial avstand og type gode.

Utstyr byttes for eksempel fritt mellom folk som kjenner hverandre fra før, men koster en liten sum mellom fremmede. Mellom fremmede råder her normer for balanserte bytte. Men mellom kjente ser det ut til at man gir etter evne, og mottar etter behov. Når det gjelder utstyr er normen nærmest som i generalisert bytte. Her gjelder strategien All C. Men i følge Linda ser det ut som det hender enkelte forsøker å få noe igjen for det, da blir det som et uventet ”avhopp”, et brudd med konvensjonen.

Samtidig forekommer det at folk deler dop, selv om det ikke ser ut til å herske noen norm om at dette skal finne sted (slik man stadig kan høre om "hippietiden"). Bakgrunnen kan være innlevelse i andre menneskers situasjon. Er sidemannen dårlig (abstinent), kan man gi litt dop for å få vedkommende på beina igjen. Dette skjer ikke ofte, men det skjer. Selv om deltagerne i miljøet spiller All D, kan det komme uforutsigbare innslag av samarbeidsløsninger.

Det er således ikke så lett å hevde at man spiller lett forståelige strategier i narkomiljøet. Heller ikke den siste egenskapen til Tit-For-Tat kan sies å finnes i miljøet, men det har en spesiell grunn.

Avstand og nærhet er et gjennomgangstema i forbindelse med normer for bytteforhold. Når man kjenner hverandre, kan vi si de involverte har en relasjon. Relasjoner kan i denne sammenhengen forstås som en kontinuerlig, om enn til tider avbrutt serie med sårbarhetsutveksling. Det å ha en relasjon innebærer i det minste at man tilbringer tid sammen, og denne tiden er man sårbar for å "bli dolket i ryggen". I praksis vil man sikkert også dele på de goder man nyter i perioden sammen. Her skal det helst gå "begge veier", men "sosialiteten" innebærer mange forskjellige sårbarheter som kan utnyttes.

Jeg har hevdet at det å Hoppe Av kan innebære å avslutte en relasjon. Vi har sett flere eksempler på at folk har sluttet å omgås etter at en har bøffa en annen, at noen ikke har "hjulpet til" når de har kunnet, eller selv tidligere har fått hjelp. Samtidig kjenner vi blant annet fra eksempelet med Christine, til at man finner seg i mange runder med manglende gjengjeldelse, før man avslutter relasjonen. Christine gikk til slutt lei av å være den eneste som skaffet husholdningen deres inntekt, og avsluttet. Det å Hoppe Av må således også kunne betraktes som et trekk som utgjør en del av spillet, ikke bare en måte å avslutte det. I Christines eksempel, var det en lang rekke "Avhopp" som fikk henne til å avslutte spillet. En viktig forskjell på Fangens Dilemma og samspillet i dopmiljøet, kan således sies å være at hver runde er frivillig. I Axelrods turneringer spilte de et ukjent antall runder, uten mulighet for å trekke seg ut. Når spillet er frivillig, oppstår det et ekstra nivå i spillet. Noen trekk er "exit"-trekk. Noen trekk er avsluttende, og handler derfor om spillet, og er ikke bare trekk i spillet. I frivillige spill oppstår det "metaspill".

Det er disse metaspillene som gjør det mulig å ”kapitalisere” på tillit. Når man spiller Fangens Dilemma slik det ble spilt i Axelrods turnering, blir man stående igjen som taper hvis man velger å Hoppe Av tilstrekkelig mange ganger, og i hvert fall hvis man spiller med flere andre ”snille” strategier. Men i frivillige spill, kan man stikke av med den umiddelbare gevinsten, og satse på å starte nye spill hele tiden. Klarer man å skaffe en kontinuerlig strøm av nye spillpartnere, kan man skåre nesten dobbelt høy gevinst som Tit-For-Tat i spill med seg selv.

I praksis er dette mulig siden det ligger visse forventninger til grunn om de andres oppførsel. Disse forventningene har vi hevdet, kan knyttes til den normative sfære. Generelt kan vi derfor si at å kapitalisere på tillit, er å snylte på normer.

Kamerattyveriene utgjør kanskje det beste eksempelet. Å sette skudd sammen er noe mange ikke tenker på som å vise sårbarhet. Og kanskje var det heller ikke alltid slik i narkomiljøet, at man risikerte å bli frastjålet alt man hadde på seg, skulle man duppe eller dø. Implisitt forventet man at normen om å la sin nestes eiendeler være i fred, ble respektert. Men en dag var det noen som benyttet anledningen, og forsynte seg. Vedkommende brukte sårbarheten som ble vist i forventningen om respekt for normen, til å berike seg selv.

Samtidig tydeliggjorde vedkommende for hele miljøet, hvor sårbare man er i hverandres selskap når man bruker heroin og piller. Etter dette har det blitt allmenn visdom at man ser an hvem man er sammen med når man setter ”skuddene” sine. Det forventes ikke lenger at normen automatisk blir respektert.

Å kapitalisere på normer og tillit, er således ikke bare misbruk av tillit i en enkelt situasjon. Det er å uthule normene i miljøet overhodet.

”Begrenset opportuniste”

Dette kapitlet åpnet med en drøftelse av Banfields begrep ”ubegrenset opportuniste” (i vår oversettelse), og hvorvidt dette er passende som karakteristikk for gatefolket. Intervjuene har ikke vært systematiske nok i forhold til spørsmålet. Men det kommer fram et sammensatt bilde. ”Noe-for-noe” holdningen kan være et uttrykk for en slags ”ubegrenset opportuniste”, men kan også tolkes som en type gjengjeldelse slik vi finner den i Tit-For-Tat. Denne holdningen gjelder først og fremst de man samhandler med som man ikke kjenner

fra før. Underveis har vi operert med et skille mellom en inn-gruppe og en ut-gruppe. Denne inndelingen skjuler det faktum at vi er vitne til gradsforskjeller, ikke absolutte forskjeller. Som analytiske grep viser det imidlertid et klart skille i hvordan man behandler hverandre i miljøet.

Overfor de som er sosialt sett nærmere, gjelder det mange flere begrensninger. Å bøffe skal man ikke gjøre, heller ikke stjele fra folk man "skylder en tjeneste". Det er helt uakseptabelt å stjele fra folk som ligger i overdose. Ser man nøye nok etter finner vi også deling, til og med mellom fremmede. Riktignok er dette sjelden, men det forekommer. Konklusjonen må derfor bli det motsatte, nemlig at opportunismen er begrenset. Riktignok finner vi en del negativ gjensidighet i miljøet. Det er premisset for denne undersøkelsen (for eksempel kamerattyverier). Men denne opportunismen er begrenset av sosial avstand, egen evne til å bidra, andres behov, og ikke minst hva slags gode det er snakk om. Vi må derfor heller karakterisere narkomiljøet som preget av "begrenset opportunisme". I hvilken grad opportunismen kan sies å være begrenset, vil måtte ses i forhold til et annet miljø, for eksempel deler av den "nyktre" verden. Men det ligger utenfor denne undersøkelsen å si noe om.

Det kan stilles spørsmålsteget ved om bruken av spillteori er fruktbar som bilde på bytte og sosialitet i dopmiljøet. At normer for gjensidighet reflekterer bytte, er ikke overraskende. Det ligger i begrepenes natur. Men det er påfallende at alle normene for hva som er det verste i miljøet, også kan relateres til bytteforhold. En mulighet er at problemstillingene mine har ledet de intervjuede til å tenke på disse temaene, og at dette farger svarene, men det er uansett bemerkelsesverdig at det som trekkes fram handler nettopp om å lage en normativt trykk rundt det å besvare samarbeidsutspill med samarbeid.

Disse normene er også understøttet av miljøets interne sanksjonssystem. Voldelige represalier anerkjennes tilsynelatende som reaksjoner på enkelte normbrudd. Dette vitner om at narkomiljøet effektivt sett er et statsløst samfunn. Men det viser også at disse normene har sentral betydning for samholdet i gruppen.

Det er likevel ikke gitt at disse normene effektivt gir de enkelte medlemmer trygghet i forhold til hvordan de andre vil oppføre seg. At de ikke vil utnytte situasjonen når den først oppstår, osv. Historiene er fulle av slike skuffelser. Normene kan kanskje heller sies å være forsøk på å skape en trygghet på at samarbeidsutspill ikke blir utnyttet. Samtidig vet alle at dette ikke er helt vellykket, og sårbarhetskapittelet viste oss at folk ikke tør å stole helt på at disse normene blir fulgt. Det er som sagt vanskelig å si nøyaktig hvor mye sårbarhet som vises, men det er tydelig at mange, de fleste bortsett fra Birger, vegrer seg mot å vise selv helt elementære former for sårbarhet, som det å slå sammen og deponere.

Del III

Hvordan man viser tillit

Som vi har sett, er tilbøyeligheten til å dra fordel av hverandres sårbarhet høy i dopmiljøet. Dette viser seg så vel i hvor lite de gjør seg sårbare, de som ferdes i miljøet, som hvordan de snakker om former for sårbarhet som er helt vanlige i den nyktre verden. Det å legge fra seg lommeboka er å være dum, det å gi andre penger til å handle for, er uttrykk for en sånn dumhet at man *fortjener* å miste pengene. Det blir til og med betraktet som en *billig* lærepenge. Man får altså noe ut av det selv, til tross for det økonomiske tapet. Vi har likevel sett at det finnes flere former for sårbarhet i miljøet. Spørsmålet blir da som tidligere skissert, hvordan bestemmer man seg for å vise denne sårbarheten når forventningene er så preget av svik og bedrag?

Jeg vil ta for meg de formene for sårbarhet jeg mente å finne i miljøet, og sammenfatte hva som ble sagt om disse situasjonene. Men jeg gikk ikke systematisk inn på hver enkelt av sårbarhetsformene. I intervjuene tok jeg tak i det som kom fram underveis. Jeg forsøkte å finne fram til hvordan de opplevde situasjonen og hva, om noe, de la til grunn ved vurderingene av om de kunne vise tillit til den andre. Dette er således det første av tre kapitler som kan sies å ta et fenomenologisk perspektiv. I fortsettelsen av dette kapitlet er teksten organisert rundt sårbarhetene. I neste kapittel om den omvendte relasjonen, hvordan man vinner tillit der man ønsker at den andre skal vise tillit, er det strategiene som er utgangspunktet. I det siste av disse kapitlene, er det spørsmål om hva slags type mennesker man kan stole på, med andre ord hvilke egenskaper som blir betraktet som tillitvekkende. I det tredje kapitlet her er teksten organisert rundt kjennetegn mennesker kan ha.

I dette kapitlet er vi nærmest å svare direkte på problemstillingen. Jeg har tatt for meg følgende sårbarheter: Å kjøpe dop, å selge dop, å slå sammen penger til å kjøpe, å sette skudd sammen, å dele (gi noe fra seg for å få noe tilbake senere), og å slippe noen inn hjemme hos seg.

Å kjøpe

Den sårbarhet jeg har diskutert mest i intervjuene, er det å kjøpe. Å kjøpe dop er typisk koblet til muligheten for å bli bøffa. Det handler for det meste om å unngå å stå med paracetamol, muskatnøtt eller askorbinsyre i posen, når man skal mekke det ut til et skudd. Mest sårbar er man når man er sjuk, eller på annet vis har hastverk, og skal handle på Plata (altså på den anonyme markedsplassen). Linda fortalte at det skjedde en gang hun var ”nervøs”.

N: Hvorfor skjer det når man er nervøs?

L: Man må vente på kjentfolk. Hvis man er der nede mye, så vet man hvem som har, og hvem som ikke har. Eller hvem man ikke kan stole på, hvem som har ordentlige ting og hvem som ikke har.

N: Hvordan vet man hvem man kan stole på?

L: Det ser man jo. Man har jo handla med dem. Og man veit om andre som har handla med dem. Man må ta seg tid hvis man ikke kjenner noen, - følge med strømmen og se hvem de andre handler av. Hvis ikke, da blir man bøffa. Men hvis man er nervøs og sjuk, da kan det skje at man er litt for rask, da blir man bøffa. Det er sånn som er lett å gjøre hvis man ikke har noe særlig erfaring. Det har skjedd meg en sjelden gang seinere også.

Hvis man er nervøs, får man ikke tatt de nødvendige forholdsregler. Eller man klarer ikke å konsentrere seg om å gjøre dem ordentlig, slik forstår jeg Linda her. Så vel Birger som Kine, Eskil og Helle har lignende erfaringer, og tilsvarende strategier for å unngå å bli bøffa. Jeg spurte Birger hva han ville legge vekt på hvis han skulle kjøpe av en av flere pushere han ikke kjente.

Nei, jeg ser hvem de andre kjøper av. Det er ofte en god indikator. Og så forhører jeg meg litt med folk jeg kjenner. ”Hvem er det som har best dop her nå a?”

Sitatet skjuler Birgers nølende aksept av spørsmålet. Saken er at han, som de fleste andre jeg stilte disse spørsmålene, syntes problemstillingen ble litt kunstig. I det store og hele kjøper man av folk man kjenner, sies det. Men det å se an hvem de andre kjøper av, er likevel en helt allmenn strategi, i den grad man havner i slike situasjoner. Eskil forsterker det samme inntrykket.

N: Når du har gått ned og handla på Plata, handler du hos en fast person eller...

E: Det er noen få som jeg veit selger godt dop. Så handler jeg med dem, såfremt de er der.

N: Hvis de ikke er det.

E: Da må jeg se det an, bruke litt mer tid der nede, for å finne ut hvem det er trygt å handle med, det veit du egentlig aldri.

N: Hvordan finner du ut det?

E: Gjennom å se hvem som får solgt, ikke minst. Det er litt viktig, det kommer folk som jeg veit er der ofte, og handler hos vedkommende som jeg også ser der ofte, ikke sant, da betyr det at det som regel er gangbart. Det er et problem at noen har spesialkvartinger til folk de ikke kjenner. Der må du rett og slett bare bruke skjønn, - magefølelse.

Det er ingen sikker måte å komme rundt sjansespillet ved å kjøpe av fremmede, i følge Eskil. Men må du så må du, i følge Kine.

N: Har du noen gang handlet av en du ikke kjenner?

K: Ja.

N: Hvordan turte du det?

K: ...?

N: Hvordan vet du at det ikke er knust paracet eller...

K: Er du sjuk så gjør du det bare. Da tar du sjansen på det. Det har flere gange vært utflippa dop, men det har alltid vært dop.

N: Du har ikke blitt ordentlig bøffa?

K: Jo, men egentlig mer av nære kompiser.

Kine kommer fra en mellomstor by, hun har heller ikke like lang fartstid som de andre i heroinmiljøet. For henne er ikke skillet mellom bekjente og fremmede så fremtredende i forhold til det å bli bøffa. Men Kine understreker også det at man handler hos de man kjenner fra før. Helle har omtrent samme bakgrunn som Kine, og omtrent samme erfaringer.

N: Jeg lurer på hvordan det var de første gangene du kjøpte dop av folk du ikke kjente.

H: Da kjente jeg jo overfladisk en del mennesker. Du "catcher" fort hvem som har best dop, og du merker når du kommer til et sted om det er noen som pusher. Så ser du, forhører deg litt før du kjøper, og ser hvem folk går til først for å handle. Vi vil ha mest og best dop. Og det "catcher" du ganske fort, - hvem som har det. Så det synes jeg ikke var noe problem egentlig.

Allerede tidlig hadde Helle oppfattet hvordan man går fram for å kjøpe dop av fremmede. De intervjuedes unisone beretning om hvordan dette foregår, tyder sammen med dette på at det er tale om ferdigheter som er forholdsvis utbredt.

Det ser med andre ord ut som det å kjøpe av fremmede krever at man bruker tid på å registrere hvem som selger, hvem som selger mye, og til hvem, forhøre seg om hvem som har godt rykte og ellers hva som måtte røre seg. Bruke tid og bruke ”magefølelsen”, som Eskil formulerte det. Men det er ikke bare den som kjøper som er sårbar i forholdet mellom pusher og kjøper. Det er like sårbart å selge, særlig til folk man ikke kjenner.

Forholdsregler man tar når man selger heroin

De fleste av de jeg snakket med hadde solgt dop en kortere eller lengre periode i sin misbrukskarriere. Birgers første mulighet til dopsalg kom overraskende, og før han hadde noe som helst erfaring med miljøet.

B: I begynnelsen av 80-åra fikk jeg plutselig ti og ti gram av noen nordafrikanere. Da hadde jeg aldri sett dop før. Jeg lånte bort en del. Det var dårlig butikk å ”krite” bort dop som det var meningen skulle selges. Da var jeg helt grønn, hadde aldri brukt dop sjøl. Egentlig var jeg fyllik på den tida.

N: Var det dårlig butikk for deg eller de du solgte for?

B: De fikk jo penga sine. Jeg gikk med såpass overskudd at jeg klarte å betale hver gang. Men jeg ga folk en sjanse. Jeg kunne ikke bare gi det bort hele tida.

N: Hva var det som skjedde?

B: Nei jeg hadde egentlig tenkt å gi meg. Jeg hadde begynt å bruke av lasset selv, og skjønnte at dette var skumle greier. Jeg fikk ti gram tre ganger, og den gangen kosta det mye mer enn nå. (...)

Jeg måtte gi over 20 000 for ti gram på krita. Da gikk det ikke i gram, det gikk i sånne rør, kanylehetter med et slags lokk på, og på et gram gikk det tre rør. Jeg fikk opptil 2000 for et rør, og jeg fikk tredve rør ut av ti gram, så det skulle bli 60 000. Jeg fikk ikke det da, det blei for mye svinn, og folk skyldte meg mye penger. Jeg fikk betalt hele tida, hadde alltid penger, skyldte aldri noe husleie, men tjente aldri noen penger annet enn fra dag til dag.

N: Var det noen ganger du følte deg mer bøffa enn andre ganger?

B: Det var en kar, jeg hadde ikke sett han på mange år, og så plutselig hadde jeg han på døra. Han må på en eller annen måte fått vite at jeg hadde dop. Så fikk han krite, og til slutt så skyldte han meg .. jeg husker ikke hvor mye det var jeg. Så spurte han om å få mer, så sa jeg at nei, nå må du gjøre opp det du skylder meg, - jeg gidder ikke mer. Så blei han dritsur og sa at jeg skulle få så øra hang. Og dagen etter kom politiet på razzia. Så hadde han rett og slett blåst meg. Da følte jeg meg ganske bøffa da. Og så hadde jeg såpass uflaks at jeg hadde hele oppgjøret til araberne liggende, i tillegg til fire brukerdoser og et tomrør inneholdende fragmenter, og det pleide jeg aldri å ha hjemme. Det var en serie av uheldige omstendigheter. Jeg gikk rett i varetekt. Men jeg kom meg unna, jeg blei aldri dømt for mer enn bruk og besittelse av de fire brukerdosene, og han politimannen var så sinna, for han skjønnte jo hva situasjonen var. Pengene sa jeg at jeg hadde tjent på rumpa mi, så de måtte til og med gi meg tilbake pengene. Politimannen nesten grein. Jeg var jo aleine så jeg hadde ingen andre forklaringer å forholde meg til enn mine egne, og de sto jeg på. Men han blåste meg fordi han ikke fikk mer på krita. Da følte jeg meg bøffa. (...)

Jeg så jo hvordan de hadde det. Det var en kar som bodde i samme blokk som meg, han hadde krita litt og så kom han med femten hundre og ville ha et rør. Han skyldte meg såpass fra før, at jeg tok de penga. ”Få den dosen” sa han, så sa jeg ”du skylder meg såpass mye penger” ikke sant, og da så jeg svetten begynte å sprute, og han blei rød i trynet og begynte å grine og sånn. Da hevdet han det ikke var hans penger da, - han hadde fått dem med seg fra noen folk på Oppsal eller noe sånt. Han sa sånne ting, og da var jeg ikke hekta på annet enn alkohol selv. Så jeg synes rett og slett at det var for jævlig, jeg bestemte meg for å kutte ut hele dopselginga. Men så ble jeg tatt som sagt, rett før jeg skulle gjøre opp.

Denne historien illustrerer mange sider ved dopsalget. Den sårbare forbindelsen til ”connection”, i dette tilfellet noen nordafrikanere. Birger hevder han hadde blitt drept om han hadde tysta på dem. For det andre presset mot å krite dop til kundene sine. Birger så hvor ille det var for mange av dem, og ville slutte, fordi han syntes det var ubehagelig å kreve inn penger av dem. For det tredje sårbarheten mot å bli tysta på av kundene sine. Å sitte fire uker i varetekt er en kraftig påkjønning i seg selv, men han kunne risikert lenger dom hvis han ble dømt. Det er altså mye å tape for en som selger heroin. For det fjerde må det nevnes at fristelsen kan bli for stor til å motstå, til å ”spise av lasset” selv, som Birger uttrykker det. For hans vedkommende innebar

det å eventuelt skaffe seg et nytt rusproblem, og at butikken gikk dårligere.

På den annen side forteller jo historien at han klarte seg bra, økonomisk. Til tross for at han var slepphendt med betalingen. Og dette enda han var helt fersk, uten å kjenne fellene i systemet og kynismen i dopmiljøet. Hvordan ville det gått hvis han var litt mer rutinert i forhold til dopmiljøet?

Eskil har vært med i miljøet siden det var samlet i Slottsparken. En periode prøvde han å livnære seg, som han sa, ved å selge. Men det gikk dårlig.

N: Hvorfor gikk ikke det?

E: Jeg var for nervøs rett og slett. Det ble en ganske dyr fornøyelse. Da måtte jeg bodd der nede, skulle jeg klart å holde på.

N: Var det det at du ikke fikk noen fast kundekrets eller?

E: Nei, det gjorde jeg faktisk. De periodene jeg greide å holde det gående, en liten stund, så fikk jeg faste kunder. Det gjorde jeg. I ett tilfelle ble jeg tatt, og så er det andre ting som har skåret seg, ting jeg ikke har helt oversikt over. Men stort sett har det vært at jeg har junka meg beit, altså. Det er det som skjer med de aller fleste, at de bruker for mye. Når du står der nede og langer, har du en sånn stressfaktor som gjør at dopet går fortere ut av systemet. Kanskje er det kaldt og det er dårlig vær. Du må bevege deg, og være på vakt hele tiden, ikke bare for politiet, men også for at ikke folk skal bøffe deg på en eller annen måte.

Selv rutinerter Eskil ble stresset av å drive pushing. Han peker først og fremst på det å spise av lasset. Meningen med å selge dop er for de fleste å sørge for at de har dop selv. Men når man selger, går forbruket opp i følge Eskil. I hvert fall for hans vedkommende. Man bruker mer når man er stressa. Oppmerksomhet for å ikke bli lurt er en stressfaktor, politiet en annen. Faren for å bli tatt av politiet er overhengende, spesielt når man står på Plata. Politiet kan komme og spørre om å kjøpe; slår man til da, blir man arrestert. Eller de kan stå og se på, og ta deg for det. Eller man kan rett og slett bli filma av et av de mange kameraene, som er satt opp i området. Å sitte i varetekt er en sterk belastning for alle, ikke minst de som blir abstinente. Dette er en selvstendig grunn til at man blir tysta på, sier Eskil.

E: Men angiveri til politiet er litt komplisert. Noen ganger så veit man ikke om man er blitt angitt. Jeg tror jeg ble angitt en gang, men jeg veit det ikke. Jeg tror jeg veit hva som var bakgrunnen for angiveriet. Jeg sto på Plata og solgte dop, så kommer det en, hvit i trynet av abstinens, ikke sant: "Selg meg to kvartinger for" .. åtte hundre var det vel. Jo da det var greit, og så hadde ikke jeg noen hundrelapper å gi igjen på tusenlappen hans. Så sier jeg "kom ned om et kvarter, så får du hundrelappene da". Når jeg kommer ned blir jeg tatt. Og jeg ser at han fyren virrer rundt der og er frisk, i atskillig bedre form. Det jeg tror har skjedd, er at de har hatt øye på både han og meg. Så har de gått på han og sagt, "jasså er du sjuk du, si hvem du kjøpte av, så skal du få sette skuddet ditt". Og så sjuk som han var, sa han kanskje ja til det. For sånt angiveri kan du slippe unna. Det er ingen som kan bevise det. Det var på Plata, det kunne vært hva som helst. Jeg kunne vært observert av kamera, whatever. Men angiveri kan ha vært en del av bildet der. Det er en type angiveri som går på at de går på deg når du er som svakest, sparker deg når du ligger nede.

N: Hadde du problemer med han da...

E: Nei. Jeg hadde ikke det, av den enkle grunn at det å bli tatt på Plata var en kalkulert risiko. Han hadde jo kjøpt dop av meg i en uke eller fjorten dager. Og jeg tror han sleit generelt med å skaffe penger, for han var ganske bleik hver gang han kom. Det var tydelig at han måtte slite ... jeg har vært sånn selv. Han ble alltid litt sjuk før han fikk justert seg, ikke sant. Det er jævlig slitsomt å gå sånn opp og ned hele tida. Off, det er helt fryktelig.

Folk blir sjuke, og tåler varetekt ekstra dårlig av den grunn. Dette gjelder nødvendigvis alle som bruker dop, og er en sårbarhet som ligger innbygget i systemet. Det finnes ingen effektiv måte å gardere seg mot dette. Den viktigste måten man sikrer seg på, er å ikke selge til folk man ikke kjenner, og å flytte seg vekk fra Plata. Da unngår man å bli tatt av sivilpolitiet, og å bli sett mens man selger. Helle forteller at man begynner å selge på Plata, skaffer seg en fast kundekrets som får mobilnummeret, og så trekker man seg tilbake, til for eksempel leilighet eller hospitsrom.

N: Ville du stolt på at en person som kjøpte av deg ikke snakka med politiet?

H: Det kan du ikke si, fordi det er på en måte sjansen du tar når du selger.

N: Har du solgt til noen du har angret på at du har solgt til noen gang? Bortsett fra vedkommende som tysta.

H: Nei. Det har jeg ikke.

N: Solgte du på gata eller fra leilighet?
H: Både og. Plata og leilighet. (...)
N: Kom det fremmede folk til deg og spurte for eksempel ”har du noe dop?”
H: Man har telefon. Man begynner å pushe på Plata, så gir man telefonnummeret og sånn, og så blir man gjenkjent. Folk får testa dopet og så begynner folk å ringe. Hvis de vil ha mer. Du må begynne der for å få kunder hjem eller andre steder. Så slipper du å stå så mye på Plata. Jeg vil helst unngå å stå der.
N: Hvorfor det?
H: På grunn av politiet, og nå er det kameraer der, overvåking.
N: Betyr det at det ikke foregår noe pushing på Plata lenger?
H: Jo. Det gjør det jo. Men da må man gjøre det litt mer diskret.

Man kan lure på om dette er et mønster, at de som selger på Plata er de som prøver å etablere seg som pushere, og skaffe seg en kundekrets. Alternativt at det er en overvekt av disse, mens de fleste selger fra leiligheter og hospitsrom. Samtidig er det mulig at noen selger fast på Plata, og har et rykte der nede. Miljøet er i alle fall avhengig av at det er noen som selger på det ”åpne marked” også (akkurat som byen har et døgnåpent apotek, like ved siden av). Kine forteller noe av det samme som Helle. Hun la likevel mer vekt på det å selge til folk hun kjente fra før, enn hvor det ble gjort. Men det kan henge sammen med at hun solgte i en annen, og mindre by enn Oslo.

N: Hvis man skal selge, første gang, hvordan skaffer man seg kunder?
K: Jeg hadde jo bekjente i utgangspunktet, så da sa jeg bare fra at nå har jeg begynt å selge. Det var noen ganger jeg gikk rundt i byen, og sto på gata. Sammen med andre narkomane.
N: Kom det da folk du ikke hadde sett før og spurte om du hadde dop?
K: Et par stykker. De har gjerne fått beskjed at de skal gå dit av en eller annen.
N: Sier de det da, at ”Henrik” sa jeg skulle gå hit
K: Ja da sier de det.
N: Ville du solgt til dem hvis de ikke hadde sagt det?
K: Nei. Jo kanskje.

Skal man først selge på gata, er det visse forholdsregler man må ta. I tillegg til å være på vakt mot all verdens triks som narkomane kan finne på, gjelder det altså å ikke selge til politiet. Dette krever en egen type ferdigheter. Helle forteller fra Plata.

H: Ofte kommer politiet innom, i sivil og sykkelpolitiet og...

N: Veit du hvordan alle politimennene ser ut, på gata?

H: Nei, det veit jeg ikke. Jeg har en viss peiling når "sivilen" kommer.

N: Hvordan vet du at en person ikke er politi?

H: Du kan ikke være 100% sikker, men det er slags "feeling" du har i kroppen. Det er vanskelig å forklare, for når du har vært veldig der, er det politiet som er den største fienden. Da er du veldig obs på det hele tiden, ikke sant.

N: Jeg har selv vært vitne til en del hendelser i miljøet, og det er påfallende lett å identifisere en politimann, om han så går i uniform eller er i sivil. Det synes til og med jeg. Så da lurte jeg på hva det er som gjør det så lett å se. Er det det at de er litt større? Er det måten de prøver å se ustreite ut, på en veldig streng måte?

H: Det er samme som å møte noen du aldri har møtt før, som sliter med det samme problemet, så "catcher" du det fort også. Akkurat samme er det med politiet. Skjønnte du hva jeg mente?

N: Ja.

H: Det er på en måte innebygd i oss, vi må være obs på det hele tida. De har mange ganger kommet ned og skullet se mest mulig rocka ut og ... men så er det en eller annen, ja væremåten deres da, som ikke stemmer i det hele tatt med at de er freaka. Det er noen politifolk som prøver å se freaka ut for å bli i miljøet, så passer de ikke helt inn heller. Hvis du skjønner hva jeg mener.

Å selge til noen er en form for sårbarhet. Helst selger man ikke på Plata, eller gata. Sekundært selger man ikke til noen man ikke kjenner (igjen) fra før. Men når man gjør det er det viktig å se an om det kan være politi. Det er ofte noe feil, noe som "skurrer" med politifolk. De prøver å se ut som noe annet enn det de er. I en annen sammenheng er det blitt pekt på at skoene ofte kan være avslørende. Skoene til politifolkene er ofte ikke like utslitt som den øvrige klesdrakten. Kanskje har det med språket å gjøre, ansiktet, eller kroppsholdningen. Helle klarer ikke sette ord på det. Kine legger vekt på hvordan man ser at folk bruker dop i motsetning til det å se om folk er politi. Jeg spurte hvordan man skiller junkiser fra sivilpoliti.

K: Men det er ikke så enkelt det heller. Det er visse ting du kan gå etter. Hvis fyren er full av arr på armene, du ser at fingrene er opphovna, øynene er skikkelig posete - det er en måte.

N: De spør kanskje ”har du noe cannabis?”

K: Nei, så dumme er de ikke.

N: Jeg har jo selv sett sivile politifolk. Det er påfallende hvor lett, eller hvor ofte man synes man kan se det. Jeg synes det er rart.

K: Jeg vet ikke.

N: Hva slags menneskekunnskap er det man bruker når man ser det?

K: Er du narkoman så ser du sliten ut i ansiktet, ikke sant. Og du kan se på hendene, om de har brukt årene i hendene. Halsen kan du også se. Merker på halsen.

N: Det finnes folk som er ferske i miljøet, som ikke har så mye stikk. Og jeg kjenner folk med lang fartstid i miljøet, som har vidunderlige årer.

K: Ja, det finnes de som bare bruker en åre hele tida. Nei, det er kanskje måten de snakker på, men som regel så prater du ikke når du skal selge noe, ikke lenge. Det er sånn fortest mulig. Nei, jeg vet ikke. Har ikke tenkt så mye på det. Det er sånn du bare føler. ”Det er ikke noe politimann det!” De kunne brukt navn de visste var kjent i miljøet, men de gjør ikke det. Jeg har aldri blitt spurt om å selge av en politimann, eller det vet jeg ikke, da har jeg hvert fall sagt nei. Jeg kanskje ikke vet om det. Jeg har blitt spurt av folk jeg ikke kjenner og, da har jeg sagt at ”det har jeg ikke noe kjennskap til”.

N: Hva slags folk har det vært?

K: Jeg kjenner dem ikke. Men hadde jeg vært desperat nok, så hadde jeg vel solgt til dem.

Man kan altså se etter bestemte ting, for å finne ut om vedkommende er narkoman, eller politimann. Opphovnede øyne og fingre, nålestikk på armen og halsen, og se genuint sliten ut. Samtidig er det noe med måten man snakker på, og generelt en følelse. Min egen erfaring er at narkomane finnes i alle avskygninger, utseendemessig. Mange av de mest langtkomne stoffmisbrukerne er ganske slitne. Og det er disse som utfyller min erfaringsbakgrunn. Men selv i denne gruppa, finner vi folk som aldri ville vært identifisert som narkomane i de brede lag av befolkningen. Mange av dem utviser likevel en påfallende evne til å identifisere politi i sivil (eller kanskje det bare er skryt?). En gang jeg hadde på meg skinnjakke, var det en som ropte etter meg, ”Nico, du ser ut som en sivilspaner”. (Hvilket jeg aldri har vært, så da tok han for så vidt feil.) Hvor mye man kan se på et annet menneske om det er en narkoman eller sivilpoliti, er vanskelig å avgjøre. I slutten av det forrige sitatet fra Kine, ser vi derimot ansatser til en annen strategi for å unngå å bli tatt av politiet. Jeg spurte om hvordan hun får kundene

til å komme tilbake. Hun sier at hun gir god service som pusher. Men dette er samtidig en måte å sørge for at folk ikke tyster. Det handler rett og slett om ikke å ha fiender i miljøet. Birger fikk en fiende da han nektet en fyr mer kreditt, han kalte det misunnelse, og dette fikk vedkommende til å tyste på ham. Nå kjenner ikke vi sakens realiteter, eller tysterens versjon i denne saken. Det ser uansett ut som det samme gjelder når man er pusher, som ellers i livet, - å ikke ha altfor mange fiender. Man er avhengig av å skaffe en viss lojalitet. Da må man være litt snill, krite litt, være grei på målene, snakke sant om andre pushere, ikke blande ut dopet (for mye), osv.

Senere skal jeg ta opp spørsmålet om det er noen personer i miljøet de har spesiell tillit til, mer enn andre. Et påfallende trekk ved svarene, var at det var pusherne som gikk igjen. Jeg spurte Helle:

N: Er det en person i miljøet du har mer tillit til?

H: Det må bli de som selger stoffet, da.

Altså, i skarp kontrast til bildet av pusherne som ”onde”, er det noe som tyder på at pusherne er støttepunkter i et ellers atomisert miljø. Riktignok finner vi uttalelser som hos Kine, om at hun ble gitt en del dop, for å bli rekruttert som kunde.

Før jeg ble hekta fikk jeg masse dop. De ville ha meg som kunde. Det ser jeg i ettertid.

Likevel er pusheren for mange en person de har tillit til. På den ene side er det opplagt, de bidrar med et gode de vil ha. Samtidig kan det henge sammen med at pusherne er nødt til å pleie sitt forhold til kundene – en pleie som for disse kundene oppleves som imøtekommende på en måte de ellers ikke er bortskjemt med i miljøet. Linda forteller hva som inngir tillit for henne:

Det er at jeg har sett vedkommende i situasjoner hvor vedkommende ikke hadde trengt å hjelpe meg, hvor vedkommende hjalp meg. Vedkommende har delt med meg når jeg ikke hadde noe. Da har jeg fått krite av vedkommende flere ganger, selv om jeg har vært for seint ute med å gjøre opp for meg. Eller vedkommende har rett og slett gitt meg hjelp noen ganger når jeg har vært sjuk og dårlig.

Det fremgår ikke helt om Linda snakker om en person eller flere. Det som er opplagt, er at hun hvert fall snakker om en som pusher, - man får ikke kreditt av folk som ikke selger. Her har det vært en person som har pleid kontakten med kunden Linda. På mange måter slutter sirkelen her, i diskusjonen om det å selge dop. For det var dette som var Birgers hodebry, da han uforvarende ble dopselger på begynnelsen av 80-tallet, uten å kjenne miljøet. Det han gjorde, var å ta slike hensyn til kundene sine, som alle pushere må ta. En grunn er sårbarheten for tysting, jeg har ikke spurt om dette har vært utslagsgivende for pusheres pleie av kundene sine, men det virker rimelig å anta at det utgjør en del av bildet. En annen del av bildet handler nok om å beholde kundene. For det tredje, kan man jo tro at pushere har en viss empati med andre folks lidelser, sånn som i Birgers tilfelle. Men han måtte sette ned foten, sette en grense for seg selv, for ikke å ende med å bli lurt. Man må finne en balanse mellom pleie og grensesetting. Grensesettingen var for ubehagelig for Birger.

I tillegg til at dopsalg er stressende, sånn som blant annet Eskil snakket om, er kanskje det sosiale en viktig grunn til at så få orker å drive med dopsalg over tid?

Å selge er å vise tillit. Det er en aktivitet forbundet med mye sårbarhet, store tap og høy sannsynlighet for å tape. Å avgjøre om man skal selge til en person, kan analyseres separat i forhold til hvorvidt man kjenner til vedkommende fra før, eller om det er en totalt fremmed. Først og fremst handler det å om skaffe seg en kundekrets, og dermed sørge for at man kan nøye seg med å handle med dem som er kjent fra før. Hva det er med det å kjenne folk fra før, som gjør at man kan stole på dem fremkommer ikke av materialet. Det kan tenkes at former for gjensidig avhengighet er av betydning, eller at den som selger vet noe om vedkommende og kan spore han eller hun opp dersom vedkommende skulle svikte tilliten. Eller kanskje det bare er kutyme i miljøet? Overfor fremmede kan man se an vedkommendes utseende. Noe vil kanskje være annerledes, uten at det er helt klart hva, hvis det er en politimann eller -kvinne. Man kan se etter nålestikk og andre karakteristika ved stoffmisbrukere, som vil være entydige i forhold til om det er en ”spaner”. Man kan aldri vite helt sikkert om vedkommende vil tyste. Men det gjelder kanskje også å ikke være altfor sliten (uten at materialet for så vidt sier noe konkret om at sånne vurderinger ble foretatt).

Det er uansett klart at pusherne har en nøkkelposisjon i miljøet. Ikke bare er de knutepunkter for omsetningen, de er også sosiale omdreiningspunkter. Helle gikk så langt som til å utrope pusherne til lederskikkelser i miljøet. Jeg spurte om lederskikkelser i forbindelse med temaet normer, og Helle koblet umiddelbart til pusherne.

N: Vil du si at det er sånne lederskikkelser i miljøet?

H: Ja, det vil jeg si. Det er sterke og svake mennesker der også.

N: Hva er det som kjennetegner en sånn lederskikkelse?

H: Flink til å ha opplegg.

N: Hva betyr det, å ha opplegg?

H: At du får ting til å gå rundt, at du betaler "connection" din når han skal ha, får ut stoffet i tide og bygger opp et nettverk med kunder.

N: Er det pusherne som er lederskikkelser?

H: Jeg tror det altså. For de tar ganske mye sjanser.

N: Man må på en måte være litt lederskikkelse da, for å pushe?

H: Ja, man må være litt sterk også, du skal fengsles og gå gjennom avhør og når folk tyster deg. Det er ganske mye risikofaktorer.

Disse betraktningene sammenfaller med mange observasjoner av miljøet fra mitt virke som verneassistent. De som har "opplegg" har ofte en person rundt seg. Dette behøver ikke være en "allianse". Som Birger også forteller fra sin tid som heroinist selv, passet han på å holde seg inne med en person som hadde mye dop, og gjorde tjenester for ham. Noen av disse tjenestene kan ha vært å løpe ærend når andre har skullet kjøpe av hans "velgjører". Det ville i så fall ikke være noe særst. I tillegg er de faste kundene mer eller mindre knyttet til pusheren. Det er forhandlinger om kreditt, bytting av eiendeler og "strafferenter". Man sitter sammen og doper seg, og har en god del sosialitet. Pusherne er sosiale knutepunkter, ankerfester i det ellers uoversiktlige nettverket. Slik ser det i alle fall ut.

Pusheren er på mange måter den mest sårbare i dopmiljøet, men også den som klarer seg best i forhold til det alt handler om, å holde seg frisk. Dette illustrerer det generelle poenget om tillit, at de som gjør seg mest sårbare, høster de største gevinstene.

Å være en del av miljøet innebærer som vi har sett, mange sjansebetonte situasjoner. Å bli bøffa, betyr at man i utgangspunktet

var sårbar, selv om man kanskje ikke gjorde seg dette klart der og da. I intervjuene er det hovedsakelig fire sårbare situasjoner, utover kjøp og salg av dop, som har blitt tematisert. Det er det å kjøpe sammen (altså ikke det å kjøpe, men å gjøre det sammen), det å sette skudd sammen, det å dele, og det å slippe folk inn i leiligheten eller på rommet sitt.

Kjøpe sammen

Birger fortalte tidligere at han hadde vist en annen person noe dop han fant på gata, hvorpå denne personen tok det og påsto han kastet det. Muligheten for å bli bøffa er med andre ord tilstede i de mest utenkelige situasjoner. Generelt er sårbarheten tilstede i de fleste former for samarbeid. En slik situasjon er blant annet det å slå sammen for å kjøpe dop, som blant annet Tone har blitt sitert på tidligere. Birger har også, kanskje forståelig nok, tenkt på mulighetene for å bli bøffa når han har slått sammen med en annen.

N: Har du noen gang vært i en sånn situasjon hvor du har slått sammen pengene dine med noen andre og gått og kjøpt dop?

B: Ja.

N: Det er kanskje vanlig det, å gjøre det?

B: Ja.

N: Har du ikke da vært redd for at du har blitt lurt?

B: Altså, tanken har falt meg inn, men det er bare en gang jeg har gjort med en jeg ikke kjenner. Jeg gikk tett ved siden av hele tida, og fulgte med når det ble mekka og fulgte med. Jeg ble ikke lurt, ikke sant.

Det gikk bra, sier Birger. Det gjør jo det, til tross for at dette ikke kan forventes. Men han anstrengte seg til det ytterste for å følge med på hva vedkommende foretok seg. Jeg har tidligere sitert Birger på hvordan han gikk fram for å hindre at den andre stakk av med dopet. Han lot ikke vedkommende ut av syne, og fulgte med på hver bevegelse. Han kunne dessuten blitt frarøvet dopet dersom vedkommende hadde truet med vold. Men dette anså Birger som så usannsynlig at han regnet med det ikke ville komme så langt. Dette til tross for at vold er forholdsvis mye vanligere i dette miljøet enn ellers, og at han har egne erfaringer med at tilliten kan brytes når man minst venter det. Birgers strategi for å møte sårbarheten ser ut til å ha vært å være ekstra på vakt. Linda oppsummerer en tilsvarende erfaring.

N: Har du noen gang slått sammen pengene med en annen for å kjøpe dop?

L: Det er ikke alltid de selger doser til 200. Har man bare 200, må man slå seg sammen. Det er ikke noe jeg liker så veldig godt, da må jeg ofte slå sammen med en jeg ikke kjenner, så da tar man jo sjanser. Men utrolig nok har det gått bra. Det har jeg gjort ganske mange ganger. Man legger sammen 400 kroner, og går et sted og mekker. Jeg liker det dårlig både fordi jeg da må stå nede i sentrum å mekke. Jeg har leilighet og har pleid å dra hjem og sette dosen der. Står man i sentrum så er det vektere og politi. Man risikerer å miste dosa si. Jeg sitter heller 25 minutter på banen, og setter smellen i ro og fred. Heller enn å stå nede i sentrum. Når jeg må spleise så får jeg ikke gjort det. Jeg har prøvd å dele pulveret og sånn, men det vil ikke folk. Da vil de heller mekke ut nede i sentrum, og sette det der, da blir det mye pes, man må skaffe utstyr og så må man dele, og så koke og så finne et sted man kan stå, så kommer det vektere og bla-bla. Det har jeg gjort ganske mange ganger.

N: Du er ikke redd for å bli lurt av ...

L: Det hadde bare vært for dem å beina av gårde med dosen min. Det hadde ikke vært noen sak for dem. Du går der sammen med et mannfolk, men det har ikke skjedd. Faktisk. Jeg har vært livredd for det hver gang. Men det har ikke skjedd. Jeg veit ikke hvorfor, men det hadde ikke vært noen sak for dem å stikke av med hele greia.

Linda er oppmerksom på den samme type frekkhet som Birger ble utsatt for, enda hun ikke kan fortelle om noen tilsvarende erfaring. Det kan være uttrykk for den manglende tilliten man har til fremmede i miljøet. Det å slå sammen er åpenbart heller ikke noe spesielt attraktivt, særlig på grunn av at man må mekke skuddet i byen med alle farene forbundet med dette. Det er sårbart i forhold til myndighetspersoner, i tillegg til at det er mindre komfortabelt. Samtidig er det altså sårbart i forhold til den personen man slår sammen med. Hvordan går Linda fram for å finne ut om hun skal vise den andre personen den tilliten det er å slå sammen?

N: Hvordan ser du an hvem du skal gjøre det der sammen med.

L: Det kan du si. Jeg prøver jo å se, få øyekontakt og prate litt med vedkommende. Til å begynne med prøvde jeg å prate litt med dem. Nei man må jo bare bruke det man har av menneskekunnskap. Jeg mener at jeg har blitt litt flinkere til å ta signaler. Det er visse typer jeg ikke vil dele med, som jeg skyr. Men jeg har ikke opplevd at noen har gjort akkurat det stundet der. Selv om det ikke er noe vanskelig for et mannfolk å løpe av gårde.

N: Det er den menneskekunnskapen du snakker om nå, det er den jeg er interessert i.

L: Det går på blikket til vedkommende.

N: Hva da med blikket?

L: Uttrykket i øynene. Øynene er sjelens speil, ikke sant. Så hvis noen har tenkt å bøffe deg, og du står der og spleiser, altså når man har opplevd det før, at noen har stukket av gårde med dopet, eller solgt deg bøff, det har de fleste opplevd, og det har jeg opplevd, etter hvert lærer man å se på blikket til folk om de er nervøse. Det er vanskelig å si akkurat hva det består i. Jeg mener at jeg kan se det på øya til folk. Om det er folk som ikke vil møte blikket ditt for eksempel.

N: Kan det være noe man sier eller ikke sier?

L: Det er faktisk litt vanskelig å si hva jeg går etter da.

N: Hvis jeg sier til deg, jeg skal ikke bøffe deg. Hva ville du sagt da?

L: Det kan jo du si i alle tilfelle. Jeg er aldri 100% sikker når jeg har spleisa med noen. Det er noen jeg er helt sikker på at vil bøffe meg, da mener jeg det går mye på blikket. Folk som ikke vil møte blikket mitt. Hvis jeg skal dele med en, går jeg etter en som er sjuk, og som kanskje virker litt stakkarlig. Da får som oftest jeg holde dopet. Det er veldig viktig. For jeg er jente.

N: Forhandler dere om det da?

L: Ja. Vi avtaler hvem som skal holde dopet. Jeg vil holde dopet hvis jeg spleiser.

N: Er det mest mannfolk?

L: Ja. Og hvis jeg får holde dopet, er det et godt tegn. Jeg vil gjerne mekke også. Får jeg ikke holde dopet er det bare for han å løpe av gårde. Men jeg liker det ikke, for vi må finne en eller annen krok og en må holde utkikk. Det er veldig veldig vanskelig synes jeg. Men hvis jeg får holde dopet og vedkommende har blikkontakt og ... så har jeg måttet ta sjansen. Det var en gang, det var en fyr som var utenbysfra, og jeg så han begynte å gå fortere og fortere. Han holdt i dopet, og da sa jeg ”stans litt her: du kan godt få litt mer enn meg, hvis vi deler her, og deler pulveret, og ikke mekker det ut”. Det gikk han med på. Det var en gang jeg ble veldig usikker, da var jeg sikker på at han kom til å beine av gårde med dopet. Han var veldig nervøs, men han gikk med på det, og da fikk han litt mer. Og det var bedre for meg enn at han skulle beina av gårde med alt sammen. Men utrolig nok så har det gått bra de andre gangene.

Blikket er det viktigste for Linda. At det er ”sjelens speil”, er en slitt metafor. Kanskje betyr det at vi ikke så lett kan manipulere blikkene våre? Er det sånn at vikende blikk skjuler internaliserte normer? Har man internalisert normer som på forskjellige måter tilsier at man ikke

skal utnytte andres svakheter, eller stjele, rane, bøffe, så vil man kanskje vike med blikket? Som verneassistent, har jeg ofte tenkt på dette i møter med beboere på gata. Enkelte av dem, kanskje de mest ”kriminelle”, er det vanskelig å få øyekontakt med. De ser ikke på folk rundt seg på gaten. Kan det være fordi de betrakter dem som midler til berikelse? Er det slik at vi ikke klarer å se folk i øynene når vi har ”uærlige hensikter”? Er det den samme mekanismen Linda henviser til?

Jeg spurte om hva hun ville gjort dersom jeg sa jeg ikke ville bøffe henne. Det var for det første for å sette opp en situasjon der man setter ord på det man frykter, og kanskje bekrefter frykten når man gjør det. Jeg prøvde å finne ut om det ville virke mot sin hensikt å si man ikke skulle bøffe. Reaksjonen ville da vært at det ikke ville virket. For det andre for å gi henne sjansen til å nevne en ting man kan si for å vinne hennes tillit. (Man kunne forestille seg at ”har jeg noensinne bøffa deg?”, kunne virke sånn.) Dette svarte hun ikke på.

Linda forhandler med mennene, det er visstnok mest menn, om hvem som skal holde dopet. Det betyr at de er eksplisitte på faren for at den ene bøffer den andre. Begge er klar over faren, og begge er klar over at begge er klar over det. Det gir Linda trygghet at hun får holde dopet. Kanskje er det derfor hun ser an menn, og slår sammen med disse? Det er mulig å forestille seg at det er en slags norm om at den ”svakeste” skal holde det, og kanskje mekke det. På den annen side ser hun jo etter de mest ”stakkarslige”. Kanskje er det slik at de skal være menn, for da får hun holde dopet, men minst mulig fysisk overlegne?

Men Linda snakker også generelt om noe hun kaller ”menneskekunnskap”, som man må bruke for å se an fremmede.

Mye av det med menneskekunnskap går på erfaring, at man kjenner folk etter hvert. Man har det i bakhodet, kanskje man ikke husker hvorfor man ikke vil dele med han, men man har opplevd et eller annet kjipt med han en gang. Man er jo ofte veldig rusa når man står der. Det er ikke sikkert man husker akkurat hva som skjedde. Men det er et eller annet i bakhodet, et eller annet du forbinder trynet med liksom, som du ikke liker. Eller andre kan fortelle noe om ham som du ikke liker, vi prøver ofte å hjelpe bekjente, hvis vi ser at noen prøver å bøffe dem, ikke sant.

Men her tror jeg hun snakker om folk som ikke er helt fremmede. Dette er folk man til en viss grad kjenner igjen. Kanskje uten å huske navn, men bare ved å ha assosiasjoner knyttet til ansiktet eller skikkelsen for øvrig.

Både Linda og Birger sier, flere ganger, at det ”utrolig nok” har gått bra. Her er det en sårbarhet som fortsatt ikke er forvitret, et felt i miljøet som ikke er brukt opp av opportunisme. Begge fremhever at den de slo sammen med, lett kunne løpt av gårde med dopet. Tidligere var kanskje overdoser et slikt felt? Kanskje var det sånn at folks grenser ble respektert på en annen måte i miljøet tidligere? Kanskje var det noen som begynte å utnytte den muligheten som lå i det at et menneske lå bevisstløs, og at fortellingene om dette førte til at folk trakk seg tilbake fra enda en form for samvær? Her har noen kanskje kapitalisert på en samværsform, og ødelagt den for all overskuelig framtid innad i miljøet? Kanskje er det noen som etter hvert kapitaliserer på det å slå sammen på en sånn måte at folk i miljøet ikke tør å gjøre det lenger?

Å sette skudd sammen

De lange sitatene hentet fra intervjuene med Linda og Birger, sier kanskje også noe om hvordan man ser an hvem man skal sette skudd sammen med, og eventuelt dele med? I mange tilfeller er det ikke så lett å skille mellom det jeg har kalt å slå sammen og det å sette skudd sammen. Det ene fører gjerne til det andre. Men det er nok vanligere å sette skudd i samvær med andre man ikke kjenner så godt, enn det er å ”slå sammen”, til tross for utbredelsen av kamerattyverier. I følge Birger er det sjelden meningen å bli så stein at man dupper.

N: Du sier du noen ganger har forbanna deg selv for at du har tatt sjansen på å sette skudd sammen med, og sovna sammen med en som har plyndra deg. Hva er det du ser etter når du har vurdert det?

B: Nei, det har jo ikke vært meninga å bli så stein at jeg skulle duppe. Så har jeg gjort det likevel. Og når jeg våkner, er alt som lå på bordet forsvunnet.

N: Det har ikke vært noe kalkulert risiko fra din side?

B: Nei, det har ikke vært meninga å bli så stein. Det har bare skjedd meg et par ganger da, men jeg har opplevd det.

Det å sette skudd sammen med noen er kanskje ikke gjenstand for kalkulasjon på samme måte som det å slå sammen. Stein sier det er både og.

N: Er det sånn at man da ser an hvem man vil sette skudd sammen med?

S: Der er det både og. Enkelte ganger setter man nødvendigvis et skudd sammen med de som er tilstede, og tar sjansen på at det går bra. Er man pissesjuk, så har man ikke muligheten til å la være. Det er det som er problemet.

Narkomane har ikke alltid tid til å velge seg de beste forutsetninger for å innta sitt stoff. Abstinenser presser på, det haster med å bli frisk. Da er det kanskje ikke tid til å vurdere risiko. Det er tross alt heller ikke vanlig å sovne etter et skudd. Mange opplever det aldri, men det ser ut til å være mer vanlig jo lenger man har vært i miljøet, og på kjøret. I noen situasjoner vurderer man kanskje situasjonen nøyere. Her er det Stein som snakker:

N: Hvis du skulle komme i en sånn situasjon at du kunne velge, at du ikke var sjuk nok, og sto i en valgsituasjon, hva ville du se etter hos en annen...

S: Jeg ville gått ned til en av kvinnfolka på strøket og lagt i et skudd på henne. Ikke for sexen sin del, men for tryggheten. Det med tillit er vanskelig, å gå ned på Plata å stole på folk, det gjør man bare ikke. Da er man skikkelig dum. Det er klart man har jo noen få man stoler på, som har vist at de er mer eller mindre til å stole på. Det er en selektiv prosess som går over mange år. De har ingen fellestrekk, det er det som er problemet, det blir veldig situasjonsbetinga tillit. Man ønsker å stole på folk, og man prøver, men det går ikke. Man gjør det, men så viser det seg gang etter gang at det skjærer seg.

N: Hva mener du med "situasjonsbestemt"?

S: Sånn som du nevnte, hvis man skal ta seg en smell og har vært nykter lenge, og ønsker å ha noen å gjøre det sammen med, da blir det situasjonsbestemt. Da går man til folk som man kjenner. Men om de er til å stole på, det vet man ikke. Men da må man bare prøve. Det hender det går bra, og det hender det ikke går bra.

Først ville han oppsøke noen av jentene på strøket. Dernest ville han forsøke å finne folk som er nærmere sin egen "krets". Hvor bokstavelig man skal tolke denne rekkefølgen er ikke klart, men han nevner disse strategiene. Han nevner ingen tilsvarende strategier

overfor fremmede. I stedet poengterer han hvor dum man er hvis man stoler på fremmede i det hele tatt. Når han likevel gjør det, vil han ikke si noe generelt om det, det er "situasjonsbestemt". Hva som skjuler seg bak formuleringen "situasjonsbestemt", kommer ikke helt tydelig fram, men det er nettopp dette som er interessant å få satt ord på. Her skjuler det seg noen vurderinger som kan kaste lys over tillit i miljøet. Det er et vesentlig poeng med denne type tillit at den ligger i grenseland mot det vi kan kalle bevisst bruk av tillit og sårbarhet. Stein er ellers i intervjuet en person som utviser et ganske reflektert forhold til relasjonelle forhold, også det tillitmessige.

Eskil uttrykker forståelse for spørsmålet, det er relevant å spørre seg hvem man skal tørre å sette et skudd med. Men kameratene hans, ville han ikke tvilt på. I følge ham selv, "fordi de har moral". Spørsmålet er jo da om de har moral generelt, eller bare overfor ham. Helle sier hun ville lagt i et skudd på vedkommende. På den måten ville hun vært sikker på at vedkommende ikke letta henne.

N: Hvis du trengte noen å sette skudd sammen med, hvis du var redd for å sette overdose. Hvordan ville du gå fram for å få en annen person for å hjelpe deg med det?

H: Jeg ville lagt i et skudd. Alle vil ha det.

N: Hvis det ikke var noen du kjente fra før i nærheten, bare folk du hadde sett, ville du da tørre å sette skudd sammen med vedkommende?

H: Ja. For alle synes det er kult å bli lagt i skudd på, da. Der og da veit jeg at om jeg bikka over og fått overdose, så hadde de ringt til ambulanse. Jeg merker at folk er ganske medgjørlike når du gjør det. Da kan du gjøre hva som helst, der og da. Da er det "det skal jeg aldri glemme", "kult" og bare SÅ mange lovord. Så jeg har aldri vært redd for at folk skal drite i meg hvis jeg får overdose.

N: Men tror du ikke mange av de som blir plyndra også har gjort det?

H: Jo, men jeg tror det er litt med omstendighetene og hvor de setter overdosa. Så har de kanskje satt skudd, la oss si på plenen bak Plata. Jeg synes ikke det er noe særlig å sitte der å ta et skudd – alltid gått et eller annet rolig sted. Der blir det annerledes, man går dit med en eller to andre personer. Hvis det er masse folk rundt der, er det større sjanse for at en av dem gjør det.

N: Men burde ikke det at det var så mange være en garanti mot at andre gjorde det? Alle passet på alle, på en måte.

H: Nei fordi det er ikke sånn. En gang jeg var på Plata var det jente som sto med lommeboka i hånda, jeg tror hun var ganske fersk. Hun sto med lommeboka i hånda, og så kom det bare plutselig en person og røska lommeboka ut av hånda på henne. Og det var ingen som gjorde noen ting, bare sto der og kikka liksom. Det sier litt. Hun ba jo om at folk skulle hjelpe henne og sånn, hun fikk holdt litt på lommeboka før han fikk nappa den ut, og folk bare sto der.

Det har med situasjonen ellers å gjøre, om man blir letta eller ikke, sier Helle. Hvis man er i fred hevder hun det er mindre sannsynlig at man blir letta, enn hvis man sitter et sted med mange folk. Dette er kanskje motsatt av hva man skulle kunne forvente. I skjul kunne man tenke seg at det var lettere å stjele fra en person uten at noen så det, og kunne stille en til ansvar for det. Hun resonnerer tilsynelatende motsatt. Der det er folksomt, er det flere som kan komme til å gjøre det. Hennes opplevelse på Plata styrker hennes påstand. Hvis ingen griper inn mot et sånt tyveri, er det vel ingen som griper inn mot at noen letter en i overdose? Det heter seg at ”folk kaster seg over de som går i overdose” som ”gribber”. Kanskje har Helle rett. Lærdommen er da i tilfelle at man skal gå et rolig sted når man setter skuddet sitt. Man skal nok også sørge for å ha et visst kjennskap til makkeren sin.

Når det gjelder spørsmål om hvordan man går fram for å bestemme seg for om man skal vise andre den type tillit det er å sette skudd sammen med dem, er det først og fremst Birger og Linda som har mest å si i forbindelse med spørsmålet om å ”slå sammen”. Svarene på spørsmål om det å sette skudd sammen, kan være preget av at det ikke på samme måte er en situasjon de tenker på i tillitstermer, som sårbarhet. Det samme kan kanskje sies om det å dele?

Deling

Det er ikke opplagt hva det vil si å dele. Jeg så i utgangspunktet for meg situasjoner der man har et utbytte fra kriminalitet som nødvendigvis må deles, hvis det er to eller flere personer som har skaffet det sammen. De gangene jeg har tatt opp akkurat dette, har problemstillingen blitt avvist med begrunnelsen at det er uproblematisk. Man deler da pengene midt på hvis det er to. Jeg har hørt om tilfeller der flere har gått sammen om et brekk eller et annet ”opplegg”, hvor folk har vært misfornøyde med andelen av utbyttet de

har fått. Jeg tenker først og fremst på et tilfelle der en person var sjåfør, mens to andre gikk inn i et lager i åpningstiden. Da utførte de forskjellige arbeidsoppgaver og det kan være begrunnelsen for at potten ble skjevt fordelt. Men det forhindrer ikke at sjåføren var svært misfornøyd.

Ellers er ikke det å dele karakteristisk for miljøet. Det er få materielle fellesgoder. Sprøyter og utstyr er et unntak. Her er det tilløp til en slags flyt mellom de som ferdes i miljøet. Det er enten gratis eller tilgjengelig for en mindre sum. Men dop er i all hovedsak noe man har for seg selv. Det finnes enkelttilfeller, som vi har sett, der noen deler dopet sitt med andre som er syke. Men dette er sjelden. Når folk ”slår sammen”, må man nødvendigvis dele, og her er det bred enighet om at det deles likt. Linda så vi, var villig til å gi fra seg litt for å få med seg dopet selv, i en situasjon der hun ble usikker på makkeren sin. Andre ganger slår man sammen uten at alle bidrar med like mye. Hva slags situasjon Helle snakker om kommer ikke tydelig fram i intervjuet, men hun har også erfaringer med å dele.

N: Men når du har spleisa, er det sånn at alle har bidratt med like mye, at alle har delt likt, eller?

H: Det har vært sånn at vi har delt ...

N: Alle har bidratt med sitt da eller?

H: Ja. Men det er ikke så ofte vi gjør det, for det er noen som er veldig nøye. Når du skal dele likt, får du kanskje en halv strek mer. Noen er veldig opptatt av det at det skal være helt likt. Jeg vet ikke jeg, en halv strek fra eller til... spiller ingen rolle liksom.

Det ser ut til at Helle er misfornøyd med den minutiøse rettferdigheten hun opplever hos sine kolleger i miljøet. Hun synes kanskje det er lite tilfredsstillende å dele med noen, når fordelingen blir så viktig. Å dele er for mange en fellesskapsting. Den minutiøse oppdelingen bryter kanskje med denne ideen. På den annen side er deling ofte en dyd av nødvendighet i dette miljøet. Slike hensyn blir da kanskje underordnet. Helle har muligvis ikke vært lenge nok i miljøet til å bli så kjørt, sosialt, at hun har blitt sånn selv. Men det sier nok noe om miljøet, at det å dele skal være nøyaktig, på kornet.

Å snakke om deling generelt, ble vanskelig. Et lite innblikk får man kanskje i Helles hjertesukk. Det ble lettere å diskutere det å slippe noen inn i leiligheten, som en form for tillit.

Leilighet

Det å slippe folk inn i leiligheten, eller på rommet sitt, er for stoffmisbrukere en form for utvist sårbarhet. De som har vært i miljøet lenge, forventes å ha utviklet en form for kleptomani som kanskje ikke en gang er helt kontrollert. Kine er et godt eksempel, selv om hun ikke har vært spesielt lenge i miljøet. Hun har ikke bodd på hospits selv, men kjenner mange som har gjort det, og disse har blitt frastjålet ”alt mulig”, som hun sier. I kapitlet om normer gjenga jeg et sitat hvor hun fortalte om sitt forhold til det å stjele. Der fremgår det at hun ikke stjeler dersom hun er inne i leiligheten til noen hun kjenner. Det å være i noens leilighet er litt forpliktende, synes Kine. Spesielt gjelder det å være i leiligheten til folk hun kan hente fordeler hos. Kanskje er det feil å kalle det forpliktende? For det handler kanskje heller om å opprettholde en relasjon, å utsette kapitaliseringen? Kine har utviklet den ”narkomane kleptomanien”. Og denne blir ikke nødvendigvis lammet av å komme inn på en annen persons rom eller leilighet. Men er det folk som står henne litt nærmere, holder hun tilbake. I hvert fall hvis de kan hjelpe henne på noe vis.

Linda har veldig få negative erfaringer med å slippe folk inn i leiligheten. På direkte spørsmål svarer hun at hun egentlig ikke ser så nøye an hvem hun slipper inn, men det er generelt folk hun kjenner bedre.

N: Har du blitt letta hjemme noen gang?

L: Nei, det har jeg ikke. Men jeg har tatt mange overdoser hjemme. Da har folk vært mer opptatt av å blåse liv i meg igjen. For de jeg slipper inn i leiligheta mi er folk jeg kjenner litt bedre. Man slipper ikke hvem som helst inn i leiligheta si.

N: Har det hendt at du har sluppet inn folk som har vært usikker på om du skulle slippe inn?

L: Nei, det sier selv at når man har trafikk på leiligheten si, så kommer det inn folk man ikke burde slippe inn, som er med kameratene. ”Jeg har med en kamerat” eller et par kamerater. Det kan skje. Da kan det være at det er noen man ikke skulle hatt der. Det har lett for å flyte ut.

N: Men da stoler du på dem fordi det er kamerater av folk du kjenner eller?

L: Nei. Om jeg ikke stoler på dem, så er de nå der. Man deler...

N: Har du noen gang nektet noen å komme inn i leiligheta di?

L: Nei den situasjonen har jeg ikke vært i. Det har vært folk jeg kjenner som kommer, og så har de eventuelt tatt med seg folk. Men det har hendt at folk har vært der mens jeg har vært i koma. Men det har ikke skjedd ofte, først de siste par åra før jeg begynte i behandling. Da har det skjedd noen ganger, og jeg har fått høre det seinere at "jeg var jo hjemme hos deg", uten at jeg har noen som helst erindring om det. Det er selvsagt jævlig ubehagelig.

N: Er det det at en person kommer sammen med en kamerat som gjør at du slipper inn vedkommende? Eller har du noensinne stått og vurdert om du skal slippe inn en bestemt person?

L: Jeg har i grunn ikke vært inne på tanken. De jeg slipper inn er folk som oppfører seg, selvsagt. Hvert fall når jeg har vært i stand til å vurdere det. Vi har gjort avtaler om hvordan vi skulle dele, hvem som skal ha hva, ja det er en slags forretnings... hva skal jeg si. Men stort sett har det vært folk som har vært ålreite. De har fått komme inn fordi de er bekjente av den som jeg slipper inn. Veldig ofte så er det noen med.

Linda innrømmer for så vidt at det er snakk om en sårbarhet, men gjør ikke tilsvarende vurderinger med folk som står på døra som hun gjør med fremmede. Dette er også folk hun har et annet forhold til. For det første fordi hun kjenner dem. For det andre fordi det er folk hun kjenner på et ledds lenger sosial avstand. Det er uklart hvem som hadde anledning til å ta med seg folk, om det var slik at man var "inne i varmen" hvis man hadde vært der en gang, eller om man måtte kjenne henne spesielt godt, eller om det var andre kriterier som lå til grunn for en slik begunstiging. På den annen side sa hun at hun aldri hadde nektet noen. Om dette inkluderer de som har vært der en gang, sier hun ikke noe om.

De som slippes inn er uansett bekjente av bekjente. Det betyr at det går an å spore dem opp. Hun vet hva de heter, i hvert fall hva de heter i miljøet. Hun vet sannsynligvis også noe annet via sin bekjente, som hvor de har blitt kjent, hvor vedkommende kommer fra, osv osv. Skulle vedkommende gjøre noe galt, vil det være mulig å stille han eller henne til ansvar for det. Linda sier ikke dette selv, men det kan være en tolkning av situasjonen hun tegner opp. Dette kan være grunner som gjør at hun slipper inn folk som kommer sammen med bekjente, og aldri har vurdert å nekte noen å slippe inn.

Oppsummering

Hvordan man skal vise tillit varierer med hva slags sårbarhet man utsetter seg selv for. Når det gjelder å kjøpe, handler det om å kjenne vedkommende fra før, eller se an hvem andre handler hos og spørre folk man har sett før om hvem som har døp. Det er en tidkrevende prosess som fordrer tålmodighet. Skal man selge, er det om å gjøre at den andre ikke er politimann/kvinne eller tyster til politiet. Det første kan unngås ved å selge til folk man kjenner fra før, og ha en fast kundekrets. I tillegg kan man bruke "menneskekunnskap" til å vurdere fremmedes polititaktighet eller narkomanaktighet. Man er også sårbar overfor sin "forbindelse", vedkommende grossist for dopet. Men dette er ikke tatt opp spesielt her.

Tysting kan man ikke gardere seg helt mot, i og med at en viss sårbarhet ligger innbygget i systemet. Narkomane er utsatt for abstinenser, det sier seg selv, og er videre sårbare for press fra politiet. Man kan derimot hindre/begrense tysting ved å oppføre seg ordentlig, være grei med kundene, og skape lojalitet. Man kan også true med vold, men det har ingen av de jeg har snakket med, nevnt helt konkret i sammenhengen. Det har ikke kommet opp situasjoner der det å vise sårbarhet har blitt diskutert konkret opp mot muligheten for tysting.

Å slå sammen med fremmede, krever at man bruker sin "menneskekunnskap". Birger kompenserer for sin sårbarhet med å være ekstra på vakt. Linda vurderer blikket, og ser seg ut "puslete" menn. Forskjellige former for slik menneskekunnskap kommer også til nytte når man skal sette skudd sammen eller generelt dele. Her er det imidlertid vanskeligere å slå fast om det foregår noen egentlig vurdering av om man skal blottlegge sin sårbarhet. I den grad det kommer fram forsiktighetsregler, handler det om å ha folk rundt seg man kjenner fra før, og å finne seg et avsidesliggende sted. Stein stoler mer på kvinner, mens Helle ville kjøpt seg trygghet med et skudd.

Når man skal dele noe i miljøet, foregår dette med minutiøs rettferdighet, hevder Helle. Dette opplever hun som smålig. Å slippe folk inn i leiligheten, kan man gjøre hvis man kjenner dem fra før. Disse kan igjen ta med seg noen. Hvorfor disse er til å stole på, forblir spekulasjoner her. Men det er mulig det kan knyttes til det at de er "oppsporbare" gjennom de felles bekjente. Folk som kan spores opp,

kan stilles til ansvar for sine eventuelle ugjerninger. Men det å nekte noen som står på døra sammen med en bekjent, er noe Linda aldri har gjort.

Ikke uventet er det et gjennomgangstema at man stoler mer på sine nærmeste enn folk man ikke kjenner i miljøet. I alle strategiene for å finne ut om man skal vise tillit, gjelder det først og fremst å finne noen man kjenner fra før. Dette tilsvarer sannsynligvis en allmennmenneskelig erfaring. Betydningen av å ha noen i en inn-gruppe, i en slags krets eller et nettverk rundt seg, viser seg også når vi snur på situasjonen, og spør hvordan man får andre til å stole på en selv.

Hvordan man vinner tillit

Til nå har jeg forholdt meg til hvordan man finner ut om man skal vise folk tillit, altså om man skal være sårbar overfor dem. Noe annet blir det om man for eksempel skal kjøpe av en fremmed som ikke vet om du selv er til å stole på. Eller man ønsker å foreta et samarbeid, slå sammen pengene, gjøre et brekk sammen, sette et skudd sammen. Hvordan går man fram i dopmiljøet, for å *vinne* andre folks tillit og sårbarhet? Man vet jo at de andre vet at sårbarhet lett kapitaliseres. De andre er vant til svik og bedrag, like mye som en selv.

Vi kan skille mellom det å skaffe seg tillit hos en person man er bekjent med fra før, og en man ikke er bekjent med fra før, på samme måte som vi gjorde i forhold til det å vise tillit.

Eskil understreker at han er like upålitelig som alle de andre. Han hevder likevel han har tillit hos noen fordi han blant annet ”står for” det han sier. Når det gjelder ”småbeløp” og ”småtteri” er han som alle andre, men han er ikke illojal, og påberoper seg en viss tillitverdighet.

N: Er det sånn at du anstrenger deg spesielt for å få noen personers tillit?

E: Ja det er vel mulig, uten at jeg kan gi deg noe helt konkret på det. Ikke noe jeg kan huske. Ikke det jeg er bevisst, men det kan hende jeg har gjort.

Snakker vi om folk i miljøet? Da veit jeg ikke... kanskje hvis det er en jeg handler fast hos. Da er det veldig viktig at vedkommende veit at jeg er straight og ordentlig. Skulle jeg være blakk en dag og bli sjuk, så har vedkommende såpass tillit at jeg hvert fall får lånt en kvarting til dagen etter.

Holde det man lover, virke straight og ordentlig. Vektleggingen av det å virke straight og ordentlig kan tolkes som en anerkjennelse av at man er mindre pålitelig jo lenger man har vært på kjøret. Skjuler man hvor kjørt man er, virker man mer tillitverdige. Eskil poengterer implisitt at tillit er noe man har blant folk man kjenner fra før. Dette er også Birgers hovedpoeng, når vi kommer inn på dette temaet.

N: Tror du at du er en person andre folk stoler på i miljøet?

B: Nei. De som kjenner meg fra gamle dager, før og sånn, de tror jeg stoler på meg og...

N: Hvis du møter en person du ikke kjenner så godt, som du gjerne vil skal stole på deg.

B: Nei, det har ikke vært så aktuelt.

N: Hvis du har vært hypp på å selge noe eller...

B: Dop mener du?

N: For eksempel.

B: Nei da har det som regel vært folk rundt, som kjenner meg, som har sagt "han kan du stole på". Jeg har aldri solgt noe dritt jeg altså. Jeg er til å stole på.

N: Du sa kanskje du trodde du var en person folk ikke stolte på.

B: Det er ingen som stoler på folk de ikke kjenner, ikke sant. Det gjør ikke jeg heller, det. Men han derre karen jeg ga den kvartingen for å se hvordan den var pakka inn, jeg stolte ikke akkurat på han, men jeg trodde ikke han skulle være så sleip. Det hadde jeg ikke regna med.

Det er en grense, som vi har sett, for hvor lite man kan stole på fremmede, selv om man ikke anser at man stoler på dem. At "han karen" skulle ta den kvartingen han fikk i hånda, overgikk selv Birgers fantasi. Folk man ikke har hatt noe med å gjøre tidligere, ser det ut til at man stoler på i så liten grad man har fantasi til. Sannsynligvis er det erfaringsbasert hva slags bøffing man garderer seg mot, akkurat som med det å gi noen penger til å kjøpe dop. De rutinerte folka i dopmiljøet ler av det, ser det om et lærestykke, og gjør det aldri mer. Har man imidlertid noe mellomværende historikk, blir det relasjonelt. Som i Eskils tilfelle, som jeg nevnte tidligere: her fortalte han om en person han hadde kjøpt dop av den ene dagen, og blitt fornøyd. Den neste dagen får han knust paracet. Plutselig er relasjonen oppløst. De kan aldri mer bygge noe relasjonelt. Forholdet er kapitalisert av den ene parten. Birger har aldri "solgt noe dritt", som han sier, og er til å stole på når det gjelder å selge. Det har folk rundt ham erfart, og Birger drar nytte av dette omdømmet når han selger til folk han ikke kjenner fra før. Han veit at de ikke stoler på ham, men han sørger for å ha et godt rykte.

Stein selger ikke, men mener også han får tillit ved å ikke bøffe eller trikse. Dessuten følger han den gylne regel:

Jeg har som leveregel at jeg er mot andre som jeg vil at andre skal være mot meg selv.

Men så har heller ikke Stein vært såpass involvert i dopmiljøet, at han har vært i ”knestående” på Plata. Han har hatt jobb ved siden av og har heller ikke vært avhengig av å kjøpe dop i miljøet der nede. Han har aldri vært så nedkjørt som Eskil har vært, når han sier han har vært upålitelig. Likevel er Stein oppmerksom på å unngå et dårlig rykte. En vi tidligere har sett unngå et dårlig rykte, er Linda, som ga bort en tusenlapp selv om ryktet var falskt. Linda mener hun får tillit ved å huske på de gangene andre har gjort henne en tjeneste, og stikker til folk ting for å vise at hun husker.

N: Tror du at du er en person andre stoler på i miljøet?

L: Ja, det tror jeg.

N: Hvorfor det?

L: Det at jeg husker når folk har gjort meg en tjeneste. Og det er det jeg sa i stad, folk kan stille opp for hverandre, men da skal man huske det. Det er jo uskrevne lover.

N: Hvordan viser du at du husker da?

L: Det er at en annen gang hvis jeg har noe, så går jeg bort til vedkommende og sier ”sånn, se her, her har du noen Rohypnol”. ”Jeg kan hjelpe deg med en hundrings, ikke tenk på det.” Eller ”bli med meg hjem, så skal jeg røyke en tjall på deg” eller noe sånt. Eller ”du kan låne fem hundre av meg, det har ingen hast.” Sånn at man viser at det går den andre veien også. Det er noe folk ofte sier, det er greit men det skal gå begge veier. Hvis man plutselig merker at det bare går den ene veien, da blir det jo ikke noe mer. Og det skjer ganske ofte. Men jeg mener at jeg har rimelig bra samvittighet.

Deler av dette sitatet er gjengitt tidligere, men det er fordi det er så presist i forhold til hvordan man skal oppføre seg i miljøet. Linda har god samvittighet, og føler seg kanskje derfor trygg på at ingen kan ”ta” henne. Hun beskytter ryktet sitt. Men det hun forholder seg til er en normen at ”det skal gå begge veier”. Noe for noe. Det behøver ikke være direkte betaling, ser det ut til, men man skal føle at det er en viss gjensidighet i ressursutvekslingen. Dette er ”uskrevne lover”. Samtidig nevner hun andre strategier for å oppnå tillit hos andre mennesker hun ikke kjenner fra før, folk som ikke kjenner hennes rykte eller mangel på sådan.

Det er veldig sjelden det har gått den veien. At det er jeg som har måttet vinne den andres tillit. Noen ganger har jeg slått meg sammen med en annen jente, da har jeg prøvd å se på henne, prate med henne, jeg ville prøve å få øyekontakt med vedkommende, og fortelle hva jeg heter, hvor jeg bodde. Hvis

det var veldig om å gjøre, ville jeg fortelle adressen min. Eller fortelle om noen som kjenner meg. Det er også veldig vanlig hvis man vil handle med noen, å si at ”han og hun og hun har kjøpt av meg”. For eksempel. Og hvis man da kjenner noen av dem, og de går god for han eller henne, så er det et pluss. Men hvis man spør en personlig venn av seg, så gjelder ikke det så mye. Hvis jeg for eksempel skulle selge noe, og ikke noen kjente meg, eller visste hva jeg hadde, så ville jeg kanskje trekke frem noen jeg hadde solgt til, eller noen som kjente meg eller ”jeg har spleisa med henne før og hun kjenner meg fra avrusing”, eller noen sånne referanser i miljøet. Det ville jeg bruke da. ”Du kan spørre hvem som helst her, de kjenner meg, jeg har aldri bøffa noen.” Det ville jeg da gjøre for å vinne tillit.

Å nevne felles kjente som kan gå god for henne, er en måte å bruke sitt rykte på. Men hun nevner dessuten det å bruke øyekontakt og å gjøre seg ”oppsporbar”. Å gjøre seg ”oppsporbar” betyr at man kan oppsøkes dersom man sviker sitt løfte. Man gjør seg på den måten sårbar selv, ”man viser strupen”. Hvis det var mye om å gjøre, ville Linda ikke bare fortelle navnet sitt og hvor hun bodde, men til og med fortelle adressen. Adressen er som kjent et gode i dette miljøet, et sted å sette skuddet sitt.

Å bruke blikket, ikke bare prate med vedkommende, selv om det også er viktig, er en annen type strategi. Det viser at det er noe i en persons fremtreden som kan vinne tillit.

Kine får tillit hos pushere ved å vise fram armene sine, si et navn begge kjenner, eller å foreslå et sted de kan ha møtt hverandre før.

K: Det er bare å vrenge opp armene sine. Nei, da kunne jeg si et navn som jeg forbinder han med. Eller et sted der jeg har truffet han før, finne ut hvor jeg har han i fra. Og så kan jeg smiske.

N: Hvordan smisker man da?

K: Det er litt forskjellig, det kommer helt an på.

N: Kan du ikke fortelle om en situasjon du har smiska?

K: Når jeg har vært dårlig, da kan jeg ha sagt at ”kan ikke du hjelpe meg bare denne ene gangen?”. ”Du skal få igjen for det og bla-bla”. Det er egentlig mye forskjellig, det kommer an på hvilket menneske du står overfor, man går forskjellig fram overfor forskjellige mennesker. Hvis det er noen som står høyt oppe så må man ha litt mer respekt.

N: Hvordan viser man respekt?

K: Gir dem en følelse av at de er oppe, at du er de underlegen på en eller annen måte.

N: Hvordan gjør man det?

K: Jeg vet ikke, det er holdningen i det hele tatt. (...)

N: La oss si at jeg er høyt på strå, og du skal vise meg holdningen. Hvordan ville du... er det noe du sier, eller?

K: Det er kanskje det at uansett hva du hadde sagt, så hadde jeg vært enig i det meste, fulgt din pipe. Gjort som du sa jeg skulle gjøre og, i det hele tatt – vært en av dine disipler. Sånn har det vært med de jeg har jobba for, det er deres ordre jeg utfører. Jeg har ikke så mye å si. Etter hvert fikk jeg mer å si, etter å ha vært der en stund. Da var det andre som hadde kommet etter meg. De kunne jeg snakke til, men jeg kunne ikke snakke til dem som bestemmer over meg - kan ikke irettesette dem.

Armene gir som tidligere nevnt, tydelige tegn på at man er narkoman, og ikke sivilpoliti. Men dette er også et tegn på upålitelighet. Eskil prøvde å skjule, i hvert fall ikke overdrive, hvor ”sliten” han var. Kine følger opp med å henvise til felles bekjente, og kanskje tidligere møter. Sånn sett viser hun hvordan hun er med i nettverket av stoffmisbrukere. Til slutt snakker hun om å ”smiske”. Det er ikke helt enkelt å få tak i hva dette innebærer. På den ene siden ser det ut til å bety trygling. På en annen side ligner det på underdanighet. ”Vise dem respekt” sier hun. Men det er vanskelig å se for seg hvordan man kan vinne en persons tillit ved å vise respekt, det må man vel gjøre uansett? Å vise respekt innebærer blant annet å la vedkommende være i fred, og ikke plage vedkommende. Men står man i en akutt situasjon, er det nettopp det å ha noe av det mennesket som er presserende. Nemlig dets sårbarhet. Kan hende assosierte Kine annerledes enn jeg forutsatte på dette spørsmålet. Slik kan det også se ut slik samtalen fortsatte etterpå, hvor temaet ble hvordan hun underordnet seg i et hierarki.

Mange av de samme temaene går igjen hos Helle. Hun mener også hun er til å stole på fordi hun gjør folk ”gjentjenester” (lar det gå ”begge veier”, som Linda sa).

N: Har du vært sjuk en dag, og så har noen lagt i et skudd på deg?

H: Ja, det har de jo.

N: Hva har du tenkt da? At du skulle betale tilbake eller at det var greit?

H: Nei jeg har tenkt at jeg skal hjelpe den personen igjen. Det synes jeg også, at jeg har vært fair sånn. At jeg har gjort gjentjenester igjen. (...) Jeg synes jeg har vært fair, aldri bøffa noen. Jeg har vært veldig ærlig på måla, men det er på en måte for å holde min rygg fri også. Det verste du kan få er fiender ute i miljøet. Jeg har tenkt mye sånn også.

Hun holder sin rygg fri, og beskytter sitt rykte. Dette gjør hun også ved å ”stå for” det hun sier.

Nei, fordi jeg har vist at folk kan stole på meg. At jeg står for det jeg sier. Kanskje det har litt for å si at folk stoler på meg, men jeg står for det jeg sier. Sier jeg at jeg skal legge i et skudd på deg, så gjør jeg det. Stiller opp når det er avtaler. Sånne ting.

En måte å stå for det man sier, er å holde avtaler. Å holde avtaler er ellers noe folk i dette miljøet er kjent for å ikke kunne holde. Dette er både noe de sier selv, også i intervjuene, og som enhver med erfaring i støtteapparatet til stoffmisbrukere vil kjenne igjen. Helle gjentar senere at hun vinner tillit fordi hun ikke har bøffa folk tidligere, og fordi folk kjenner henne.

N: Hvis du trengte å låne penger eller at noen la i et skudd på deg, hvordan ville du gå fram for å få til det.

H: Da hadde jeg gått til noen jeg visste pusha, og spurt om jeg kunne låne en friskmelding.

N: Hvorfor skulle de gjøre det?

H: Fordi de visste at jeg betalte tilbake.

N: Hvordan kunne de vite det?

H: De kjenner meg.

N: Du tenker da på en person du kjenner fra før?

H: Ja. Jeg går jo ikke til en vilt fremmed person og spør om det!

N: Du kjenner åpenbart mange i miljøet?

H: Noen.

N: Du sier likevel at det ikke er noe samhold og at ingen er til å stole på. Hvordan ville du overbevise dem om at DU var til å stole på?

H: Mye på grunn av at de kan stole på meg, da. Gjør dem en gjentjeneste og sånn.

N: På grunn av at du aldri har bøffa dem eller?

H: Det har jeg kommet ganske langt på og da. Jeg hadde ikke hatt de mulighetene hvis jeg ikke hadde venta på opplegg, eller hatt opplegg. Da har det vist seg at jeg kan stå for det jeg sier.

Helle berører de fleste måtene å skaffe seg tillit. Eric utviser også et stort arsenal av teknikker og strategier. Han nevner væremåte som eget punkt, når jeg spør hvordan han får tillit av folk han ønsker å handle med.

E: Det har bestandig vært sånn at de blir kjent med meg sånn at jeg kan gjøre opp for meg. Jeg har en mobiltelefon, og hvis jeg trenger en dose, da kan jeg sette den her og si jeg trenger den, det er en ting jeg må ha. Da kan du stole på meg. Eller bare væremåten.

N: Hvis du skal vinne tillit, så sørger du for å gjøre opp for deg?

E: Ja, selvfølgelig.

N: Det er det du legger vekt på?

E: Ja. Og så litt mer enn det, være tilgjengelig for vedkommende.

Temaene fra før finnes også her. Oppsporbarhet og opprettholdelse av ryktet i nettverket. I tillegg dette med væremåte. Det kommer dessverre ikke fram hva han legger i dette. Senere snakker han om hvordan han viser andre at han stoler på dem. Da nevner han det å være tilgjengelig, være samtalepartner, å snakke om problemer, om barna - vise bilder av dem, dele penger, og stille opp. Dessuten snakker han om å "dele intimitet". Han kunne fortalt adressen, telefonnummeret, om bakgrunnen sin, og hva slags planer han har. Og ikke minst: hans egentlige navn. Eric opererer som tidligere nevnt under falskt navn i miljøet.

Dessuten nevner han det å sette fra seg mobiltelefonen. Kobler vi dette til Birgers opplevelse med å gi en annen noe i hånden, kan vi tolke det som at han demonstrativt viser sårbarhet. Hvis dette er riktig, viser Eric sårbarhet, for å vinne den annens sårbarhet. Det er i så fall en avansert måte å skaffe seg tillit. Man kan få inntrykk av at Tone gjør noe av det samme.

N: Jeg prøver å finne fram til et eksempel på en situasjon, hvor du blir stående og forsøke å få den andre personens tillit. Hvordan du presenterer deg selv i forhold til det.

T: Å få den andre personens tillit? Ja nettopp. Da kommer jeg til å tenke på det vi snakket om i begynnelsen, om han jeg hadde tillit til, jeg var opptatt av å få tillit fra han. Det er jo det å vise respekt, på den måten at jeg ikke trækker over grensen til

andre mennesker, det er litt sånn som ellers, tror jeg. Kanskje jeg har vanskelig for å skille mellom når jeg går og ruser meg og sånn som jeg er nå, at jeg får en annen form for tillit, jeg prøver i hvert fall å dele, holde avtaler, være presis, og gi tilbake det jeg låner. Jeg kan gjerne låne av mennesker for å vise at jeg leverer tilbake. Det trenger ikke være en veldig nær person. Det kan skje med andre en møter på i miljøet. Hvis det er en jeg har besøk av hjemme hos meg, en som jeg ønsker tillit av, så har jeg ofte hatt det med at jeg legger fra meg på bordet, litt sånn penger og dop og sånn, men jeg tar ikke sjansen på å la alt ligge, så jeg har noe i lommen og. Så vil det være et ønske om at andre skal forstå at jeg har tillit til dem. For at jeg vil at de skal vise tillit til meg. Forstår du hva jeg mener?

N: Ja.

T: Jeg liker ikke at andre får inntrykk av at jeg ikke har tillit til dem. Da må en være på vakt hele veien, da. Kom jeg noe nærmere det du spurte om?

N: Det gjør du. Er det noen ting man kan si for å få en annen persons tillit?

T: Jeg kommer ikke på noe helt konkret å si. Når jeg har noe dop på bordet, kan jeg si at jeg ikke helt vet hvor mye dop jeg har der, "bare ta deg litt", så viser jo jeg på en måte en tillit, som på en måte viser at jeg ikke er ute på å ha mistro til deg. I det ligger det at jeg ønsker å få personens tillit. Hvis jeg skulle vært veldig skeptisk og fulgt veldig med på et annet menneske som er der og da, så vil faren øke for at mennesket har lite tillit, og dermed lure meg. Fordi jeg forventer ikke noe annet. Fordi jeg forventer en annen persons tillit, ... det er et lite spill i dette. I hvert fall prøver vi hverandre ut i en begynnelse.

I tillegg til å berøre flere kjente temaer, kommer det fram en teknikk som nærmest må kalles en manipulering med tillit. Hun gjør seg bevisst sårbar, for å vise at hun har tillit til den andre. På den måten gjør hun noe med situasjonen. Tone snakker ellers om at hun går mye alene, og at hun ofte savner selskap. Kanskje er dette en form for intimitet som kompenserer noe av ensomheten? Hvorvidt det er en virksom strategi er vel også et annet spørsmål. Men hvis dette er tilfelle, blir det å demonstrere sårbarhet et ledd i en strategi for å lage relasjoner. Relasjoner som riktignok kan kapitaliseres, men som inntil da både kan bøte på ensomhet og samarbeidsdilemmaer/-problemer. Relasjoner kan da også bli en buffer mot å bli bøffa. Bøffer man i en relasjon, avslutter man den. Relasjonen kan være mer verdt enn gevinsten ved å bøffe. Og selv om det å tenke strategisk til tider er vanskelig for en narkoman, kan det være et hinder mot at andre utnytter ens sårbarheter. Tone nevner dette selv, i en helt annen

sammenheng, når hun snakker om en person som hadde tillit til henne. Han ga henne ofte penger med for å handle i butikken og lignende. Om hvorfor han turte å gjøre dette, svarte hun at han nok regnet med at det var for lite penger til å stikke av for. Det var altså en tillit basert i den annens egeninteresse. Tone signaliserer kanskje også, at ”det er mer der dette kommer fra”, til de som måtte være på besøk (opplever at det er dop på bordet og får beskjed om å ”ta litt”). Hvorfor slike relasjoner opphører gjenstår som et mysterium, men det kan ha med narkomane menneskers generelt manglende evne til å tenke langsiktig, omtalt av Svensson (1996) som ”konge for en dag” syndromet. Jeg fikk ikke spurt, men det er nærliggende å tenke seg at den delingen, og sårbarheten Tone la opp til, ikke ble besvart. På den måten gikk det ikke ”begge veier”, og Tone følte seg utnyttet.

Det å manipulere med tillit virker også andre veien, Tone opplever det tilsvarende forpliktende å bli vist tillit. Temaet her er stjeling i andres leiligheter og rom.

N: Mener du at det å vise tillit er noe man ikke misbruker? At det blir en forpliktelse i seg selv? Og det at jeg slipper deg inn i leiligheten min, gjør at du av den grunn ikke ønsker å ta med noe fra badet eller noe dop, at det blir en forpliktelse å ikke ta noe?

T: Da får jeg jo tillit, blir vist tillit, og dermed får respekt. Nå kan jeg bare snakke for meg selv, det er ikke alle som har det sånn, det er noe jeg synes. Man gjør ikke bare hva som helst hjemme hos andre.

Slik jeg forstår Tone, er det å bli vist tillit noe som begrenser ens eget handlingsrom, uten at hun opplever det som ubehagelig. Det gjør det derimot for Stein. I likhet med Stein, nevner Tone det å låne bort en hundrings for å sjekke om hun kan stole på folk. De er kanskje begge to reflekterte på hvordan tillit virker mellom mennesker? Stein sier ved en anledning at ”man må vise tillit for å få tillit”. Forskjellen er at han ikke liker det.

S: Jeg har blitt vist mye tillit. Og det er slitsomt mange ganger.

N: Hvordan da?

S: Når folk kommer til deg, og du vet at de sannsynligvis kommer til å sette seg en overdose når de ber om å være sammen med deg, så vet du at det er du som sitter med hjertekompresjon og munn til munn og hele den greia der. Ambulansepakka og styr og ståk. Det er ikke kjekt. Men det er

klart at hvis man er litt dårlig selv, og blir tilbudt en smell, så gjør man det. Det er slitsomt, faktisk.

N: Det er slitsomt å bli vist tillit?

S: Ja det er en belastning.

N: Ok en ting er oppstyret men...

S: At folk stiller krav til deg, folk du ikke ønsker skal stille krav til deg stiller krav til deg, forventninger ikke sant...

N: Det å bli vist tillit er å bli stilt krav til?

S: Ja. Mange ganger. En slags forventninger. Da er det lett at man går i den fella at man skuffer folk grovt, uten å være klar over det. Da igjen er man litt ute å kjøre. Det med tillit er jo å vise at man viser at man tar ansvar. Og det å ta ansvar igjen, gjør at man kan bli utsatt for kritikk. Det er det ingen som gjør, de er livredde for det. Det skal ikke være noe hefte på meg. Ingen skal kritisere meg. Men går du lenge nok, og blir du hekta, så skikkelig grisehekta, så gir du faen i det.

En ting er å få andre til å vise tillit, noe annet er det at det kan være ubehagelig å bli vist tillit.

Å verne om ryktet

En annen måte å nærme seg spørsmålet om hvordan man skaffer seg tillit, er å spørre om hvordan man unngår mistillit. Veldig mange vet hvem veldig mange er i dopmiljøet. Tusenvis av mennesker omgås til dels de samme stedene, være seg Plata, forskjellige hospitser, gatene i kvadraturen eller ses rundt sprøytebussen. For ikke å snakke om avrusingsinstitusjoner, behandlingsinstitusjoner og hjelpetiltak som for eksempel Frelsesarmeen og Pro-senteret. Etter mange år, er det klart at man både vil kjenne svært manges ansikter og til dels navn. Noen av disse vil være forbundet med gode assosiasjoner, andre forbundet med dårlige.

Det kan se ut til at det finnes en gruppe med relativt klart definerte avvikere i miljøet, og at måten å bli avviker på, er å være ”notorisk bøffer”. Eskil snakker om en person, som lurte ham.

Det skjedde meg faktisk en gang, det var en periode jeg fikk det til å gå rundt gjennom å gå på dagsen. Det var sånn at det holdt akkurat. Jeg brukte en kvarting i døgnet, og så fikk jeg meg jobb på dagsen, Etterpå gikk jeg på Plata kjøpte en kvarting, så dro jeg hjem og slappet av, og dagsen igjen. Men en gang, jeg kjøpte av en fyr, og jo det var knallgodt, kult tenker jeg, kommer tilbake dagen etter, kjøper av samme menneske, og da satte jeg meg en kvarting med askorbinsyre. Å fy faen. Det var

ikke bra. Og jeg har sett igjen vedkommende seinere, men det er liksom en notorisk bøffer, som alltid er i vanskeligheter, som flyr rundt med 50 kniver og to iltre dobbermann-bikkjer. Det er liksom ikke så mye du kan gjøre, det er ikke noe vits i å slå til så jævlig hardt, og det er ikke vits i å starte en vendetta ut av en kvarting.

Denne personen er altså kjent for å trikse folk, og har så vidt jeg forstår, gardert seg med å vise vilje til å bruke vold som vern mot represalier. Linda forteller om en annen, som hun først delte trygda si med, men som senere nektet å hjelpe henne da hun trengte det.

Jeg har ikke tillit til han. Det er det veldig få som har. Han oppfører seg som en drittsekk. Når han sto der og hadde dop, når jeg var sjuk, og han veit at jeg har gitt han hjelp... Han har fått bo hos meg, han har fått penger av meg, og så sier han at det er ikke mitt dop! Den holder ikke. For han kan ofre noen streker på meg, man sier ikke sånn. Hadde han stått der sjuk, men han sto og pusha, den går ikke, og det har skjedd meg to ganger.

Linda mener dette er en ”drittsekk”, og det ser ut til at hun mener det samme som Eskil, en ”notorisk bøffer”. En som skaffer seg tjenester og fordeler uten å gjøre gjengjeld. Hun kan også fortelle om en annen, som ser ut til å være avviker i miljøet.

L: Men sånn som hun jenta, hun holder jeg meg borte fra i fremtida. Hun går sin vei og jeg går min vei. Men hun har ikke noe på meg hvert fall. Hun er sånn som jeg kaller blåst i hodet. Jeg er sikker på at hun stjal 30 hyppere i håndveska mi, med visakort også. Jeg var jævlig fortvila, jeg måtte sperre visakortet, jeg var helt på trynet. Det er det hu som har gjort. Jeg veit hun har gjort det, for hun trodde sikkert ikke jeg huska det. Men jeg lette helt fortvila etter veska mi og jeg husker jeg hadde 30 hyppere der, jeg var på hittegoods og jeg holdt på i flere uker, plutselig sier hun ”å jeg fant veska di hos meg”, der hadde jeg visakortet og pillene ikke sant, men hun er sånn psykopat, sånn makkafreaker. Hun bare skygger jeg, har ikke jeg noe mer med henne.

N: Har hun en krets rundt seg da?

L: Krets og krets. Hun er rett og slett dum. Hun har ikke så mye IQ, hun har ikke akkurat noe krets.

Jeg spurte om hun hadde noen krets rundt seg, for å finne ut om det var slik at man kunne være ”drittsekk” overfor fremmede, mens man

var ålreit overfor sine nærmeste. Det er sannsynlig at det er slik for de fleste, det skal vi komme tilbake til, men akkurat denne personen er i følge Linda en som ikke har noen spesielle venner i miljøet. At det er noen som skiller seg ut ved å være upopulære blant alle de andre, stemmer med mitt øvrige inntrykk fra feltet. Dette forhindrer ikke at også de har ting gående med andre i miljøet, men de er generelt mislikt og sett ned på. De fleste omgås i en bestemt gruppe, løst sammensatt, og overlappende med andre grupper. Noen går mest for seg selv, særlig jenter, men enkelte har for meg sett ut til å stå mer utenfor enn andre. Det kan henge sammen med at man har skaffet seg et dårlig rykte blant så mange, at det er utviklet en generell skepsis i miljøet, at man har fått et rykte som ligger latent i så store deler av miljøet, at man har problemer med å knytte nye bånd. Men om dette gjelder for de omtalte personene, er en annen sak. Det kan godt være at Linda og Eskil overvurderer sine egne erfaringers gyldighet.

Som nevnt er det å "være bøffer" en vanlig betegnelse i miljøet. Dette brukes sikkert ofte om folk som har vært opportunist i forskjellige situasjoner, men som ikke kunne tenke seg å bøffe i forbindelse med andre mennesker. Det er likevel sannsynlig at noen er mer "bøffere" enn andre, at noen er uglesett, og avvikere i dette miljøet. Dette er ikke mulig å klarlegge med det foreliggende materialet, og har heller ikke vært gjenstand for særskilt oppmerksomhet i prosessen. Disse avvikerne vil eventuelt stå som advarsler om hva som kan skje, dersom man er opportunist i altfor mange sammenhenger, og er for uforsiktig med ryktet sitt. Vi kan kanskje si at en måte å skaffe seg tillit på, er å ikke bøffe altfor mye. Det er kanskje greit å bøffe de som er nye i miljøet, og litt her og der? Men det må kanskje begrenses?

Oppsummering

I dette kapittelet, har vi snudd problemstillingen fra forrige kapittel. De intervjuede kunne fortelle om mange måter å gå fram på, for å vinne en annen persons tillit. Spesielt hadde Linda mange refleksjoner rundt dette.

Lindas teknikker overfor fremmede kan deles i tre hovedkategorier. For det første oppfører hun seg ”tillitvekkende”, og her er det mest sentralt å holde blikket, og ha øyenkontakt. Hun forteller også at hun snakker med vedkommende, men vi husker fra forrige kapittel at det med øyekontakt var vesentlig også for hennes bedømmelse av andres tillitverdighet. For det andre gjør hun seg sårbar, ved å fortelle om seg selv og hvordan hun kan spores opp. Skulle hun gjøre noe galt, kan hun således spores opp. For det tredje henviser hun til sitt rykte, og/eller mangel på sådan i miljøet. Hvis det er andre til stede, ber hun dem om å gå god for seg.

Birger peker også på det å ikke ha dårlig rykte, altså det å hente troverdighet blant andre i miljøet. Han snakker om folk som ”kjenner meg fra gamle dager”, som kan gå god for ham. Dette tyder på at ens rykte er viktig, dersom man skal operere aktivt blant gatefolket.

Kine bruker uttrykket å ”smiske”. Der jeg kommer fra er dette meget negativt ladet, og jeg har ikke hørt noen si dette om seg selv, før nå. Kanskje betyr det noe litt annet der hun kommer fra? Det å smiske betyr i hvert fall blant annet at man viser respekt. Betyr det at man demonstrerer mer respekt enn man egentlig besitter?

Eskil fortalte at han forsøkte å ikke se altfor sliten ut. Dette betyr nok at han ikke ville gi inntrykk av å være så hekta at han ikke ”hadde moral”.

Tone kunne fortelle om ganske subtile måter å skaffe seg tillit. For det første viste hun tillit selv. På mange måter ligner det hun gjør, på det Linda gjør, når hun forteller adressen sin. Det å gi folk anledning til å ”ta litt” dop, uten at hun kan kontrollere hvor mye de tar, er å vise sårbarhet. Riktignok er dette veldig mye mer sårbart, enn å fortelle adressen, men som strategi ligner det. Eric kan forstås dit hen at han gjør det samme, når han ”setter fra seg mobiltelefonen”. I denne måten å skaffe seg tillit, ligger det også en annen mekanisme. Tone

appellerer til den andres langsiktige egeninteresse. Hun antyder at det kanskje kan bli mer av det samme, mer dop, på vedkommende som ikke utnytter sårbarheten.

Når det er snakk om folk man kjenner litt bedre, er det andre teknikker som nevnes. Linda sørger for at det ikke er noen tvil om at ”det går begge veier”. Hun gjør opp ”skyldighet” raskt når hun møter folk igjen. Flere snakker om å ”stå for det man sier”. Dette kan være fellesbetegnelse for det å dukke opp til avtaler, og holde sine løfter. Igjen gjelder det nok å unngå å bli kjent som ”bøffer” i miljøet.

Hvem kan man stole på?

Jeg stilte alle de intervjuede spørsmål om hvorvidt de hadde en person som de stolte mer på enn andre, og hva denne tilliten eventuelt ble begrunnet med. Etter hvert spurte jeg også om de trodde de selv ble betraktet som tillitverdige personer, og hvorfor. I tillegg kom det fram enkelte spredte vurderinger av hva slags folk man hadde mer tillit til enn andre.

Bakgrunnen for det første spørsmålet var en erfaring med miljøet fra tidligere. Som nevnt har det sett ut som folk har hatt en tendens til å finne sammen i allianser på to og to (dyader). Dette kunne være såkalte parforhold, eller vennskap. Et trekk ved disse, for å rekapitulere, var at de hadde relativt kort varighet. Det som gjerne skjedde, var at en av partene stakk av med dop eller penger. Dette kunne skje flere ganger i forløpet av en slik allianse, men på et tidspunkt ble det en gang for mye, eller verdien av det som forsvant ble for stor. Da ble dyaden oppløst, men partene kunne relativt raskt inngå nye. Et spørsmål som nærmest stiller seg selv, er hvordan man kan inngå i et sårbart fellesskap med en person som nettopp har forlatt en annen dyade, når denne dyaden sprakk på grunn av svik. Det er hva hele dette kapittelet handler om. Det er altså et spesialtilfelle av spørsmålet om hvordan man omgås i et miljø i det hele tatt, hvor sårbarhet nødvendigvis er et sentralt element.

En bestemt person

Tone kom nølende inn på en person som hun kunne si hun hadde litt mer tillit til.

N: Er det en person i miljøet som du har spesielt stor tillit til?

T: I miljøet som bruker heroin? Kanskje en? Vanskelig spørsmål. Mener du en jeg kan overlate mine verdisaker og stoff til? Det kunne jeg gjort eventuelt med en, - jeg kommer på en. Men det er fordi han hadde en del stoff, han hadde ikke trengt å tatt det altså. Jeg tror ikke jeg ville overlatt dop til en person som er hekta selv. Jeg kunne gjerne tatt små sjanser. Kanskje de nærmeste, sånn som de jeg har vært sammen med, eller i hvert fall vært i et slags forhold med. Jeg kunne for eksempel spørre om de kunne tatt vare på litt dop, og regnet med at det er for lite til at han allikevel lurte meg. Men er han syk nok, og dårlig nok, så tror jeg ikke han ville holdt seg unna

uten at en delte. Det er vanskelig å si altså. Jeg er jo mye aleine, gikk mye aleine.

(...)

N: Utgangspunktet er spørsmålet om det er en person du har stor tillit til i miljøet, en du kan stole på, og da sa du at det er fordi det er en mann som hadde mye dop, og at terskelen hans for å ta dopet ditt eventuelt...

T: Ja men jeg føler også at det har med noe annet enn bare dette med stoff, jeg synes også det er forskjell på mennesker i miljøet, på moralske standpunkter. Det merker jeg jo..

N: Hvordan ser du det?

T: ...For eksempel han personen jeg snakker om, han har satt grenser for andre mennesker, han har drevet og solgt litt, men har satt grenser for folk som jeg er klar over er upålitelige, og fordi han ser ut til å ta hensyn til seg selv litt og: han har gitt meg rom for å bli der, mot at, det går litt på gjensidig tillit, at jeg ikke kommer der med andre folk, og jeg kommer ikke såpass rusa at det tiltrekker oppmerksomhet. Mange sånne ting. Også har det med hans væremåte og interesser å gjøre. Og kommunikasjon da. Han lager gjerne middag til seg selv, og kan godt gi penger til å gå å handle, han er ikke redd for at jeg skal stikke av med pengene...

N: ...Stoler han på deg fordi du har så mye å tape på å stikke av med pengene eller?

T: Det er nok litt i det da. Jeg skjønner jo den delen, men samtidig tror jeg det har litt med det at vi liker hverandre. Vi liker hverandres personlighet i tillegg, og det er jo litt forskjell selv om en bruker stoff, vi er forskjellige som personer også.

Det er altså en person, en mann, som Tone har mer tillit til enn andre i miljøet. Han har ”moral”, i den forstand at han setter grenser for seg selv og andre. Han lager middag til seg selv hver dag, han er ikke så nedkjørt at han ikke kan ta vare på seg selv. Han kan til og med ta vare på andre. Det er tillitvekkende at han viser henne tillit. Det er også tillitvekkende at han setter grenser for henne. Men han viser bare tillit innen visse rammer. Han gir henne penger til å handle i butikken. Men ikke mer enn at det ikke er vits i å stikke av med dem, innrømmer hun, på direkte spørsmål. Men den tilliten er med på å gjøre ham tillitverdige. Dessuten har han såpass mye dop selv, han klarer seg bra på egenhånd, og da er sannsynligheten mindre for at han utnytter hennes sårbarhet.

Viktigst av alt er kanskje det at de ”liker hverandre” og deres respektive ”personligheter”. Hva som skjuler seg bak denne formuleringen er uklart, og tilhører noen av de mysterier vi som

mennesker kanskje ikke ønsker å finne ut av? Det er da også begrunnelse god nok i seg selv, man ønsker å investere i personer man liker, ferdig med det. Samtidig kan en slik formulering antyde det uklare forholdet mellom relasjoner og tillit som fenomen. Det er ikke slik at man først får tillit, og så utvikler en relasjon, eller omvendt. Dette foregår nødvendigvis parallelt. Spørsmålet er således kanskje litt upresist formulert fra min side, det kan ha blitt forstått som om jeg antar at tillit er det som kommer først, og at hun må redegjøre for hvorfor hun inngikk i kompaniskap med denne mannen. Å omtale dette i termer som tillit, det blir i tilfelle litt kunstig.

Akkurat dette kommer mest tydelig fram i intervjuet med Helle. Riktignok svarer hun, men hun er ikke konkret på en enkelt person. Og etter hvert avslører hun en viss motstand mot problemstillingen:

N: Er det en person i miljøet du har mer tillit til?

H: Det må bli de som selger stoffet, da.

N: Nå tenker jeg på de som er i miljøet, folk som er på gata, det jeg kaller gatefolket.

H: Det er jo noen til en viss grad, folk jeg liker og sånn da.

N: Er det bare det at du liker dem som gjør at du stoler på dem, eller er det omvendt at du stoler på dem fordi du liker dem? Kanskje du kan fortelle om en av de personene? Og hvorfor du eventuelt stoler på vedkommende.

H: Jeg synes det er litt vanskelig å si at jeg stoler på dem. En jeg liker som person kan like gjerne lure meg som en jeg ikke liker. Det er vel personligheten, hvordan de er når de ruser seg.

N: Kunne du si litt mer om det? Hva mener du med hvordan man ER når man ruser seg?

H: Ikke sant, akkurat som nyktre mennesker, er det noen mennesker du liker, andre ikke. Sånn er det også i rusmiljøet. Noen mennesker synes du er ålreite, og noen synes du er, ja ikke ålreite i det hele tatt. Det er jo sånn i det miljøet også.

Ja, budskapet var kanskje at man ikke behøver å snakke om dette i tillitstermer. Intervjuet med Helle bar i det hele tatt preg av at hun ikke helt aksepterte forutsetningene jeg hadde lagt, terminologien i prosjektet. Det kom likevel fram at det var en person som hadde betydd mye for Helle i dette miljøet, og det var en mann hun var kjæreste med da hun begynte å bruke heroin. Det forholdet kom vi ikke inn på, men dette forholdet var ikke et forhold mellom to personer i døpmiljøet. Det var mellom en person i miljøet, og en utenfor, og sånn sett et forhold som falt utenfor dette prosjektets tema.

Samtidig er det av en viss interesse, at Helle forteller at det som tiltrakk henne i dette miljøet, var alle de interessante menneskene, det sosiale samværet rundt dopdealings til kjæresten hennes, miljøet i det hele tatt. Senere har hun fått et helt annet syn på disse sakene.

Birger aksepterer spørsmålene mine på en helt annen måte. Han fortalte først om en venn han hadde, som døde. Begge brukte mest speed, og hvorvidt amfetaminmiljøet er direkte sammenlignbart med heroinmiljøet, er for så vidt ikke helt opplagt. I Sverige er dette tydeligvis relativt atskilte subkulturer (Svensson 1996), mens dette feltet er forholdsvis neglisjert i norsk forskning. Min erfaring fra feltet er at det er overlappende miljøer, men at de som bruker amfetamin går sammen. På Plata får man kjøpt alt. Uansett begynte Birger med heroin, for et par år siden. Det gjorde også kameraten som døde.

N: Er det en annen person du har fått like godt forhold til etter han kameraten din døde?

B: Ja, jeg har jo aldri hatt skikkelige abstinenser, jeg har hatt en kompis, som jeg har kunnet dratt til og lånt en dose eller to om dagen av. På samme vilkår som han jeg snakka om i stad omtrent. At jeg betaler en gang i måneden og starter på scratch.

N: Hvordan ble den ordninga etablert?

B: Jeg kjente han fra før jeg brukte dop sjøl, og han har drevet med dette her i mange år. Jeg kjente han fra før. I fjor sommer ble jeg stående uten sted å bo, og så lånte jeg kjellerstua til en jævlig god kompis av meg i nærheten av han andre, og de to var kamerater. Han kompisen jeg bodde hos, han var bare hekta, hadde ikke noe sånt mer enn til eget bruk, men det var alltid han som hadde dopet, og vi har alltid trivdes i hverandres selskap. Jeg satt der nede hos han, ofte hele dagen, jeg fikk ikke bare låne, jeg gjorde han sånne små tjenester, dro til byen og skaffa utstyr, gikk i butikken og måtte rydde og sånn. Så fikk jeg en dose i ny og ne, ”nei lån meg en a, så jeg har til i morgen tidlig”, sånn liksom. Det var ikke sånn at det ble sånn på en dag, eller at vi avtalte og satte opp en kontrakt liksom. Det ble bare sånn.

N: Dere bare begynte å henge sammen?

B: Ja. Han er en sånn type som ikke går ut noe særlig, annet enn når han må. Og så har han mye kult datautstyr og, vi satt og så på kule filmer på DVD, vi likte de samme filmene. Han likte meg og jeg likte han så...

Men også Birger tolker mitt spørsmål dit hen at jeg snakker om folk han har et godt forhold til. Om de kan sies å være i allianse, fremstår som litt uklart. Andre ting Birger fortalte, tydet på at han var flink til å finne folk med ressurser, og kretse rundt dem. Han hevdet han ikke var ”kriminell”, som han sa, han var mer typen som ”grep muligheten” når den bød seg. Akkurat hva dette innebærer, er også uklart, i hvert fall for meg, men en del av denne modusen kan være at man knytter seg til folk med ressurser. Han fortalte at han gjorde tjenester for denne personen med mye dop, og at denne var rundhåndet tilbake. Det tegner seg et bilde av en type relasjon som ikke er så nøye beskrevet noe sted jeg vet om. Men jeg kjenner det godt fra feltet. Der finnes det egne ord for folk som gjør tjenester for andre: runner, løpegutt osv. Dette er folk som løper i kiosken og handler, vasker rommet til vedkommende som passer på dem, overleverer dop hvis de er i pusherbransjen, osv.

Birger hadde et godt forhold til en person som foret ham med dop, og som sørget for at han aldri ble abstinent. Men det var fordi de ”likte hverandre”. I denne fremstillingen blir det å like hverandre litt mer demaskert enn i tilfellet med Tone. Birgers historie ligner litt mer på et gjensidig utnyttelsesforhold. Det er dessuten påfallende at det svaret Birger gir, stort sett bare inneholder den andre personens sårbarhet, i og med at han er en ressurs for Birger. Det er den andre personen som står i fare for å bli lurt, mens spørsmålet mitt i utgangspunktet var rettet mot om Birger selv hadde tillit til den personen.

Linda blir ikke så konkret som de andre har blitt. Hun forteller om et annet menneske hun har møtt, som hun har mer tillit til, uten å redegjøre i detalj for hva slags forhold de har hatt. Ikke bare aksepterer hun spørsmålet, hun svarer helt konkret på det som var målsetningen med spørsmålet.

N: Er det en person i miljøet som du føler at du kan stole mer på enn andre?

L: Ja, det er det. Det er selvsagt folk som jeg kjenner bedre, som jeg har kjent i flere år og som jeg har vært på avrusing med, vært ute med, som jeg har kjent i flere år. De kan jeg stole mer på enn andre.

N: Kan du si litt om en av de personene, og hva det er som gjør vedkommende til å stole mer på.

L: Det er at jeg har sett vedkommende i situasjoner hvor vedkommende ikke hadde trengt å hjelpe meg, hvor

vedkommende hjalp meg. Vedkommende har delt med meg når jeg ikke hadde noe. Jeg har da fått krite av vedkommende, flere ganger, selv om jeg har vært for seint ute med å gjøre opp for meg. Eller vedkommende har rett og slett gitt meg hjelp noen ganger når jeg har vært sjuk og dårlig. Det er jo sånne ting man husker, jeg har lang hukommelse for sånne ting.

I forhold til de andre forsøkene, er det fristende å si at spørsmålstillingen i hvert fall *kan* bære frukter. For det første kommer det fram at hun skiller mellom folk på forskjellig sosial distanse. Det er noen som helt tydelig defineres inn i en gruppe som nyter mer tillit enn andre. Hun har en krets rundt seg. Det er dessuten interessant å merke seg at det blir poengtert at en rekrutteringsbase for denne gruppen, er folk hun har vært på avrusing med. Kan det være tilfellet generelt, at behandlingsinstitusjoner og andre deler av støtteapparatet blir en slags påfyllingstank for sosiale relasjoner? Det kan se ut som sosiale relasjoner blir helt tynnslitt i det livet som følger med det å bli mer og mer hekta, folk gir mer og mer faen, og kapitaliserer på flere og flere relasjoner. Får avrusingsstasjoner og lignende funksjonen å danne sosiale relasjoner som ellers forvitrer i dopmiljøet?

For det andre forteller Linda om ting som gjør at hun får tillit til folk. Og det er, kanskje litt forbausende, det at de deler med henne. De gjør seg sårbare, da får hun tillit til dem. Eksemplene hennes handler utelukkende om at andre mennesker gir noe til henne, når hun trenger det, uten at de behøvde det. Lindas respons på dette, har vært å ”stikke til folk” penger eller dop. Vi har tidligere diskutert hva som ligger i dette, om det er en avslutning eller en bekreftelse på relasjonen.

Eskil bruker også lang tid på å komme på en person han har mer tillit til enn andre. I utgangspunktet ser det ut til at han mener spørsmålet vitner om manglende innsikt i miljøet:

N: Er det en person i miljøet du har spesielt mye tillit til?

E: Du kan si, en som jeg stoler mer på enn andre? Det spørres i hvilken sammenheng du tenker på,

N: ... en som er i miljøet, og det gjelder alle sammenhenger.

E: Alle sammenhenger?

N: En du ville fortalt en hemmelighet til eller...lånt bort kassettpilleren til eller..

E: Hehe. Altså det er et litt vanskelig spørsmål, for det er folk som jeg kanskje er blitt kjent med her, som jeg da treffer igjen ute, men da er det noe helt annet. Uansett hvilke gode

egenskaper den personen har, så er de borte hvis vedkommende er tilbake i et avhengighetsmønster, ikke sant? Og da går det ikke an å stole på vedkommende. Jeg kan godt fortelle vedkommende en hemmelighet eller en personlig ting, men jeg ville ikke lånt bort penger eller kassettpilleren, eller noe sånt, for å bruke dine begreper. Det ville jeg ikke gjort.

N: Ville du for eksempel satt et skudd sammen med dem, hvis du hadde penger og dop på deg?

E: Ja, det ville jeg gjort. Ja.

N: Du ville ikke vært redd for at folk skulle...

E: Nei ikke, nå spurte du om det var noen bestemte personer som jeg tenkte på som jeg hadde en sånn type tillit til, og når det gjelder de personene, da ville jeg ikke vært redd for det.

N: Er det mange personer, eller er det bare en?

E: Det er ikke mange, kanskje to-tre, faktisk. Det er en kanskje, spesielt, som jeg veit ikke ville gjort det.

N: Hvorfor ville ikke vedkommende gjort noe sånt overfor deg? Og ville vedkommende gjort det overfor andre, eventuelt?

E: Nei. Vedkommende har normer, moral, rett og slett. Han er mer i takt med folk som ikke har et rusproblem.

Her begynner Eskil å fortelle historien om vedkommende han hadde gitt cd-spilleren, som kom tilbake med dop, en gang Eskil våkna dårlig. Om denne historien ble assosiert på grunn av temaet, en person han hadde tillit til, eller eksempelet, en han ville lånt bort kassettpilleren til, kan man ikke vite. Om enn nølende, så kommer det fram at Eskil har noen folk i miljøet han opplever som sine folk, folk han har mer tillit til, og kanskje også tillit fra. Dette er tydeligvis ikke folk han omgås daglig, siden han ikke assosierte til dem med en gang, kanskje til og med svært sjelden.

Disse menneskene, som bare er to-tre, kanskje bare en, ser ikke ut til å utgjøre den viktigste del av Eskil sine omgivelser. Eskil forholder seg til et anonymt miljø, med folk han ikke stoler på, når han er på kjøret. Hvordan de få personene han har tillit til har funnet sammen, sier intervjuene ingenting om, sannsynligvis har de bare "likt hverandre". Men Eskil tillegger dem, eller den, egenskaper som "å ha moral". Altså ikke bare monomant forfølge sine egeninteresser. Igjen ser vi at moral settes opp mot hvor lenge folk har vært på kjøret. Slitne folk er mindre til å stole på, enn mindre slitne folk. Eskil selv fortalte at han forsøkte å se streitere ut hvis han skulle oppnå tillit hos en pusher. Men det er også begrenset hvor mye tillit han har til disse, eller denne ene personen.

Kine sier hun ikke stoler på noen hun ikke kjenner.

N: Hvordan ser du an hvem du stoler på og ikke stoler på?

K: Som regel stoler jeg ikke på noen jeg ikke kjenner. Jeg stoler ikke på de jeg kjenner heller. Ikke på noen. Jo. Jeg har et par stykker. Det var en kompis som jeg stolte fullstendig på, fordi han aldri hadde svikta meg. Det var en gang han ble borte, men da viste det seg at han hadde vært i fengsel.

N: Hva var det som gjorde han til å stole på?

K: Han møtte alltid opp. Han var veldig glad i meg, vi hadde et vennskapelig forhold. Han ga av seg, og jeg ga av meg. Selv om vi var rusmisbrukere begge to. Da jeg var hekta på hest hjalp han meg å slutte og, vi holdt forretningene sammen og gikk på Temgesic ...

N: Delte dere dop?

K: (...)Han fikk Dolkontin, sånn at vi alltid hadde begge to. Hvis vi hadde for lite så delte vi på det vi hadde. Og fiksa andre ting.

N: Hvordan kan det være at du kom i et så godt forhold til han og ikke noen andre?

K: Han var ikke kommet dit at han ga totalt faen enda. Jeg tror det var mye av det han så i meg også. At hun stikker ikke av, hun er pålitelig. Jeg er ikke noen bøffer ute, det kan ha mye med det at jeg ikke har opplevd så mye av det heller. Jeg kan faktisk si jeg aldri har bøffa noen, med hensikt. Det har hendt at jeg ikke har møtt opp, men da har jeg også sittet i fengsel.

Men hun kjenner noen, kanskje ”en del”. Temaet ”mindre til å stole på jo mer kjørt”, som Eskil berørte, går igjen også her. Men det ser ut til å være flere i Kines ”krets”, enn i Eskil sin. Riktignok sier hun at hun ikke stoler på de hun kjenner heller, men det motsies av hennes påfølgende uttalelser. Kine forteller om en person, som hun hadde et spesielt nært forhold til. Det var åpenbart platonsk, og det kan ha vært medvirkende til at alliansen lot seg gjennomføre i det hele tatt. Kine har prostitusjonserfaring, og det virker både på henne og andre jenter i tilsvarende situasjon, som sex helst bør holdes utenfor slike allianser. I så måte er det kanskje heldig at mannlige heroinister er minimalt seksuelt aktive. Hvorvidt det var hun som stolte på han, eller han som stolte på henne, er derimot ikke helt åpenbart. Han var tydeligvis den som bidro med dopet.

Men de ”ga av seg selv” begge to, og det har tydeligvis vært en intimitet dem imellom. Eskil gjorde lite ut av det, at man kunne

fortelle hverandre private ting, kanskje ”hemmeligheter”. Men dette blir vektlagt av Kine.

Alle jeg har spurt om en person de har mer tillit til enn de andre, har, om de har svart, kommet opp med en person de har hatt et nært forhold til. I dette miljøet kan det se ut som man må ha nære relasjoner for å ha tillit. På den annen side, kan det være at spørsmålenes utforming retter seg mot tillit som en annen side av det å ha en vennskapelig, eller på andre måter nær, relasjon. Kanskje er ikke dette et funn, men en avsløring av tillitens vesen eller intervjuerens manglende oppmerksomhet mot disse fellene i materialet?

En bestemt type person

I enkelte av intervjuene ble det sagt at de hadde mer tillit til personer med forskjellige karakteristika. Helle stolte mer på pusherne, Eric stolte muligens mer på folk i et innvandremiljø, særlig de fra samme region som han selv. Dette ble som sagt ikke undersøkt nærmere. Stein var den eneste av de intervjuede som ikke kom opp med en bestemt person, som spesielt tillitverdige. Det kan henge sammen med at han aldri var en helt integrert del av det jeg kaller dopmiljøet. Han har hatt arbeid hele tiden ved siden av ruskarrieren, og klart seg med det. Når han blir spurt om han har mer tillit til noen i miljøet, trekker han fram jentene på strøket.

Tone omtaler også de prostituerte jentene som mer tillitverdige. Hun forteller at jentene på strøket, i den byen hun kommer fra støtter hverandre, og at hun føler seg noenlunde sikker på at de ikke vil bøffe henne. Hun sier hun tror det henger sammen med de tingene de må gjøre, som de vet om men ikke snakker om. Dette er det samme som trekkes fram av Stein. Hvis det er noen han stoler på av junkiene, så er det de prostituerte jentene, nærmere bestemt, enkelte av dem. På spørsmål om hva det er som gjør jentene mer til å stole på, trekker han fram det at de har en så mye mer elendig hverdag enn guttene. Akkurat hva det er med å oppleve elendighet som gjør et menneske til å stole på, forblir litt uklart, men det er altså flere som trekker det fram.

N: Du sier du stoler på jentene...

S: Ikke alle.

N: Hva er det med disse jentene som gjør dem mer å stole på enn andre?

S: De har et mye mer rått liv enn det vi mannfolka kan forestille oss. Jeg kjenner mange av dem veldig godt. Og har nære venner blant dem. De av dem som er skikkelig på kjøret i tillegg, de har et helvete, rett og slett. Det at man kommer til dem og snakker ... og det at de veit at de kan stole på meg, man får jo et visst rykte på seg etter hvert. Man må vise tillit for å få tillit. Det er viktig.

N: Du sa at jentene lever et rått liv. Hva er forbindelsen mellom det å leve et rått liv, og det å være til å stole på?

S: Det har ikke noen fornuftig sammenheng. Det er det du vil oppdage. Jeg tror det har med det at de blir veldig takknemlig for den tillit man viser dem. Når man viser at man stoler på dem. Kvinner tenker litt annerledes enn oss menn. Uansett, et menneske som er hekta på heroin, du skal ikke stole på det for fem øre. Så lenge det er hekta... men når han er nykter, det er to forskjellige mennesker, det er helt schizofrent. Det er noe helt annet.

For meg fortonte det seg umiddelbart rimelig at det var en sammenheng mellom det å leve et tøft liv og å være til å stole på. Jeg tror jeg snakker for både meg og Stein hvis jeg hevder at det nok er litt uklart for oss. Men det behøver ikke bety det er feil.

Det har vært et gjennomgående tema hvordan det å vise tillit er en måte å vinne tillit, at disse to tingene henger sammen. Så også i det ovenstående sitat fra Stein. Men det var også et spørsmål jeg stilte dem alle sammen, om hvorvidt de trodde de selv var en person andre hadde tillit til.

Hva med dem selv?

Spørsmålet om hvorvidt de er til å stole på selv, vil nødvendigvis overlape med spørsmålet om hvordan man skaffer seg tillit hos andre. Tematisk ligger det også nært spørsmålene om hvilke andre som er til å stole på. Tone kom for eksempel inn på seg selv, da vi i utgangspunktet snakket om den personen hun stoler på, under overskriften "en bestemt person" i begynnelsen av dette kapitlet.

Det ligger en viss sikkerhet i at den andre, altså Tone selv i dette tilfellet, har mer å tape på å stikke av med pengene, enn å gjøre som han har bedt henne, og gi tilbake resten. Da kan de opprettholde relasjonen, og dra gjensidig nytte av hverandre. Tone fremhever at denne mannen er til å stole på fordi han blant annet setter grenser for folk rundt seg. Men det har også skjedd at Tone har trått over grensene til denne mannen som stoler på henne. Han har forlangt at hun ikke skal komme altfor rusa hjem til ham. Som vi tidligere har sett, gjorde hun det likevel. Uten å bli kastet ut. Grunnen til at hun ikke skulle komme altfor rusa hjem til ham, var at det kunne tiltrekke oppmerksomhet. Men når det skjer, er det bekymring for Tones allmenntilstand som blir temaet, og frykt for at hun skal gå i overdose. Kanskje er det faren for å måtte tilkalle ambulanse som er mest skremmende, - med de derpå følgende rykter i nabolaget og mulig utkastelse?

For Tone ble skillet mellom det å vise tillit og det å bli vist tillit flytende, siden hun brukte det å vise tillit som en strategi for å vinne tillit. Jeg stilte henne aldri spørsmålet om hun trodde hun var en person andre stolte på, direkte. Hun viser likevel til at hun er oppmerksom på å vise seg tillit verdig når hun får det, men også at hun kan bryte forutsetningene for tilliten. Det som da skjer, er påfallende nok, at hun er så veldig rusa. Det er et gjennomgangstema i intervjuene, at jo mer rusa man er, jo mindre er man til å stole på. Det gjelder så vel andre som dem selv. Stein sier først han ikke stoler på noen som er hekta.

N: ...men du sier at du er en person som folk, hvert fall jentene, kan stole på...

S: Jeg har aldri bøffa noen eller triksa noen på strøket. Jeg har egentlig ikke hatt behov for det, for jeg har jo hatt yrke og lønn. (...) Og ikke har jeg vært hekta i perioden heller.

På en måte kan man si Stein mener den beste måten å opprettholde tillit i dopmiljøet, er å ikke være narkoman. Sekundært, ser det ut til, gjelder det å holde sin sti ren. Det betyr at man unngår å skaffe seg et rykte. I Stein sitt tilfelle, gjaldt det også at han var sjenerøs. Han delte dop når han hadde, og dette gjorde han delvis for at ingen skulle "ha noe på ham", og delvis for å kunne kreve tilbake hvis han skulle behøve hjelp. Dette kan man tenke seg, er med på å motvirke eventuelle dårlige rykter. Det samme kan sies om hans "leveregel", gjengitt tidligere. Å ha som rettesnor at man skal oppføre seg mot andre som man vil at de skal oppføre seg mot en selv, er en leveregel med historisk gyldighet, med tradisjoner tilbake til antikken, og kanskje før. Den finnes i det gamle testamentet, og vi kjenner den i forskjellige formuleringer blant annet hos Kant.

Helle peker også på rykte som kilde for tillitverdighet. Jeg spurte om hun var en person de andre kunne ha tillit til, og da svarte hun at hun holder ord og avtaler (se over). Eksempelet med å "legge i et skudd", når man har sagt man skal legge i skudd, er kanskje egnet til å virke litt forvirrende. Hva er kilden til tilliten, at man legger i skudd, eller at man holder det man lover? Men dette er bare et av flere eksempler, og generelt heter det at hun "står for det hun sier". Hvis man er kjent som en som gjør dette, er ryktet muligvis intakt. Alle er skeptiske til hverandre i miljøet, for alle kjenner de andre på seg selv, bortsett fra de som er nye i miljøet som det er "lov" til å gi lærepenger. Men hvis man ikke later som man er mer pålitelig enn man er, og står for det, hvis man lover noe, da kan man kanskje beholde sitt "gode navn og rykte"? De fleste skjelnet mellom miljøet generelt og folk som står dem nærmere. Dette skillet er avgjørende for Birger.

N: Tror du at du er en person andre folk stoler på i miljøet?

B: Nei. De som kjenner meg fra gamle dager, før og sånn, de tror jeg stoler på meg.

Helt entydig "nei", er hans første reaksjon. Tidligere i intervjuet sier han at det ikke er noen som stoler på folk de ikke kjenner. Men, det er et men. De han kjenner fra før, eller som kjenner ham fra før, de tror han stoler på ham. Det ser ut til å være et klart skille mellom de som er i inn-gruppen, til forskjell fra de som ikke er det. Denne inndelingen er ikke så tydelig i uttalelsene til Linda.

N: Tror du at du er en person andre stoler på i miljøet?

L: Ja, det tror jeg.

N: Hvorfor det?

L: Det at jeg husker når folk har gjort meg en tjeneste. Og det er det jeg sa i stad, folk kan stille opp for hverandre, men da skal man huske det.

En grunn til at Linda ikke skiller mellom inn- og ut-gruppe kan være at jeg spør om miljøet generelt. Hun poengterer dette med å ha en krets rundt seg flere ganger i løpet av intervjuet. Her snakker hun om miljøet, der mange vet hvem hun er, kanskje bare av utseende, men også har enkelte erfaringer med henne. Her tror hun at hun oppfattes som en som er til å stole på. Dette henger sammen med, mener hun, at de vet hun gjør opp for seg, at hun ikke stikker av hvis hun skylder noen noe, det være seg gjeld eller tjenester. Linda stikker penger og dop til folk, hvis de har vært greie med henne. Sånn ”viser hun at hun husker”, og sørger hun for at ryktet er godt. Det står likevel i kontrast til Birgers uttalelser, han ser ut til å skille klarere mellom inn- og ut-gruppen. Linda er mer optimistisk på egne vegne, overfor den litt uklare massen som utgjør miljøet. Tenker hun på folk man har et visst kjennskap til, eller til de anonyme andre som også handler på Plata? Kanskje kan forskjellen mellom Birgers og Lindas svar spores til forskjellige assosiasjoner til spørsmålet. Det er også mulig det gjenspeiler en reell forskjell, i det Birger er en fyr som ”ser etter muligheter”, altså en slags opportunist som lett kan komme til å skaffe seg et dårlig rykte dersom han griper muligheter som er på kanten av det aksepterte. Dette er helt annerledes enn Lindas strategi. Hun beskytter sitt renommé ved alltid å ”betale” folk for deres vennlighet.

Eric kommer fra et annet kontinent og er mørk i huden. Det er flere fra hans land i miljøet, og de har han som tidligere nevnt mer tillit til.

Det er veldig vanskelig å finne venner i miljøet. Men nå snakker jeg med erfaring som utlending. Hvis du har penger, da har du venner. Hvis du vil. Det er bestandig folk som har lyst til å være venn med deg. De har ikke krefter til å fortsette vennskapet når du ikke har penger, det er helt naturlig det. På Plata i Oslo er det andre [fra samme land], som jeg først ble kjent med. Men etter hvert ble jeg kjent med flere nasjonaliteter. Det er business, men [de fra samme land] på Plata kunne jeg stole mer på. Jeg kunne ha tillit til dem når jeg kjøpte dop, skaffe ting som jeg vil. De var tilgjengelige.

For Eric er det også tydelig at det går klare grenser mellom det jeg kaller inn-gruppe og ut-gruppe, og at denne grensen går langs etniske linjer. Den er ikke absolutt, men retningsgivende. Aller nærmest er de fra samme land, mens litt lenger unna, sosialt sett, var andre utlendinger, og lengst unna var de norske.

Eskil illustrerte de fleste momentene jeg har trukket fram til nå om dette temaet.

N: Er du en person som andre har tillit i miljøet?

E: Nja, innenfor visse grenser. Når jeg har vært hekta, så er jeg like upålitelig som alle andre. Når det gjelder småbeløp og småtterier kan du si. Men i det store og det hele så vet folk at, jeg ikke forteller videre, hvis jeg blir bedt om det. Sånne ting. Jeg tror nok at folk har en viss tillit til meg, ja. Det kan folk ha også.

N: Hva gjør du for å bevare den tilliten?

E: Stå for det jeg ...eventuelt lover folk da. Hvis jeg blir bedt om å ikke si en ting videre, og ... er sånn jeg vil folk skal være mot meg da.

Når han sier ”innen visse grenser”, passer det veldig godt til skillet mellom inn-gruppe og ut-gruppe. Innenfor grensene av inn-gruppen, har folk tillit til ham, men åpenbart ikke utenfor. Å beholde tilliten er et spørsmål om å ”stå for det man sier”, en formulering som går igjen påfallende ofte. Samtidig erkjenner han at han er mindre pålitelig når han er hekta. Det blir således for enkelt å bare snakke om inn-gruppe og ut-gruppe, det handler også om hvilket stadium man er i, rusmessig. Eskil har også fortalt om episoder der han bøffa andre, og disse ble koblet opp mot det å være ”sjuk”. At Eskil presenterer seg som mindre tillitverdige i miljøet som helhet, kan således tyde på at han har besvart spørsmålet mer nyansert enn flere av de andre, og/eller at han besitter en anelse mer selvinnsikt på dette området.

Kine var også en person som antydte at hun kunne stjele fra andre i miljøet, selv om hun hevdet hun aldri hadde bøffa noen. For henne gikk det et tydeligere skille mellom de hun skulle bruke til et eller annet, kjøpe dop av eller andre som var viktige i den daglige tilgangen til ressurser, og de som ikke var det. Hun kunne finne på å stjele hos fremmede, men ikke de hun sto i et avhengighetsforhold til. ”Dessuten kan det være farlig”, sa Kine. Hun legger også mye vekt på det at folk

stiller opp på avtaler, noe som kom fram med all ønskelig tydelighet i et sitat som er gjengitt tidligere, under drøftelsen av bestemte personer man stoler på.

Oppsummering

Det er ”ingen som stoler på folk dem ikke kjenner”, sier Birger. Helle deler den oppfatningen.

N: Er det noen fra den tiden du vil si at du har spesielt lite tillit til?

H: Alle kanskje.

N: Hvorfor det?

H: Fra den gangen jeg begynte har miljøet forandra seg. Folk blir sleipere og trækker flere grenser for å oppnå ting. Du kan ikke stole på noen. Jeg kan ikke si at han stoler jeg på eller henne stoler jeg på. For det er ingen du kan stole på i stoffmiljøet.

Men begge snakker her generelt om miljøet. Uttalelsene samsvarer bra med innstillingen som de fleste intervjuedes umiddelbare reaksjoner da jeg lanserte temaet for undersøkelsen. Et spørsmål er hvorvidt en generell betraktning om miljøet samsvarer med de reelle tilpasninger i det daglige liv. Svarene på mine spørsmål tyder på at alle de jeg snakket med, stolte på, i det minste noen.

Spørsmålene om hvem de eventuelt har tillit til, har kanskje vært litt villedende, i det de kan ha fått det til å høres ut som man skal begrunne en allianse med en annen person i tillit-termer. Som sagt er tillit et nødvendig element i en relasjon, og utvikles sammen med relasjonen. Når de i intervjuene svarer at de ”liker hverandre”, er det kanskje en mer presis beskrivelse av hva det handler om. Samtidig er det relevant å spørre om hva det er som gjør at man finner ut at man liker hverandre, i et miljø der alle vet at alle er bedragerske, i hvert fall mens de er på kjøret. Hva er det med en person, som gjør at man liker vedkommende, selv om man vet at han eller hun kan bedra deg for svært begrensede gevinster?

Det kan se ut som mye handler om å vise at man *ikke* er ”ubegrenset opportunist”. Tone snakker om en person som satte grenser. Både overfor henne og andre. Han var ikke prinsipløs, slik vi kan forestille oss en person i Banfields skrekkszenario. Andre har brukt

formuleringen å ”ha moral”. Å ha moral betyr at det er andre prinsipper enn egeninteressen som har forrang. Å være ”amoral”, er som navnet tilsier, det motsatte.

Å sette grenser blir kanskje forstått som at det er noe annet enn egeninteressen som styrer. Selv om grensene også settes mot vedkommende selv, som i Tones tilfelle.

Å stole på folk, handler også om å like folk. I tillegg handler det om egenskaper knyttet til kjønn og etnisitet. Jentene i miljøet er også jenter, ikke bare narkomane eller ”ubegrensede opportuniste”, og mange har prostitusjonserfaring. Stein opplever disse som mer tillitvekkende enn andre i miljøet. Eric holder seg mest blant folk fra sin egen verdensdel, og spesielt sitt eget hjemland. Det kan henge sammen med at disse egenskapene, er knyttet til bestemte forventninger. At man vet hva man får. Det kan tenkes at det er forventninger knyttet til forskjellige ”hovedstatuser” (Becker 1963), som ikke bare virker stigmatiserende, men også tiltrekkende i sin forutsigbarhet.

Også i dette kapittelet ble tematikken rundt inn-gruppe og ut-gruppe sentralt. Utgangspunktet var hvordan man kunne inngå allianser når folk flest ikke er til å stole på. At folk inngår allianser, utgjør premisset for kapittelet. De intervjuede bekrefter også dette. I tillegg er det et ubestemt antall andre som utgjør inn-gruppen, folk man har kjent lenge, hatt spesielle opplevelse med. Linda refererte ikke til en bestemt person som hadde vært ”alliert” eller i en parforbindelse. Hun nevnte at hun hadde hatt kjærester, men ingen av disse ble trukket fram da jeg spurte om personer hun hadde spesiell tillit til. I stedet ser det ut til at hun trekker fram en pusher på dette spørsmålet. Kanskje er det slik at pusherne kan være omdreiningspunkter for ”kretser” av folk? Vi har tidligere sett at Helle, som tilhører en helt annen generasjon, omtalte pusherne som ledertyper i miljøet.

Naturlig nok stoler man mer på folk i en inn-gruppe, eller en krets av noenlunde stabile medlemmer. En måte å havne i samme krets, er da kanskje å bruke den samme pusheren?

Ingen steder i intervjuene blir forholdet mellom inn-gruppe og ut-gruppe tydeligere enn på spørsmålet om hvorvidt de selv er til å stole

på. Svarene skiller konsekvent mellom de man kjenner fra før, og de man ikke kjenner. Dette kaster kanskje forståelse over kontrasten mellom de generelle bemerkningene om miljøet, og den faktiske tilliten til de ”de kjenner”?

Del IV

Tillit og forhandlinger i et miljø med svik og bedrag

Problemstillingen i denne undersøkelsen har vært hvordan man viser og skaffer seg tillit i et system der forventningene er svik og bedrag. Konkret har jeg tatt for meg dopmiljøet, men vi skal avslutningsvis også foreta en enkel diskusjon om temaet helt generelt. Tillit har vært analysert som sårbarhet og forventninger (som igjen ble betraktet som normer). Så vel muligheten for tap som gevinst, kommer tydelig fram i det å plassere tillit i spillsituasjonen Fangens Dilemma. Hvorvidt begrepene hentet fra Fangens Dilemma er egnet til å beskrive miljøet av stoffmisbrukere på gata i Oslo, er imidlertid et spørsmål som fortsatt står ukommentert. Jeg vil argumentere for at dette er tilfelle, etter en oppsummering av de andre hovedtemaene i undersøkelsen.

Jeg avsluttet kapittelet om sårbarhet med en diskusjon om hvorvidt det er mye eller lite *sårbarhet* i dette miljøet. En annen måte å spørre på, er hvorvidt det er mye eller lite *tillit* i miljøet. Det er ikke avgjørende foreløpig, å bestemme dette. Det mest vesentlige for forløpet i undersøkelsen, er de situasjonene som ble etablert, der sårbarhet ble tematisert. En oversikt er som nevnt presentert i Appendiks B. Hovedvekten i fremstillingen falt på det å ”deponere”, ”slå sammen”, ”kjøpe”, ”selge”, ”dele”, ”sette skudd sammen” og å ”slippe noen inn” hjemme hos seg.

Tilsvarende finner vi i kapittelet om normer og forventninger, en diskusjon om miljøet kan karakteriseres av ”ubegrenset opportunistisk”. Svaret er betinget negativt, men for undersøkelsen er det mest vesentlige at enkelte sentrale normer i miljøet blir presentert, og at forholdet mellom normer og sårbarhet blir tydelig. Jeg la vekt på å vise hvilke normer som kommer fram i intervjuene, og at disse viser seg å beskytte og støtte opp under de sårbare situasjonene man setter seg i, som en del av det å omgås i miljøet.

Premisset for undersøkelsen var at stoffmisbrukere på gata i stor utstrekning snur seg mot hverandre i sin daglige kamp for å holde seg ”friske”. Erfaringen er at dette er et miljø der alle mer eller mindre sviker og bedrar hverandre. Hvordan kan man orientere seg i et slikt

miljø? Hvordan skaffer man tillit? Og hvordan går man fram for å vinne tillit?

Forhandlinger om og med tillit

Tillit er blitt analysert med utgangspunkt i sårbarheter. Forhandlinger om og med tillit, er først og fremst diskutert i forbindelse med fem typer sårbarheter: dophandelens to sider, å kjøpe ("slå") sammen, å sette skudd sammen, og det å slippe folk inn i egen leilighet/rom.

1. Når man skal *kjøpe* dop, er man sårbar for å få dårlig kvalitet, eller noe som ikke er dop i det hele tatt. Man sørger derfor for å holde seg til faste pushere. Da vet man hva man får, både av erfaring, og fordi man vet at pusheren ønsker å beholde sine kunder. Samtidig er det mulig at man får et forhold til en fast pusher, i den forstand at det oppstår noe som ligner personlige relasjoner. Man kommer til å tilhøre en krets. Og når man er sosialt litt nærmere hverandre, er de normative sperrene mot å bøffe hverandre større enn ellers.

Skal man derimot kjøpe av en fremmed, er det en type strategi som skiller seg ut. Det er å se an hvem de andre kjøper av. Man må finne ut hvem som handler, og hvem som får flest kunder. Man kan også forhøre seg med andre kjente i miljøet. Dette er en tidkrevende prosess, kanskje en tålmodighetstest hvis man holder på å bli syk. Men skal man kjøpe av fremmede, er dette et sjansespill man ikke kan gardere seg helt i mot. Eskil sa han av og til måtte stole på magefølelsen. Hva denne magefølelsen rommer, sier intervjuene lite om, men et element er nok å bedømme vedkommende pushers fremtreden. Men den viktigste kilden er andre folks erfaringer med vedkommende, som viser seg i om de oppsøker vedkommende for å kjøpe igjen. Alternativt kan man forhøre seg om hvem som har godt rykte blant de andre som står i nærheten.

For å gjøre et kjøp kan man forutsette at selgeren har egeninteresse i å selge gode varer. Selgeren har sitt rykte på spill, i tillegg til at vedkommende trenger faste kunder. Kanskje kommer man også litt nærmere hverandre, og det oppstår en slags varig forretningsmessig relasjon mellom partene. Noen ganger må man likevel stole på en uavklart "magefølelse" og "menneskekunnskap".

2. På motsatt side av markedet står pusheren og lurer på hvem vedkommende skal *selge* til. Man kan bli tysta på, eller den som spør kan være politi. Først og fremst selger man til sine faste kunder, og unngår Plata. For å unngå at kundene tyster, må man behandle dem rimelig. Først og fremst må man være rimelig på målene, og sørge for å ha god kvalitet. Dette er å verne sitt rykte. Man må kanskje gi kundene kreditt, hvis de har vist seg pålitelige over tid. Dette kan også være viktig for å holde på kundene, skape lojalitet. (Samtidig virker det som en nærliggende betraktning, at man ikke gir for mye kreditt, slik at motparten ”går konkurs”.)

Skal man likevel selge på Plata (eller et annet offentlig sted), kan man ta i bruk ”menneskekunnskap” for å se an kundene, hvis man i det hele tatt vil forholde seg til fremmede. Vi har sett hvordan arr og generell ”slitenhet” gir troverdighet som kunde. Samtidig er det mulig at slitenhet kan overdrives. Kanskje er slitenhet utover et visst punkt tegn på at man har kommet for langt ned i den moralske ”karriere”, og at man ikke kan stoles på over hodet? Fremtreden er i det hele tatt viktig i denne sammenhengen.

Når man skal selge, gjelder det først og fremst å være grei. Fremmede bedømmes etter fremtreden.

3. Når man skal kjøpe *sammen*, forsøker man også å finne en man kjenner fra før å slå sammen med. Den andre personen kan stikke av med dopet, eller kan fordele skjevt når det mekkes ut. Det forekommer åpenbart nesten ikke at man sender med en annen person penger til å kjøpe dop. Er det bare en som kan gå inn og handle, holder den andre seg så tett som mulig i nærheten. Det vises minst mulig tillit. Sårbarheten minimaliseres ved tettest mulig kontroll. Linda fortalte at hun så seg ut en person med helt spesielle kjennetegn. En litt puslete mann, som kanskje er litt syk. Slik kunne hun sørge for å ha moralsk status som ga henne rett til å holde og mekke dopet. Tilliten blir også på denne måten minimalisert. Samtidig så hun an vedkommendes blick, og forsøkte å prate med vedkommende. ”Vanlig menneskekunnskap” ville kunne gi hint om hvorvidt han eller hun var til å stole på.

Her gjelder det å minimalisere sårbarheten, gjennom overvåking av hverandre. Ellers er det tydelig at konvensjoner kan benyttes til å

manøvrere seg blant fremmede. Igjen er dette litt mystiske som kalles ”menneskekunnskap” sentralt.

4. Å *sette skudd sammen* er sårbart på en annen måte. Man risikerer da å duppe av, og våkne uten verdigjenstander. Stein hadde umiddelbart en strategi å fortelle om. Enten ville han oppsøke noen av jentene i miljøet, eller noen andre han kjente fra før. Han ønsket sikkert helst begge deler. Han ser ut til å ha ment at jentene har en mer utviklet sans for moral, og at det samme gjelder folk han kjenner fra før. Eskil bruker dette helt eksplisitt som begrunnelse. Helle nevner imidlertid en helt annen strategi, nemlig å legge i skudd på vedkommende. På den måten plantet hun en forpliktelse hos den annen part for å ta vare på henne. Hun tar i bruk normen om at man ikke skal bøffe en man skylder en tjeneste eller som har vært grei. I sammenheng med å sette skudd sammen, kom det også frem at å gjøre dette i en stor mengde ikke var noen garanti mot å bli rundstjålet.

For å sette skudd sammen med noen, oppsøker man noen som har moralsk status (og skaffer seg det samme selv).

5. Den siste situasjonen som er diskutert med hensyn til forhandlinger mellom medlemmer i miljøet, er det å slippe folk inn i leiligheten eller på rommet sitt. Man risikerer å bli bestjålet for sine eiendeler. Den viktigste strategien handlet om å bare slippe inn kjentfolk. Disse antas å ha moralske sperrer mot å foreta tyverier. I tillegg viste det seg at Linda slapp inn ”venners venner”. Hvordan kan man stole på disse? Min tolkning er at de ved å komme med kjentfolk, ble godkjent av disse, og at tyveri således ville bli å kapitalisere både på Linda og deres felles venns forhold. Det ville med andre ord bli dobbelt så dyrt som ellers. I tillegg er man ”oppsporbar”. Den felles venn vil sannsynligvis vite nok om vedkommende, til at vedkommende kan spores opp og stilles til ansvar for det som er stjålet. Dette kan være en sanksjonsmulighet som i seg selv er tilstrekkelig trussel. I hvilken grad det foregår reelle forhandlinger om det å bli sluppet inn hos noen, foresvever oss kanskje som litt uklart. Muligvis foregår de reelle forhandlinger mellom bekjentskapet til verten, og dennes bekjente igjen, før man ringer på hos vertskapet. Linda hadde i hvert fall aldri nektet noen å komme inn dersom de kom med noen som var velkomne fra før.

Noe annet er det at for eksempel Tone opplevde det å bli sluppet inn hos noen som en tillitserklæring i seg selv, og at det dermed ble en forpliktelse om ikke å stjele. For henne var dette en måte å bli vist respekt. Her blir tillit basert i tillit. Kine var mer tilbakeholden på dette spørsmålet. Hun ville ikke stjele hvis hun var hjemme hos noen hun hadde "bruk for". De kunne altså stole på henne på grunn av hennes egeninteresse.

Å slippe folk inn hos en selv, kan man gjøre fordi man kjenner vedkommende eller kjenner en som kjenner vedkommende. Det er også forpliktende for vedkommende å bli sluppet inn, men vedkommende er først og fremst oppsporbar som en del av nettverket og miljøet.

Generelt kan man si at den viktigste kilden til å vinne andres tillit er ens rykte, eller mangel på sådan. Hvis man "står for det man sier", ikke bøffer eller triks, og sørger for at "det går begge veier", har man et ganske stort handlingsrom i dopmiljøet.

Hvis man står i en konkret situasjon og skal vinne den andre personens tillit, er det en rekke strategier som kan benyttes, gjerne sammen. Å se folk i øynene, snakke med vedkommende, fortelle hva man heter og hvor man bor, og referere til folk man kjenner, kan være tillitvekkende. Hvis man kan vise til personer, gjerne felles bekjente, man har historie sammen med, er dette gunstig. Noen ganger er det på sin plass å vise fram arr og andre tegn på stoffmisbruk. Men man må være forsiktig så man ikke overdriver. Man kan virke *for* sliten, noe som igjen kan være et tegn på moralsk forfall. Det er viktig å vise at man "har moral".

For å oppsummere kan vi si at tillit i dopmiljøet, kan spores til flere forskjellige kilder. Den andre personens egeninteresse i å ikke Hoppe Av, moralsk rykte, fare for å få et rykte, forpliktelse ved egen sjenerøsitet ("greihet"), oppsporbarhet og nettverk, og fremtreden generelt (som markør for moralsk status). Kommer man sosialt sett nærmere hverandre, gir dette også større rom for sårbarhet.

Selv ikke den største skurk klarer å bryte lover og normer hele tiden. Ei heller narkomane på desperat jakt etter dop. Riktignok kan dopmiljøet karakteriseres som preget av "begrenset opportunistikk".

Men alle former for tillit og samvær er ikke brutt ned. Det finnes mange former for sårbarheter i miljøet. Kanskje også flere enn de som er presentert i denne undersøkelsen. Disse sårbarhetene er gjenstand for fortløpende forhandlinger og reforhandlinger. I stedet for stabile relasjoner, finner vi en krattskog av forbindelser mellom de enkelte medlemmene i miljøet. De færreste er venner eller allierte. De fleste er bekjente eller bekjente av bekjente. I miljøet vet man hva man kan forvente, og ikke forvente. Det gir en viss grad av forutsigbarhet for den enkelte. I neste avsnitt skal vi gå litt nærmere inn på tilliten i miljøet, sett i forhold til hva slags forhold vi finner mellom partene.

Kilder til tillit

Jeg har hevdet at forventninger om andres oppførsel kan tilbakeføres til et ”normativt felt”. Dette er et valg, og noen vil mislike det. Mye samfunnsvitenskap forsøker å analysere sosiale felt uavhengig av den normative setting den befinner seg i. Axelrods bok kan brukes til dette formålet. Han forsøker å vise hvordan samarbeid og solidaritet kan oppstå selv om hvert enkelt medlem av et samfunn bare tar hensyn til sin egen nytte. Spesielt sosialøkonomer synes å dyrke den tradisjon at normer forsøkes analysert vekk, men advokater for denne retningen finnes innen alle samfunnsvitenskapene. Det kan endog hevdes det er den dominerende form for samfunnsvitenskap. Men selv om egeninteresse kan løse samarbeidets problem og Fangens Dilemma, gjelder det samme for den normative kontekst. Det beste eksempelet på det er det kriminelle miljø, og enkelte motorsykelklubber spesielt, hvor normen om ikke å tyste understøttes kontinuerlig. Jeg hevder at det i *praksis* er i den normative kontekst løsningene finnes, selv om jeg også anerkjenner Axelrods poeng. Man behøver således ikke ta stilling til de store sosiologiske spørsmål for å akseptere mitt valg av begrepsdannelse. Jeg har som nevnt også valgt å innordne egeninteresse under den brede kategori ”det normative felt”.

Det normative feltet kan deles i forhold til typer av normer, og/eller som gjensidighetsnormer over en skala fra negativ til generell gjensidighet. Måtene man orienterer seg i dopmiljøet, kan sies å reflektere et spekter av normer.

Status er en norm. Først og fremst skiller man i miljøet mellom statusene ”de man kjenner fra før”, og ”de man ikke kjenner fra før”. De som kan sies å tilhøre inn-gruppen, behandles med andre

forventninger enn de som plasseres i ut-gruppen. Det følger logisk av begrepet ”inn-gruppe”, at man her behandler hverandre etter bestemte moralske og normative regler. Hva er det man er ”inne i”? Det må nødvendigvis være et moralsk fellesskap. Dette behøver likevel ikke bety at man behandler hverandre uten slike regler, når man møtes på tvers av inn-grupper, altså i hverandres ut-gruppe. Riktignok hevdet Banfield at dette var tilfellet i ”Montegrano” og det sørlige Italia på 1950-tallet. Men vi har sett at det er mange begrensninger i hvordan man behandler hverandre utenfor de moralske fellesskapene. Vi må heller slå fast at det er *andre* regler i det mer upersonlige feltet mellom stoffmisbrukere, enn å si at det ikke er regler i det hele tatt. Bryter man disse normene, er dessuten terskelen for å sanksjonere med vold, atskillig lavere enn i det øvrige samfunn, der man har en effektiv stat og et voldsmonopol.

Hvis vi konsentrerer oss om omgangen mellom de som sosialt sett befinner seg i spekteret fra de fremmede til de bekjente i miljøet, kan vi identifisere en sosial avstand som ikke er verken inn-gruppe eller ut-gruppe. Tilsvarende Sahlins modell over sosial avstand, mellom ”huset” og møtene mellom medlemmer av forskjellige stammer, finnes det også her overgangsformer. Sahlins opererte med stammefellesskapet, landsbyen og familien, som nivåer av avstand mellom ytterformene. Det ville ikke være kunstig å betrakte dopmiljøet tilsvarende en landsby eller et stammefellesskap.

Når alle kjenner alle (eller mange som kjenner noen, og til slutt alle), kan man lett vise til felles bekjente. Ingen blir da helt fremmede, samtidig som man sjelden samhandler med sin ”innerste krets”. Dette er med andre ord en avstand som er vanlig å samhandle på, i dette miljøet. Jeg har tidligere kalt dette for å samhandle på ”mellomdistanse” (Johansen 2000). Vi skal i det følgende skille mellom disse tre formene for sosial avstand. Først skal vi oppsummere tillitens kilder, slik de fremkom innenfor det vi har kalt inn-gruppen og ut-gruppen. Deretter kommer en mer omfattende behandling av hvor man henter forventninger i relasjoner på mellomdistanse. Det er dog et vesentlig poeng at det å tilhøre en inn-gruppe, ut-gruppe, eller å befinne seg på mellomdistanse, utgjør en status. Status er som vi allerede har vært inne på, basert på normer (kvalifikasjonsnormer) og utløser videre andre normer om hvordan man skal oppføre seg.

Inn-gruppen og ut-gruppen kontrasterer hverandre gjensidig. I inn-gruppen forventes det som nevnt en viss grad av gjensidighet, en form

for sammensmelting av interesser. For å inkluderes i en slik krets, om enn bare for enn tid, bør man enten være i familie, bli som familie ("han er som en bror for meg"), inngå i en slags allianse, eller kjenne hverandre fra tiden før man begynte med dop. Man må altså kvalifiseres for å komme inn i en inn-gruppe. Men er man inne, gjelder andre regler for i hvor stor grad man kan gjøre seg sårbar. Det ville være en overdrivelse å hevde at det gjelder generelle normer for gjensidighet i slike intime kretser. Det er imidlertid tydelig at slike normer er sterkere her enn i samhandling på mellomdistanse og ikke minst på det som da må bli "langdistanse".

Det er ikke helt klart hva som skal til for å kvalifisere til ut-gruppen. I intervjuene er det stort sett de som har brutt med normene i miljøet, som kan karakteriseres som det vi har kalt ut-gruppe. Intervjuene sier i det hele tatt lite om hvordan man forholder seg til ut-gruppen, i hvert fall når vi har etablert begrepet "mellomdistanse". Her vil vi da finne de som ikke tilhører stammefellesskapet, eller landsbyen. De som ikke kan forventes å oppføre seg etter de samme normene som man opererer etter selv. Her er det påfallende at de fleste viser god forståelse for de fleste former for avvik. Jeg spurte hva som er det verste man kan gjøre, og kan således sies å ha nærmet meg spørsmålet om hva som skal til for å bli utstøtt. Det som kom fram var tysting, bøffing og kamerattyverier, men stort sett på vilkår. Det gikk an å forstå de som gjorde det. Dersom de skyldte offeret en tjeneste, eller vedkommende hadde vært grei, da var det virkelig ille.

Likevel var det flere som nevnte folk de aldri ville akseptere, eller gjøre forhandlinger med igjen. Linda var blitt utpressa av en som tidligere hadde vært henne ganske nær, og kjente en jente som hadde slått til henne, uten noe som helst forvarsel (som også hadde stjålet veska hennes). Dette var folk som aldri kunne inkluderes for Linda igjen.

De viste en viss forståelse for det å hoppe av. Det er tydelig at alle beveger seg, eller har beveget seg i grenseland mot denne måten å oppføre seg. Samtidig var det mulig å gjøre seg til ut-gruppe, ikke bare i enkelte kretser, men i store deler av miljøet. Eskil fortalte om en fyr som gikk rundt med mye våpen og et par aggressive hunder. Slik beskyttet han seg selv, og beveget seg rundt i miljøet uten faste lojale forbindelser. Kine fortalte også om en person som hadde mange

fiender i miljøet. Det så kun ut til å være takknemlighetsgjeld som holdt forbindelsen gående for hennes del. Kine avslørte også selv en forholdsvis instrumentell og beregnende holdning til sine omgivelser. Hun stjeler ikke fra de ”hun har bruk for”.

I tillegg finner vi en annen gruppe som møtes med en lignende, om ikke helt like fiendtlig holdning. Den nye. ”Ferskingene” er lovlig vilt som gjenstand for en ”billig lærepenge”. Vi kan tolke dette som at de ikke er tatt opp i ”stammefellesskapet”. Samtidig er det sånn at man etter et par slike lærepenge, hvor dyrekjøpte de enn måtte være, faktisk tas opp i fellesskapet.

I ut-gruppen er det ikke så mye samvær. Den kjennetegnes av en slags ”ubegrenset opportuniste”, og ikke minst negativ gjensidighet. Dette er som før antydning, ikke noe å bygge et fellesskap på. Man kan ikke vise sårbarhet. Samværet opphører.

Hvis vi for enkelthets skyld hevder at inn-gruppen kjennetegnes av generell gjensidighet, og ut-gruppen av negativ gjensidighet, finner vi det sosiale på mellomdistanse omkranset av samhandling med normativt tydelige forventninger. Det er ikke så tett med normative kvalifikasjoner. Man er med/ute, eller ikke. Kvalifiserer man, gjelder et sett med regler, om inkludering i et fellesskap, eller ekskludering fra det. Dette samsvarer godt med inntrykket fra intervjuene.

Dopmiljøet er et dynamisk miljø, der alle mer eller mindre handler (i dobbel forstand) med alle. Inn-gruppen og ut-gruppen utgjør en marginal del av det daglige liv. Det vil nødvendigvis også variere hvem man definerer som inn-, ut- og ellers innen landsbyen og stammefellesskapet i forhold til hvilke goder man risikerer å tape og hva slags tilstand man selv befinner seg i. Tillit forhandles og reforhandles fortløpende, uansett hva slags sosial avstand man har i forhold til hverandre. Hvis man opererer i en inn-gruppe, er tilliten i større grad bestemt av statusen som medlem i denne gruppen, uansett om dette er som familiemedlem, kvasifamilie eller venn. I den grad man kan stole på en i ut-gruppen, og kan handle med vedkommende, må det være fordi man har en fysisk overlegenhet, eller en makt bak seg, til å sanksjonere eventuelle avhopp. Noen ganger er man dessuten bare nødt til å stole på en fremmed, å ta sjansen.

De strategiene og kildene til tillit, som ble oppsummert over, handler nesten utelukkende om samvær på mellomdistanse.

Et viktig element i det å møtes på mellomdistanse, er at man er oppsporbare for hverandre. Det betyr at dersom den ene "hopper av", kan vedkommende få skadet sitt rykte, eller bli utsatt for voldelige sanksjoner. Vi har sett hvor engstelige mange er for å få skadet ryktet sitt. Vold ser også ut til å være en akseptert måte å håndheve miljøets regler, selv om de fleste jeg har snakket med i denne sammenhengen uttrykte motvilje mot å bruke dette selv. Å være en del av miljøet, er å være en del av et nettverk, der man i prinsippet er mulig å spore opp. De mange flyktige kontaktene i miljøet har som biprodukt at hver enkelt person har et meget omfattende kontaktnett, og at man sjelden trenger mer enn en person som mellomledd, for å finne en annen (hvis man trenger noen i det hele tatt). Å komme noen sosialt nærmere, kan således oppnås ved å vise til felles bekjente. Dette er en strategi som nevnes helt konkret av Linda, Kine og til dels Eric.

Å vite at noen er oppsporbare, kan gi en visshet om at man kan gjengjelde og straffe vedkommende. Det kan derfor være en kilde til tillit. Samtidig har vi sett at mange utnytter denne muligheten til å skaffe seg et skudd eller penger, likevel. Det hersker en dag-til-dag holdning i miljøet, sa Svensson (1996). Sørhaug hevdet økonomien lignet en "høstingsøkonomi", der man lever fra hånd-til-munn (1996). "Konsekvensene kommer i morgen, og i morgen finnes ikke enda", det ser ut til å være logikken, særlig for de som har vært lenge i miljøet, eller er slitne etter å ha vært "hekta" lenge. Da kan man tillate seg å hoppe av, selv om man får ødelagt sitt rykte, eller får smake konsekvensene i form av "strafferente" og/eller vold. Normbruddene her bekrefter det usikre i samhandlingen for mennesker på mellomdistanse. De bekrefter også at man aksepterer normene som sirkulerer og brukes i miljøet, og ikke minst, at disse kan sanksjoneres som de gjør i visse tilfeller.

Mange av de forhandlingene vi har oppsummert fra intervjuene, handler om å melde seg inn i miljøet, ved å enten kjenne noen i miljøet som den andre kjenner, eller ved å være stoffmisbruker. Da er man prinsipielt oppsporbar. Den viktigste avgrensningen går mot det å være politi. Men det spørres om ikke vi kan tolke det å kjenne igjen en som narkoman, som en måte å fastslå at vedkommende er i nettverket,

og således er en person man kan finne igjen, om man ikke kjenner vedkommende selv fra før. Samtidig gjelder det å ikke gå i den motsatte ytterligheten, at man viser seg som så narkoman, så hekta, at man ikke lenger har noen sperrer mot å ”løpe fra regningen”. Eskil prøvde som vi husker å streite seg opp overfor pusheren sin. Selv om man er en del av nettverket (stammen eller landsbyen), gjelder det fortsatt å bevise sin moralske standard.

I likhet med Eric fortalte Linda at hun kunne finne på å fortelle adressen sin. Dette er en annen, mer direkte måte å gjøre seg oppsporbar på. Dette vitner kanskje om hvor stor betydning det har, at man prinsipielt sett er mulig å stille til ansvar.

Men selv om man ikke kjenner hverandre fra før, ser det ut til å være en konvensjon å inkludere hverandre i et løst begrep om ”miljøet”, dersom man kan godtgjøre forskjellige egenskaper som å være stoffmisbruker og/eller kjenne bestemte personer i miljøet. Intervjuene avdekket mange måter å skaffe seg slik status, basert på den enkeltes fremtreden. Fremtreden inkluderer hele en persons fremtoning, både visuelt og gjennom det som sies. Avsnittet over oppsummerte de strategiene som kan sies å handle om inntrykkstyring og presentasjon av en selv, og tolkning av andres signaler.

Fremtreden innebærer at man bruker og forstår symboler. Det handler om å gjenkjenne tegn på at man er stoffmisbruker, at man er ”grisehekta”, eller ikke, om man er fersk i miljøet, eller kanskje ”turist”. Å tolke tegn er fundert i en form for kvalifikasjonsnormer. Rene klær, ikke herjet i ansiktet, men ferske nålestikk i armene, kvalifiserer for eksempel til ”fersking”. En fersking er det lov å gi en ”billig lærepenge”. Symboler er basert i en form for normer, og har moralske konsekvenser.

For å kvalifisere til samhandlingen på mellomdistanse, kreves det med andre ord at man deltar i et tegnsystem. Selv om man ikke kjenner hverandre, kan man inkluderes i miljøet på grunnlag av sin fremtoning. Da anses man som del av fellesskapet, og som prinsipielt oppsporbar. Når man er med, kreves det at man forstår tegnene som finnes i de forskjellige deltagernes fremtreden.

I tillegg til symboler, kan man også benytte konvensjoner for å skaffe seg nok kontroll til å tørre å vise tillit. Måten Linda ser ut en person som er akkurat passende til at hun får det som hun vil i forholdet dem i mellom, viser at en rekke egenskaper fører med seg normer om hvordan man skal oppføre seg. Hun så seg ut en mann. Jeg tolker dette som at det å være mann overfor en kvinne, gir henne status som underlegen. Det er en norm om at den svakeste skal få holde dopet når man slår sammen, og Linda oppnår da rett til å gjøre dette. Hun vil holde dopet, og velger seg ut en mann. Samtidig vil hun ikke at hans overlegenhet skal være større enn at hun velger en som er litt syk og puslete. Hennes status som svakest, gir henne rettigheter hun ønsker å bruke, men ikke misbruke. Hun vet at folk i miljøet er tilbøyelige til å stikke av med dopet, selv om de har inngått en avtale. Derfor sørger hun for å holde det selv. Hun vil ha så mye status som mulig, og samtidig risikere minst mulig. Det kan betraktes som en statusmessig nyttemaksimering.

Her ser vi eksempler på hvordan kvalifikasjonsnormer gjør byttehandel og tillit mulig mellom folk som ikke kjenner hverandre personlig. Når man kvalifiserer som den sterkeste, skal man avstå retten til å besitte godene i mellomtiden. Uten denne muligheten, ville Linda i følge seg selv, avstått fra hele samarbeidet.

I tillegg kommer den for oss åpenbare kvalifikasjon, at man om en ”narkoman”, vet at moralen kan svikte. Det eneste de i utgangspunktet vet om hverandre, er at de tilhører et miljø av mennesker som er avhengige av narkotika, der dette er et svært knapt gode, og at folk generelt kan bli ganske desperate. Til tider kan folk i dette miljøet opptre som ”ubegrensede opportuniste”. Det er her vi finner det som innledningsvis ble omtalt som ”egeninteresse”. Når man vet dette, tar man sine forholdsregler, uten at det nødvendigvis blir noe problem.

Dette åpner for ytterligere en måte å spore kilder til tillit. Selv om Linda vet at mannen hun samarbeider med, er en person for hvem moralen er sekundær, gir dette også en form for forutsigbarhet. På engelsk kalles dette ofte tillit som ”familiarity”, altså gjenkjennelighet. Hun vet hva hun forholder seg til, og tar sine forholdsregler. Denne formen for tillit, skiller seg fra tillit basert i vennskap og personlige relasjoner, siden den også kan være negativ. Når man vet at en annen person kan bedra en, gir dette en viss sikkerhet i forhold til hva

vedkommende kan komme til å gjøre. Da blir det mulig å omgås, om enn med begrenset sårbarhet. Når man er sosialt sett tettere knyttet, kan man omgås mer sårbare i forhold til hverandre.

Når vi snakker om forhold på mellomdistanse, kan vi således identifisere fire hovedkilder til tillit i stoffmisbrukernes omfattende byttehandler og sosialitet for øvrig. Fremtreden, normer, gjenkjennelighet og oppsporbarhet.

Oppsporbarhet betyr at man stoler på folk, innen en viss rimelighet, selv om man ikke kjenner dem. Man kan regne med at vedkommende lar seg finne i det store nettverket av bekjentskaper. *Fremtreden* betyr at man stoler på at tegnsystemet og symbolene representerer det de skal representere (og ikke misbrukes, som for eksempel av politiet). Fremtreden peker mot moralske statuser og utløser normer om oppførsel og hvordan man skal behandles. *Normer* sikter i denne sammenhengen til utbredte oppfatninger av hva som er uakseptabelt, konvensjoner og til regler om hva som er hva (det vi har kalt kvalifikasjonsnormer). *Gjenkjennelighet* handler om at deltagerne i miljøet har enn viss sikkerhet i forhold til de andres måter å oppfatte verden, og hvordan de vurderer ulike situasjoner.

Disse kildene peker imidlertid mot hverandre. Fremtreden kan gi status som medlem av nettverket, som igjen gir en pekepinn om at vedkommende kan være "ubegrenset" eller "begrenset opportunist". Det er i utgangspunktet litt misvisende å sette opp "normer" som egen kilde til tillit. Jeg har hevdet at så vel fremtreden som oppsporbarhet og gjenkjennelighet utgjør et normativt felt. Men til tross for at fremtreden kun kan forstås som et system av symboler, at gjenkjennelighet viser tilbake til handlingsbestemmende prinsipper, og at oppsporbarhet handler om mulighet for sanksjoner av andre normer, gir det mening å isolere normer spesielt. Det finnes normer som ikke dekkes inn av de tre øvrige kildene til tillit, som også skaper forutsigbarhet i miljøet. Normene for hva som er uakseptabelt ville ikke spilt noen rolle i denne sammenhengen, dersom det ikke hadde vært et miljø der alle er mer eller mindre tilgjengelige for hverandre. Tilsvarende ville manøvreringen i miljøet, basert på konvensjoner falle utenfor. Men dette er også viktige kilder til tillit i miljøet.

Man kan være fristet til å låne Putnams karakteristikkk av årsaker og virkninger rundt tillit, som en "well tossed" tallerken med spagetti (Putnam 2000). Dette gjelder også når vi konsentrerer oss om normer som omgir handlingsrommet tilliten utvises i. For å forsøke å rydde litt opp i tallerkenen, skal jeg oppsummere med en annen inndeling enn det foregående.

På et nivå skiller vi mellom forskjellige statuser. Vi har inn-gruppe, ut-gruppe og mellomdistanse, - dette er etter hvert kjente begreper for oss. Når man omgås sin innerste krets, eller inn-gruppen, er det lettere å vite hva man skal gjøre. Her gjelder enkle regler for å dele og bytte. Det samme gjelder ut-gruppen. Her vet man at selv ikke stammefellskapets regler gjelder på samme måten, og man må være enda mer på vakt, og er avskåret fra enda flere former for sårbarheter og samarbeidsløsninger. Inn-gruppen og ut-gruppen utløser enkle forventninger. Samvær og samhandling på mellomdistanse er den mest kompliserte institusjonen i miljøet. Her kreves et omfattende sett med normer for regulering av den daglige omgang. Dette utgjør da et annet nivå av normer.

Innenfor det jeg har kalt mellomdistanse, finner vi naturligvis også forskjeller i avstand. En fast kunde og en pusher vil som vi har sett ha tettere bånd enn to som aldri har truffet hverandre før, og slår sammen til et "halvgram". Noen opplever mer nærhet til jentene i miljøet, mens andre holder mer sammen på bakgrunn av opprinnelsessted, om så dette er et sted i Norge eller et felles kontinent. Status i forhold til kjønn og etnisitet har ikke vært tematisert i denne undersøkelsen, selv om det kommer fram drypp om temaet underveis.

Nesten alle som opererer i miljøet kan sies å tilhøre et nettverk av folk som er mer eller mindre direkte oppsporbare i forhold til hverandre. Alle vet at terskelen for å sanksjonere med vold er forholdsvis lav. Viktigere som prevensjon mot kapitalisering og "avhopping" er sannsynligvis faren for å få dårlig rykte.

I hvilken grad det å tilhøre et miljø fører til at man utvikler et normativt fellesskap, har ikke vært tema her, men dette er diskutert i andre fremstillinger innen tillit-litteraturen (for eksempel Putnam 1993). Dette synes imidlertid temmelig opplagt. Felles livssituasjon og brede kontaktflater gir gode vilkår for sosialisering og ensretting av

konvensjoner og regler for akseptabel oppførsel. Et normativt nivå handler om det som ikke aksepteres, selv ikke av stoffmisbrukere på kjøret. Et annet nivå av normer finner vi i konvensjonene. Disse styrer forventninger, selv der deltagerne ikke er klar over det selv.

Som et helt annet nivå av kilde til tillit, finner vi det omfattende symbolsystemet som muliggjør signalisering og tolkning av tegn på bakgrunn av enkeltpersoners fremtreden.

Dessuten er tillit selv en kilde til tillit. Vi har sett eksempler på at folk i miljøet demonstrativt viser at de har tillit til andre, for å vinne deres tillit. På samme måte opplever flere av de intervjuede at det å bli vist tillit er forpliktende, og dermed begrensende i forhold til det å kapitalisere eller utnytte den andres sårbarheter. Å være grei, legge i og være sjenerøs, det er alt sammen strategier for å hindre at den andre hopper av.

Som sagt, og antydnet, er det ingen analytisk vanntette skott mellom disse kildene. Det kan til og med være vanskelig å si om noe er det ene eller det andre. Men det gir etter mitt skjønn mening å identifisere disse som grunnlaget for forhandlingene om tillit i dopmiljøet. Det synes også rimelig å betrakte forhandlingene om tillit på mellomdistanse, slik de kommer fram i intervjuene, som uttrykk for en balansert form for bytte. Forhandlinger i seg selv innebærer at man fremholder sine egne interesser, men forholder seg til de normative begrensninger som ligger i fellesskapet. I neste avsnitt skal vi ta en avsluttende titt på den dynamiske biten av tillitbegrepet.

Tit-For-Tat på mellomdistanse

Hvordan sammenfaller vår innledende bruk av spillteori og Fangens Dilemma med oppsummeringen av problemstillingen?

Hvis vi fortsatt tillater oss selv å operere med forenklede begreper, kan det se ut som samhandlingen på mellomdistanse, er det som best kan sammenlignes med den vellykkede Tit-For-Tat strategien. Inngruppen har vi definert så smalt, at her ligner strategien mer på All C. Dette selv om folk som er i en eller annen form for allianse, holder stoff og penger unna hverandre, som i Tones fortellinger. Det vi skal merke oss i disse, er at det å holde unna, er noe man skjuler. Vel nok er kanskje begge klar over at det forekommer, men det er ikke noe

man snakker om. Man blir sjokkert når det viser seg, sier hun, men så blir man ikke sjokkert likevel. Man må altså holde det skjult, og det tyder på at det ikke er akseptabelt å ikke dele alt, når man er i allianse. Det forventes at alt skal deles, og det er All C, i forhold til det viktigste i hele verden for en narkoman: narkotika. Andre goder deles ikke nødvendigvis på samme måte.

I den motsatte ytterligheten finner vi All D. Man vet hva man får, at motparten hopper av. Da er det ingen strategi som gir bedre avkastning enn det å konsekvent gjøre det samme selv. I ut-gruppen er det bare en utenforstående makt som kan innføre samarbeidsløsninger.

Jeg har tidligere hevdet at ”balansert bytte” ikke kan likestilles med Tit-For-Tat. Nå har vi imidlertid innført et tredje begrep. Balansert bytte er allerede identifisert som den beste karakteristikken av samhandling mellom stoffmisbrukere på mellomdistanse. La oss likevel se hvordan Tit-For-Tat stemmer med det vi allerede har sagt om samhandling på mellomdistanse.

Under overskriften ”normer” identifiserte vi en ”noe-for-noe” holdning. Denne ble betraktet som å romme muligheten for en slags Tit-For-Tat. I praksis så det også ut til å være større variasjoner i hvordan man forholder seg til hverandre. Kan de jeg snakket med sies å ha forfulgt ”snille” strategier? Som vi husker utgjorde ”snillhet” et av fire kjennetegn på Tit-For-Tat.

Snillhet er at man aldri ”hopper av” først. ”Noe for noe” innebærer at man gjengjelder svikt fra motparten. Dette var som vi husker også et kjennetegn på Tit-For-Tat. Det vitner om en pragmatisk og kalkulerende innstilling, som er vanskelig å forbinde med ”snillhet”. Det sier likevel ingenting direkte om hvorvidt man ”hopper av” først. Alle relasjoner som får utvikle seg er på sett og vis gjentatte samarbeidsløsninger mellom to parter over tid, men her skulle det handle om mellomdistanse. Her er det stort sett snakk om et fåtall eller enkeltstående bytterelasjoner. Alle er mer eller mindre åpne på at de har bøffa noen eller gjort andre uakseptable ting. Den eneste som uttrykker noe som ligner en eksplisitt strategi i spørsmålet, er Tone. Når hun legger fram dop på bordet, og sier at folk kan forsyne seg uten å kontrollere det, spiller hun demonstrativt ut samarbeidsløsningen. Hun ble til gjengjeld skuffet hver gang.

Til gjengjeld kan det hevdes at det å vise sårbarhet slik Tone gjorde i seg selv er en form for ”snill” strategi. Et viktig skille mellom de fleste sårbarhetene som er vektlagt i denne undersøkelsen og Fangens Dilemma, er at utspillene forekommer suksessivt. I Fangens Dilemma skal de ”trekkes” simultant. Dette behøver ikke ha avgjørende betydning for bruken av analogien. Fortsatt gjelder det for begge parter at de ikke vet hva motparten vil svare på deres utspill, når de velger. Samtidig er dette et skille som ikke er tilstrekkelig analysert.

Vi har således få holdepunkter for å hevde at det er utbredt noen form for ”snill” strategi i døpmiljøet. Vi finner umiddelbar gjengjeldelse, det har vi sett. Men er folk langsinte? Det følger definatorisk av det å forholde seg til hverandre på mellomdistanse, at man ikke omgås daglig og sosialt sett tett. Det blir i så fall snakk om små spill, med få ”runder”. Følgelig er det heller ikke tid nok til langsintet. Samtidig kan man spørre seg hvorfor ikke mer, eller noe i det hele tatt, av det mylderet vi finner av forbindelser, utvikler seg til faste relasjoner som varer over tid. Riktignok har vi vært vitne til at man i forskjellige allianser, har holdt ut med svik og ”avhopping” gjentatte ganger (Christine og Tone), men hovedinntrykket er at det tillates lite av dette før man for eksempel risikerer ryktet sitt eller andre sanksjoner. Det er vanskelig å identifisere noe som ligner en strategi på dette området, det blir uansett feil å si at stoffmisbrukere er utpreget ”tilgivende” overfor hverandres avhopping, selv om de til tider viser forståelse.

Det er i det hele tatt vanskelig å finne entydige strategier, tilsvarende Banfields enkle maksime (altså Tit-For-Tat, som er like enkel), blant stoffmisbrukerne jeg har snakket med. Innen ”noe-for-noe”-holdningen, finnes det mange mulige måter å tilpasse seg hverandre. Tit-For-Tat er en mulighet. Sannsynligvis finnes det få enkle maksimer, alt tyder på at man opererer med en svært differensiert moral, med mange kvalifikasjoner for forskjellige situasjoner. Denne moralen kan nok også variere over tid, med egen fysisk og psykisk beskaffenhet.

Vi skal også huske på at Tit-For-Tat ikke nødvendigvis er den beste strategien. Ingen strategi i Fangens Dilemma er den beste, uavhengig av hva de andre foretar seg. Dersom de fleste andre opererer sånn noenlunde etter Tit-For-Tat, lønner det seg imidlertid å gjøre det

samme. Problemet ser ut til å være å få etablert slike strategier i miljøet. For når noen utnytter de andres samarbeidsutspill, ødelegges lett muligheten for denne type samarbeid i fremtiden. Vi har allerede snakket om hvordan det å sette skudd sammen, kan ha vært en sårbarhet som tidligere ble delt uten tanke på muligheten for tap. Dette blir da simultant å samarbeide, inntil en person utnytter den andres overdose, og tar pengene. Når ryktet om dette har spredd seg, vegrer folk i miljøet seg for å gjøre dette med folk de ikke kjenner ordentlig fra før. En sårbarhet blir begrenset i miljøet. Miljøet preges i større grad av All D når det gjelder denne sårbarheten, og da hjelper det ikke å spille Tit-For-Tat på egenhånd. Muligheten for at alle kunne spille Tit-For-Tat i alle sårbarheter, er ellers til stede i narkomiljøet. Alle kjenner alle, eller noen som kjenner noen og til slutt alle, og alle skal fortsette å ferdes i miljøet. Et av de viktigste kriteriene er således tilstede, nemlig at man skal spille et uoversiktlig antall spill videre sammen. (I hvert fall hvis vi tenker oss at man skal kunne spille med hvem som helst ellers i miljøet). Samtidig blir spillene fragmentert og uoversiktlige, når man har mange spill gående samtidig, som gjenopptas med ujevne mellomrom.

Det virker ellers rimelig å ikke betrakte samspillet i narkomiljøet som et nullsumspill. Det er gevinster for alle parter i å samarbeide, selv om man også kan ha motsatte interesser. Kriteriet i Fangens Dilemma om at partene skal "trekke" simultant, er derimot kun delvis tilstede.

Riktignok finner vi klare elementer av gjengjeldelse i miljøet, men de øvrige karakteristika ved Tit-For-Tat, er fraværende. Det ville være en grov overdrivelse å hevde at miljøet er kjennetegnet av "snillhet", selv om det sikkert finnes sårbarheter som ikke kapitaliseres av ren konvensjon. Sannsynligvis er det mange strategier som følges, hvis vi kan snakke om strategier i det hele tatt, differensiert i forhold til type sårbarheter og fysiske så vel som fysiske betingelser i den konkrete situasjon. Spillene er såpass fragmentert i samhandling på mellom-distanse at det blir vanskelig å snakke om langsintet. Ei heller er trekkene i alle sammenhenger simultane. Men det er klart at de fleste forholder seg til hverandre som om de skal spille et uavklart antall videre spill sammen, og at dette ikke er nullsumspill.

Men vi kan likevel hevde at Tit-For-Tat er en strategi som hadde tjent alle parter i miljøet. Hadde medlemmene klart å bygge opp et effektivt

moralsk ethos til å underbygge en slik strategi, hadde livsvilkårene for stoffmisbrukere på gateplan vært betraktelig bedre.

Men er dette grunn god nok til å holde på analogien til Fangens Dilemma for samspillet i dopmiljøet?

Tillit som begrep

Mitt forsvar for bruken av Fangens Dilemma er hovedsakelig todelt. Først og fremst handler det om å etablere et vokabular. Lakmustesten blir da om det gir mer forståelse av hendelsene i miljøet, når man bruker det. Jeg synes i all beskjedenhet denne undersøkelsen er et vitneprov på at så er tilfelle. Men dette spørsmålet er ment å stilles åpent for andre som har arbeidet med stoffmisbrukere i aktiv rus, og ikke minst rusmisbrukere selv. Jeg er som tidligere nevnt svært interessert i tilbakemeldinger på dette spørsmålet.

Dersom dette vokabularet kan si oss noe mer om dopmiljøet, åpner det også for sammenligning med andre miljøer. I denne teksten er det lagt opp til at leseren kan sammenligne med sitt eget liv, formodentlig i en nykter tilværelse. Tanken er imidlertid at det fremover skal gå an å gjøre mer systematiske sammenligninger med for eksempel ”delkulturer” innen næringslivet, blant etniske minoriteter, eller lignende.

Tillit er et begrep som peker på det relasjonelle i forskjellige grupper, og er således av sentral betydning for forståelse av disse. Det relasjonelle har en tendens til å forsvinne mellom individualistiske tilnærminger og brede generaliseringer. Operasjonalisering av tillit er derfor et skritt i retning av å gjøre dette til gjenstand for mer systematiske undersøkelser, med mulighet for sammenligninger. Her har jeg delt tillit i to. Normer legger begrensninger og muligheter for forutsigelse av andre menneskers handlingsvalg, forstått i terminologien til Fangens Dilemma. Når tillit har et element av frihet i handlingsdelen, og ses begrenset opp mot det normative, unngår man de mest åpenbare fellene i sosiologisk begrepsdannelse. Man unngår å bruke begreper som henholdsvis overvurderer/undervurderer menneskers frihet og undervurderer/overvurderer deres plassering i samfunnsmessig sammenheng. Dette kalles gjerne for oversosialisering eller undersosialisering (Granovetter 1992). I tillegg til å peke på et viktig og kanskje oversett område av det sosiale, er det

altså et begrep som ivaretar helt sentrale sosiologiske dyder. Forhåpentligvis utgjør det et analytisk nivå som lar seg abstrahere nok til å tillate komparasjon, samtidig som det ikke blir like forenklende og tvungent som det såkalte ”rasjonell-aktør”-prespektivet.

Fortsatt gjelder det imidlertid å avgjøre om dette gir mer forståelse for det feltet som har vært tema i denne undersøkelsen. Og uansett hvor mye jeg selv måtte mene dette, er det eventuelle lesere som avgjør spørsmålet. Jeg vil avslutte med et argument basert på et lite feltarbeid gjort blant herbergistene i Oslo på slutten på 1960-tallet. Temaet er kapitalisering, hvordan tillit kan byttes i penger og strategien ”All C” eller Tit-For-Tat invaderes av All D.

Tilbake til ”Pers lag”

Hvis noen er i tvil om at dagens gatenarkomane er døtrene og sønnene til de såkalte herbergistene fra 1960-tallet, kan de lese en artikkelsamling kalt ”På Livet” (Ramsøy, Burmann, Johansen og Kalberg 1971). (I mange tilfeller er dette også rent biologisk sant.) Spesielt Burmanns bidrag ”Pers lag” er av interesse for oss her.

Burmann foretok et mindre feltarbeid blant herbergistene, nærmere bestemt et drikkelag med tilholdssted på en nedlagt fabrikk. Det fantes mange slike drikkelag i Oslo på denne tiden, noen med en dags varighet, andre kunne bestå i flere måneder. Pers lag hadde hatt en viss varighet, og besto av en kjerne på fire personer. Per, hans kjæreste og ytterligere to menn. I tillegg hadde de sporadisk deltagelse av ca. et dusin andre menn. Disse var ikke med i andre lag. Man møttes på herberget, helst etter avtale, og dro opp til de nedlagte fabrikklokalene. Noen kunne dukke opp uanmeldt, andre var også uønsket. Men det var alltid noen som hadde noe å drikke på fabrikk.

Laget fungerte slik: Per bestemte alt. Han samlet inn pengene til de som ville være med. Deretter sørget han for at det ble kjøpt inn nok alkohol og andre nødvendigheter, til hele laget. Han blandet drikke, hvis det var nødvendig, og markerte holdninger til hvordan penger skulle brukes. Per bestemte hvem som kunne være med, og regulerte oppførselen lagsmedlemmene i mellom. I noen tilfeller delegerte han oppgaver til de andre, særlig de faste, i laget. Med lederskapet fulgte også ansvar for de som ble for fulle, eller av andre grunner var ute av stand til å klare seg selv. Hvis noen motsatte seg Pers ord, kunne han

påberope seg autoritet ved å hevde at ”her var det han som bestemte farten”, uten at det er helt klart hva dette betød.

Burmans beretning fra drikkelaget til Per inneholder mange paralleller til mine beskrivelser av dopmiljøet. Han forteller om det jeg ville kalt avhopping og regulering av dette. Han skriver også om hvordan fremtreden avslører en persons fartstid i miljøet, og kanskje vedkommendes moralske nivå. Her vil jeg imidlertid rette oppmerksomheten mot noe selvfølgelig i lagets indre liv, nemlig at alle ga pengene sine til lederen, som igjen distribuerte potten ut etter behov. Dette er en sterk kontrast til samarbeidet i dopmiljøet rett etter tusenårsskiftet. Vi så hvor mye arbeid Linda la i det å finne en annen person å slå sammen med. Vi har hatt som utgangspunkt at allianser er kortvarige, og bryter sammen fordi man ikke klarer å dele på rusmidler og arbeidet med å skaffe det.

Heller ikke drikkelagene hadde all verdens varighet. Det viste seg også at de fleste ”gjemte noe unna” fellesskapet, samtidig som alle prøvde å få mest mulig ut av delingen. Det forhindrer likevel ikke at man i drikkelaget opererte med en helt annen og mye mer avansert form for deling enn det vi finner i dopmiljøet. For det første var det mange flere personer som delte i drikkelaget. Det kunne være forskjellige personer, og alle var sikkert ikke med hver gang, men det var fire som var faste. Som regel var de sikkert flere, og alle underkastet seg Pers lederskap. I dopmiljøet samarbeidet nesten aldri mer enn to, som oftest går de også alene. I begynnelsen spurte jeg hvor mange som kunne være med å ”slå sammen”. Det måtte jeg slutte med, da jeg forsto at et slikt spørsmål diskvalifiserte meg som observatør i miljøet. De intervjuede begynte å snakke til meg som om jeg var miljøet totalt fremmed, og forklarte meg de enkleste sammenhenger. Å inngå et samarbeid med mer enn en person forekommer nesten ikke.

Enda viktigere er kanskje måten de deler på. I relasjoner mellom to personer kan man snakke om gjensidighet, slik Sahlins delte mellom forskjellige former for dette. Sahlins innleder imidlertid med å skille mellom former for deling. ”Pooling” innebærer at man samler inn i en gruppe, og fordeler ut igjen i gruppen. Dette er likevel et kunstig skille, sier Sahlins, for hva annet er vel ”pooling” enn organisering og et system av flere gjensidigheter? (Sahlins 1972: 188.)

Det er uansett en vesentlig forskjell mellom gjensidighet og ”pooling”. Som nevnt innledningsvis, er ”pooling” en mye mer kompleks organisasjonsform enn dyadisk gjensidighet. Det er flere som skal stole på hverandre, og rettferdigheten måles etter mer innviklede kriterier. Om man har blitt tilgodesett med nok til å være fornøyd med deltagelsen, må vurderes mot sikkerheten i det å alltid få noe. I drikkelaget gjøres dette enklere ved at det er en bestemt person som bestemmer alt. Man behøver således ikke vurdere hver enkelt annen person i laget, og hvorvidt man kan ha tillit til vedkommende. Per var en karismatisk ledertype, men ikke uten egne svin på skogen. Burmann kan fortelle en historie der Per utnytter sitt gode navn og rykte, for å skaffe seg en real dram. Det å stole på lederskikkelsen var således ikke nødvendigvis noen selvfølge. Det forhindrer ikke at man risikerer mye ved å inngå i et drikkelag.

Det påfallende er at vi ikke finner noe som ligner på drikkelaget blant dagens ”filleproletarer”. Selv om vi finner mange paralleller mellom herbergistene og dagens gatenarkomane, er det i hvert fall en vesentlig forskjell i måten man samarbeider om rusmidler. Når vi tenker på hvor viktig det er for stoffmisbrukere å ha en jevn tilgang på stoff, er dette åpenbart et sosialt tilbakeskritt. ”Pooling” hadde fungert som forsikring i miljøet. Men sårbarheten er tydeligvis for stor.

Hvorvidt denne reduksjon i sosialitet, eller sosiabilitet som Fukuyama (1995) kaller det (tilbøyelighet til å samarbeide med fremmede), skyldes at noen har kapitalisert på sårbarheten i samarbeidsformen, er ikke mulig å svare på i denne undersøkelsen. Vi kan kun konstatere at det blant dagens filleproletarer ikke utvises en vesentlig form for sårbarhet vi finner hos deres forgjengere for 30 år siden. Man kan forestille seg at drikkelagene har blitt mindre og mindre, at det har vært en prosess der de mest perifere etter hvert har trukket seg, og til slutt at det som har vært av kjerner også har løst seg opp i manglende tillit og avhopping. Sannsynligvis har drikkelaget forblitt i alkoholermiljøet, uten å bli tatt opp blant stoffmisbrukerne. Riktignok finner vi normer om at pipa eller ”jointen” skal ”gå rundt”, men dette gjelder kun bruk av Cannabis, og er kanskje mer knyttet til hippiebevegelsens idealer. Disse miljøene har eksistert side om side, der de unge har blitt rekruttert til dopmiljøet, og alkoholikerne etter hvert har blitt mindre synlige i bybildet. Mange av de gamle

alkoholikerne er dessuten rekruttert til heroinet etter hvert. Enkelte observasjoner har dog gitt meg det inntrykk at flaska fortsatt går rundt blant alkoholikerne i min lokale park.

En mulighet er også at pusheren i dag spiller en tilsvarende rolle som sjefen i laget tidligere spilte. Mange av uttalelsene i intervjuene kan tyde på dette. Helle henviste entydig til pusherne som ledere i miljøet. Noen merket seg kanskje også at Eskil fortalte at han som pusher kunne tiltros det å oppbevare (veksle-)penger. Påfallende mange av dem som trekkes frem som mennesker man har tillit til, er pushere. De har ofte en fast kundekrets på ca. ti personer, akkurat som drikkelagene. Hvis det er tilfellet, at pusherne er dagens ledere for lagene, innebærer dette en annen form for nedbryting av tillit i miljøet. I drikkelaget ga man fra seg alt i forventning om å få når man trengte. Det er en nesten generell form for gjensidighet, om enn på et annet nivå siden dette er pooling. Pusheren i dopmiljøet fordeler intet, uten gjennom balanserte bytter. Det er kreditt og kontant betaling. Riktignok har vi sett tilløp til at pusheren tar sosialt ansvar, akkurat som Per. Vi har også sett at han, eller hun, bryr seg om kundene sine utover det rent forretningsmessige. Men selve fordelingen av goder er i all hovedsak slik Sahlins kaller balansert bytte (dog med kreditt), og den store innsamling med påfølgende utdeling, er erstattet med en serie dyadiske relasjoner.

På en måte kan vi si at deltagelse i drikkelaget er en form for samarbeid, og at alle har tatt for gitt at alle har samarbeidet. Over tid kan vi således konstatere at der man tidligere opererte med All C, er det ingen som lenger våger seg på å samarbeide. Sannsynligvis har det å delta i et drikkelag vært basert på en kalkulasjon på hvorvidt man fikk nok igjen til å være fornøyd. Dette har handlet om tillit til lederen. Dersom lederen ikke har levd opp til forventningene, eller kanskje blitt avslørt i å tilgodese seg selv eller sine på utilbørlig vis, kan reaksjonen ha vært å trekke seg ut. Kanskje er det like rimelig å betrakte deres strategi som Tit-For-Tat. Å ikke vise sårbarhet, kan som nevnt forstås som All D. Innen terminologien som er foreslått i denne undersøkelsen, ser det derfor ut til at All C eller Tit-For-Tat er blitt invadert av All D.

Hvordan prosessen har foregått ligger skjult i fortiden. Kanskje er spor av den tilgjengelig hos dem som har levd i miljøene i denne tiden.

Terminologien her tvinger oss til å spørre om dette er resultat av former for kapitalisering. Vi har sett at tillit alltid kan utnyttes. Når noen viser tillit, innebærer dette at de viser en form for sårbarhet, og satser på at minst en annen person ikke handler mot deres interesser. Hvis vedkommende likevel gjør det, vil man kanskje nøle med å vise den samme sårbarheten igjen, overfor samme person. Det er ikke utenkelig i et miljø der hver enkelt er så presset som i dopmiljøet. Godt hjulpet av politiets jakt på pusheren, har sosialiteten således smuldret. Ved gjentatte opplevelser vil man sannsynligvis vegre seg for å gjøre seg sårbar på dette feltet. Man vil trekke seg tilbake, og hvis alle i miljøet gjør dette, forsvinner kanskje denne sårbarheten helt. Vi har spekulert i om noe tilsvarende kan ha vært tilfelle med det å sette skudd sammen.

Kapitalisering er kanskje det mest fruktbare begrepet som har kommet ut av denne undersøkelsen. Selv om vi ikke kan verifisere om det vi har vært vitne til i utviklingen fra "Pers lag" til dagens dopmiljø er resultat av kapitalisering, gir det muligheter for videre hypotesedannelse på disse spørsmålene. Det er et uttrykk som blant annet er vokst ut av erfaringene til Christine og forsvinningen til Preben. Det er også brukt om andre hendelser som har kommet fram under intervjuene.

Det er et selvstendig argument for bruken av begrepene fra Fangens Dilemma, at disse er nødvendige for å kunne snakke om kapitalisering slik vi har gjort det her. Selv om mange av vilkårene for å betrakte samspillet i dopmiljøet som gjentatte spill med Fangens Dilemma ikke er oppfylt, er det en gevinst i begrepet kapitalisering, som kanskje er viktigere. Dette i tillegg til at vokabularet kaster forståelse over samspillet i miljøet som helhet.

Sammenligningen med "Pers lag" er også et vitne om at vokabularet åpner for komparasjon med andre miljøer.

På randen av sammenbrudd?

Til tross for mer enn tyve år med stressing av miljøet fra politiets side, består det like sterkt den dag i dag. Å jage de narkomane i Oslo fra sted til sted, fra slottsparken til Egertorget, fram og tilbake rundt Oslo Sentralbanestasjon, oppsplitting i lokale miljøer rundt omkring i byen, - ingenting har virket i bekjempelsen av miljøet. Heller ikke dagens

videoovervåking har påfallende preventiv effekt i så måte. Denne undersøkelsen har handlet om de indre krefter som splitter og forener miljøet. Utgangspunktet har vært alt det gale folk på jakt etter sitt neste skudd, kan finne på å gjøre mot hverandre. Men heller ikke dette, som sannsynligvis er en større trussel mot dopmiljøet som sosialt system enn politiets forfølgelse, kan sies å få det til ”å bryte sammen”.

Kan man si at dette er et miljø på randen av sammenbrudd? Dopmiljøet er marginalt i den forstand at det rommer handlinger som oppfattes som uhørte, skamfulle og amoralske i det øvrige samfunn. Menneskene som lever i det er de fattigste, de sykeste og de som er mest utsatt for vold og kriminalitet. Foruten at dødeligheten er veldig høy (i 2001 var overdose den hyppigste dødsårsaken blant unge mennesker i Norge). Det er et skrekkszenario for de fleste nykterister. Likevel blir det feil å ensidig hevde at det bryter sammen. Det kan kanskje få oss til å spørre hva det vil si at et sosialt system bryter sammen?

Det er fristende å betrakte et sammenbrudd som et samvær som opphører. Samværet i dopmiljøet er knyttet til anskaffelse av dop og penger. Hvis ingen stoler mer på andre enn at de ikke tør å vise den sårbarheten som ligger i å skaffe penger og bytte dop (henholdsvis kjøpe og selge), vil denne aktiviteten opphøre. Folk vil skaffe penger på egenhånd, og skaffe rusmidler via andre kanaler. Det er den atomiserte masse, der hver enkelt nøyer seg med sitt og tilfredsstillelsen av ens egne behov. Den enkelte kan søke å skaffe rusmidler i andre miljøer og systemer, eller la være å søke dem.

Et dopmiljø som har brutt sammen blir således et miljø der den enkelte ikke tar ansvar for samværet, men tar de anledningene til behovtilfredsstillelse som byr seg. Det vil si at man betrakter andre som har dop, som kilder, og ikke som folk i samme situasjon. Egeninteressen får høyeste og kanskje eneste status.

Dette er en beskrivelse som minner om Hobbes' begrep om ”naturtilstanden”. Naturtilstanden beskrives som alles kamp mot alle, der egeninteressen er den eneste norm. Menneske er ulv mot menneske, tilstanden er permanent krig mellom alle parter (Hobbes 1998). Machiavelli tok for seg en lignende situasjon. For fyrstene

rundt Middelhavet fram til 1500-tallet, var det å holde makten og utvide sitt territorium, en alles krig mot alle, der ingen restriksjoner la begrensninger. Intet svik, ingen løgn, intet bedrag var forkastelig, dersom det kunne tenkes å tjene fyrstens interesser. Machiavelli kan således sies å ha tegnet ut de normative konsekvensene av å leve i en naturtilstand (Machiavelli, ukjent årstall).

De tyske nazistene kan også hevdes å ha laget naturtilstander i sine konsentrasjonsleire. Som vi husker fra Levi, ble det alles kamp mot alle, der svært få maktet å holde på sin "verdighet", altså fortsatte å være "anstendige" moralske mennesker. Uansett hvor konstruerte leirene var, ligner de på naturtilstanden i det at elementære samværformer opphørte. Alle hadde nok med å skaffe seg selv mat, skaffe seg selv klær, gjerne på sengekameratens bekostning. Samværet, som var ganske intenst, tett stuet som de var fra krøttertrogene på togreisen enda til gasskammeret, var påført dem utenfra. Konsentrasjonsleirene er kanskje det nærmeste menneskelheten noensinne har vært en naturtilstand?

Siden vi holder sammenbrudd i betydningen "opphør av samvær" utenfor, kan vi bruke naturtilstanden som bilde. Deltagerne i et system som ikke opplever felles interesser, bare egeninteresser, som likevel er tvunget til samvær, kan sies å operere i et system som har brutt sammen. Dersom samværet opphører, slutter det å være et system eller et miljø. (Det er nok det som er hensikten til politiet når de snakker om å "splitte" miljøet.)

På mange måter er det dette vi er vitne til i dopmiljøet. Riktignok er det frivillig å bruke heroin og tilstøtende rusmidler. Og riktignok kan man som Helle rekrutteres inn i miljøet fordi man opplever "solidaritet" og samhold (og "spennende" mennesker). Men hverdagen i miljøet er preget av hver enkelts redsel for ikke å klare å skaffe seg nok dop til å holde seg frisk. Denne egeninteressen er så sterk for de fleste at det meste annet kommer i skyggen. De er likevel bundet sammen i et fellesskap, først og fremst bestående av hverandres tjenester. De bruker hverandre til å kjøpe og selge dop (som kunder og pushere), til å bytte gjenstander de har stjålet, og til å samarbeide om forskjellige "stunt" (innbrudd eller lignende, kriminalitet). Samholdet er redusert til gjensidig egeninteresse. Det er

lite ”solidaritet”, når man ferdes blant de hardest belastede stoffmisbrukerne.

Den unisone reaksjon blant de intervjuede var, som nevnt, at det ikke er noe som helst tillit ”ute” i dopmiljøet. Tillit er tidligere presentert som en sårbarhet man viser i forventning om den andre personens oppførsel, at den andre ikke kapitaliserer. Å kapitalisere er (mer eller mindre effektivt) å avslutte det relasjonelle. Relasjoner og venner har vi sett lite til. De vennene som er nevnt, har de som regel hatt fra før de begynte med dop, eller rekruttert utenfor dopmiljøet. De er mindre hekta, eller har enklere tilgang til dopet, slik at de ikke behøver å engste seg for om de blir syke. Birgers venn var en slik person, og Birger fortalte han aldri hadde vært abstinert han heller. Tone trakk fram en person som ikke var mer hekta enn at han lagde seg middag hver dag. På spørsmål om de kan fortelle om en person de stoler på, svarer de fleste at det er to-tre stykker. Senere blir det moderert til to, kanskje én annen person. Sammenlignet med tilværelsen for de fleste nykterister, er dette veldig lite. Det virker rimelig å si at det er magert med varige relasjoner i dopmiljøet. Dette kan skyldes at alle disse er kapitalisert. Men det kan også skyldes at man nøler med å inngå i dem, av frykt for at sårbarheten man viser ved inngåelsen i en relasjon, blir kapitalisert. Resultater blir uansett det samme: få relasjoner som varer over tid. Når det gjelder varige relasjoner kan vi således hevde at systemet har brutt sammen.

Hvis det ikke er tillit i et miljø, skulle man forvente lite sårbarhet enkeltmedlemmene i mellom. Men denne undersøkelsen har vist at man viser sårbarhet i mange forskjellige situasjoner. Og de intervjuede forteller om mange forskjellige måter å finne ut om man skal vise tillit, og teknikker for å vinne den andres tillit. Om man ikke oppretter relasjoner som varer over tid, så klarer man å relatere til hverandre. Vi har sett mange eksempler på hvordan man omgås, selv om man vet at man kan bli bedratt og sveket både av folk som står sosialt sett fjernt, så vel som de som står en nærmere. Intervjuene kan leses som kilder på forhandlinger om tillit mellom bekjente og fremmede i et system som har brutt sammen når det gjelder faste forbindelser.

Men man kan spørre om det er mulig å rive alle bånd og normer som binder mennesker sammen, uten å lage utrydningsleire. Så lenge mennesker er fanget i et fellesskap, vil de nesten uansett hvor trengt

de blir, kunne omgås. All sosial omgang krever en form for tillit. I følge Gambetta må man alltid opptre ”som om” man har tillit til den andre personen. Kanskje har også Løgstrup rett, når han hevder at det er umulig å la være å vise tillit?

Mye eller lite?

Spørsmålet om hvordan vi kan karakterisere dopmiljøet i forhold til tillit, har ligget under i hele tekstens forløp. Grunnen til at jeg har etablert et vokabular om tillit, er et ønske om å gjøre sammenligninger. Dette behøver ikke være sammenligning på detaljnivå, men jeg ønsker å kunne si noe om sosialiteten i dopmiljøet, så vel som andre miljøer (for eksempel næringslivet eller et ordinært ”nykteristliv”). I mangel på noe å sammenligne med, har jeg noen steder delt mine egne opplevelser. Jeg har også oppfordret lesere til å dele sine synspunkter. Hele veien opererer jeg i en slags ambivalens. Helt i starten på teksten gjengir jeg en lapp som hang på en dør hos en av beboerne Markus Thranes Hus. Den representerer for meg en ekstrem holdning, nesten en rendyrket ”amoral familism” (uten ”familie”). Dette er det ene bildet, som også følges av historiene om kamerattyverier, bøffing og tysting i miljøet. Er dette alles krig mot alle, et miljø der ingen stoler på noen? Er alle bare ensomme, utmattede og selvhevdende? De sier det jo selv, det er ingen tillit i miljøet. Sett tilbake, finner vi oppførsel som ligner på Primo Levis skildringer av sameksistensen i Auschwitz. Det andre bildet viser normaliteten i miljøet. Man omgås på måter som er til forveksling lik våre egne (oss nykterister altså). Til dels svært sofistikerte strategier tas i bruk for manøvrere seg i det store antallet forbindelser. Det viser seg at man gjør seg sårbare for hverandre, også når man befinner seg i ”krigen”. Noen henviser til evige regler for opptreden i fellesskapet, og alle viser til de samme tabuer.

I teksten vil den observante leser gjenfinne en veksling mellom de to posisjoner. Jeg skulle gjerne konkludere med at dopmiljøet kjenne-tegnes av fravær av tillit, alternativt at dopmiljøet fungerer som alle andre miljøer. Materialet gir ikke grunnlag for dette. Personlig har jeg en opplevelse av at det er magrere forhold for tillit i dette miljøet enn det jeg selv opplever i min hverdag. Men det er få faste holdepunkter.

Summary in English

How do people who experience continual betrayal, adapt to vulnerable situations with other people? This report is about the network of people injecting illegal drugs, who hang out in the centre of Oslo, have no steady work or place to live, rely on social welfare and who may be prostituting themselves or earning income through criminal activities.

One observation from this network is that alliances tend to dissolve as people cheat each other over drugs or money. It is also commonplace that people falling asleep after taking drugs, find that they have been robbed when they wake up. The thief is usually an acquaintance or friend. A common characterization of the network is that "nobody can be trusted". The question discussed in this report is how one gains another persons trust, and how a member of this network decides if he or she can trust another person, when the experience and expectation is that of cheating and betrayals.

The empirical approach to these questions are interviews with people in treatment for drug-addiction. Eight interviews have been conducted, with equal numbers male and female. These interviews are also compared with observations from work at a hostel for homeless drug addicts in Oslo. Here I have witnessed the daily routines and workings of the community of street-level drug addicts.

The terminology of trust and game theory is employed to conceptualize cooperation and betrayal within the network. "Vulnerability" and "expectations" are seen as the core components of trust. Vulnerability is the risk one exposes oneself to, to gain the advantage of cooperation in the network. I have used game theory and "the prisoners dilemma" to illuminate the dynamics of trust, and to provide a terminological and theoretical framework for the study. Expectations are seen as a product of a "normative field". Expectations are always rooted in norms, one way or another. I distinguish between "norms of prohibition", "norms of qualification" and "norms of reciprocity". Part I contains an outline of these concepts.

The starting points of the interviews were the vulnerable situations respondents themselves reported. A first impression was that trust and vulnerability is a scarce resource in their lives, by comparison to to the

daily routines of most non-users. However, no systematic study was made of this relation. Most important for the development of the study were the situations defined as vulnerable. Some situations are highlighted: “deposition”, “combining resources”, “buying”, “selling”, “sharing”, “shooting up together” and “letting people in to ones apartment”. Together with a preliminary treatment of the norms in the network, these constitute Part II.

What norms are regulating the drug-community? Here I start with a discussion of whether the concept “amoral familism” can be translated to the network of drug-addicts. The answer I give is no. The discussion shows however, the intimate links between norms and vulnerability. Some important norms are also introduced in this chapter. My emphasis is what the respondents say in the interviews. But it is evident that these norms support situations where members must take chances, - common vulnerabilities in the network. The norms are vital in the ongoing interaction among drug addicts.

Part III is an attempt to make a map of the strategies used in the vulnerable situations. One of the respondents claims that “trust is decided by the situation”. If this means that there are no general rules, or that strategies applied are specific to each situation, that would support the rest of this study. There are few general rules. One quite visible trend is that people with whom one has some personal history, are considered more trustworthy than people who “belong to the network”. This is hardly surprising, it must be considered an implicit element in the concept of being “near”. However, an element of surprise might arise from the fact that most robberies are being committed by people who are “close”. This is especially so when individuals “shoot up” together. Relational distance seems to be more important in market exchange (buying/selling drugs). Here closeness might also be a problem for the seller.

The community of drug addicts is characterized by a high frequency of contacts between “acquaintances”. Obtaining money, selling goods, buying pills and drugs, exchanging goods and information, it is a hectic lifestyle. Most interaction in the network is on the level of “intermediary distance”. The participants are neither friends (or relatives) or strangers. They are something in between the two polarities. Most drug-addicts know each other by name and through

common acquaintances, - perhaps some personal history is shared. Interaction with what I term the “in-group” is limited. And the “out-group” is more or less absent. I have summarized four main sources of trust for interaction on the intermediary level. “Traceability”, “appearance”, “norms” and “familiarity”:

- 1) “Traceability” makes people liable for sanctions in case of violation of norms in the network, even if individuals don’t know each other personally. One can presumably find a person through common acquaintances, name or other attributes such as reputation. Violence is an accepted sanction in the community, and always exist as a possibility.
- 2) “Appearance” points to the system of signals and symbols in the network. How people look and talk, conveys information about their moral status. Implicit in symbols and signals are consequences for the bearers of the signs. A “rookie” can be treated differently from the “veteran”. Signs too, permit expectations.
- 3) Here “Norms” refer to common ideas about what is unacceptable, conventions and to widespread understanding of what qualifies as what (what counts as fair trade, cheating, a veteran etc).
- 4) “Familiarity” is a concept that refers to the importance of sharing judgements on a situation, and consequently what is appropriate in these situations. In a way this is about sharing a “worldview”.

Part IV is partly a summary and partly a discussion about the development of trust in the network of drug addicts. The interviews don’t support a strict use of the terminology from the prisoners dilemma. However, I find the vocabulary illuminating for understanding general trends. I make a comparison with a study of a group of alcoholics from the sixties in Oslo. Here the concept “capitalization” has vital importance. This concept is based on the terminology from game theory. Thus I conclude that the vocabulary is useful and might facilitate systematically comparative and more comprehensive studies in the future.

However, there is an underlying issue running through the text. Is the drug community characterized by trust or lack of trust? Close reading will disclose a certain amount of ambivalence regarding this question. No conclusion is proposed. The impression left on the author is that of a community lacking elementary forms of trust. The reader is encouraged to share his or her views with the author.

Referanser

- Axelrod, Robert (1990): The Evolution of Co-operation. Penguin Books.
- Banfield, Edward (1967): The Moral Basis of a Backward Society. The Free Press, New York.
- Bateson, Gregory (1988): Angels Fear. A Rider Book, London.
- Becker, Howard (1963): Outsiders. The Free Press.
- Burmann, Frank (1971): Pers Lag: I Ramsøy, Odd, Frank Burmann, Per-Ole Johansen og Torbjørn Kalberg (red.): På livet, fra filleproletariatet i Oslo. Universitetsforlaget.
- Cooney, Mark (1998): Warriors and peacemakers. How third parties shape violence. New York University Press.
- Finstad, Liv (2000): Politiblikket. Pax forlag, Oslo.
- Frantzen, Evy (2001): Metadonmakt. Universitetsforlaget.
- Fukuyama, Francis (1995): Trust, the social virtues and the creation of prosperity. Penguin books.
- Gambetta, Diego (1988b): Can we trust trust? I Gambetta, Diego (red.), Trust: Making and breaking cooperative relations. Basil Blackwell, Oxford.
- Granovetter, Mark (1992): Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. I Granovetter, Mark and Richard Swedberg (ed): The Sociology of Economic Life. Westview Press.
- Hobbes, Thomas (1998): Leviathan. Oxford University Press.
- Holien, Erik (1999): Iskariots død og andre fortellinger. Pax.
- Johansen, Nicolay B (2000): Tillit og sosial kontroll, på sporet av det ordnende prinsipp i byer. I Materialisten nr 1, 2000.
- Johansen, Nicolay B (2002): Violence and social control among drugusers in Oslo. I Perspektiv på våld, rapport fra NSfK:s 44:e forskarseminarium. Nordisk Samarbeidsråd for Kriminologi.
- Lalander, Philip (2001): Hela världen är din. Studentlitteratur, Lund.
- Levi, Primo (1990): Hvis dette er et menneske. Document, Oslo.

- Luhmann, Niklas (1988): Familiarity, Confidence, Trust: Problems and alternatives. I Gambetta, Diego (red.), Trust: Making and breaking cooperative relations. Basil Blackwell, Oxford.
- Løgstrup, Knud Ejler (1960): Den Etske Fordring. Gyldendal, København.
- Machiavelli, Niccolo (årstall ikke oppgitt): Fyrsten. Aventura forlag a/s, Oslo.
- Misztal, Barbara A (1996): Trust in Modern Societies. Polity press.
- Nelken, David (1994): Whom can you trust? The Future of comparative criminology, I The Futures of Criminology, Sage Publications, London.
- Putnam, Robert D (1993): Making Democracy Work. Princeton university press.
- Putnam, Robert D (2000): Bowling Alone. Simon & Schuster, New York.
- Ramsøy, Odd, Frank Burmann, Per-Ole Johansen og Torbjørn Kalberg (1971 red.): På livet, fra filleproletariatet i Oslo. Universitetsforlaget.
- Sahlins, Marshall (1972): Stone Age Economics. Aldine de Gruyter.
- Smith-Solbakken, Marie og Else Tunglund (1997): Narkomiljøet. Universitetsforlaget.
- Sundby, Nils Kristian (1974): Om normer. Universitetsforlaget, Oslo.
- Svensson, Bengt (1996): Pundare, jonkare och andra. Carlssons.
- Sørhaug, Tian (1996): Fornuftens Fantasier. Universitetsforlaget.
- Tungland, Else, Marie Smith-Solbakken og Tor Clausen (1996): Talent eller klient. Rapport RF-96/025. Rogalandsforskning.
- Watzlawick, Paul, Bavelas, Janet Beavin and Don D. Jackson (1971): Pragmatics of Human Communication. W W Norton & Company.
- Ødegård, Einar, Anne Line Bretteville-Jensen og Astrid Skretting (2002): Utviklingen av narkotikamisbruket på 1990-tallet. Nordisk alkohol- og narkotikatidsskrift, Vol. 19 (2): s. 106-122.

Appendiks A

Metodisk etterord

Denne rapporten er resultatet av et prosjekt ved SIRUS. På et møte med alle ansatte, ble et utkast til denne rapporten diskutert. Veldig mye arbeid er lagt i den ferdige rapporten etter dette. Både fordi det var mange innspill jeg ønsket å innarbeide i teksten, og fordi materialet så å si ”åpnet seg” for meg, rett i forkant av presentasjonen i plenum. Det finnes med andre ord nivåer og dybde i materialet som ikke er gjennomarbeidet skikkelig. Jeg tenker først og fremst på spørsmålet om forholdet mellom suksessive og simultane spill. Dette burde nok vært analysert hver for seg, selv om det ikke er lagt til rette for det i intervjuene.

For det andre er det et behov for en avklaring av spørsmålet om metaspill. Jeg har sagt at det å vise sårbarhet, er å invitere til en relasjon, og at det å hoppe av, er å avslutte en relasjon. Hvordan kan jeg si dette, og samtidig insistere på sammenligningen med Fangens Dilemma? Her har jeg jo eliminert muligheten for spill med andre utfall enn samarbeid fra begge parter! Alle andre spill vil bryte sammen, og erstattes med nye spill. Selv om dette kan være en god beskrivelse av miljøet på noen måter, blir spillets muligheter borte. Det finnes bare to strategier: All C og All D. Da er det ikke spill lenger. Det er en på-knapp eller en av-knapp. Den eneste måten å løse dette problemet på, er så vidt jeg kan se å innføre begrepet ”metaspill”. Jeg har så vidt nevnt dette i teksten. Et ”metaspill” handler om spillet. I tilfellet med Christine, husker vi at hun tålte at motparten hoppet av en gang, to ganger, og enda flere tilfeller der hun alene forsørget dem med dop. Men på et tidspunkt ble det nok, og hun avsluttet relasjonen. I prinsippet var det ingen forskjell mellom de forskjellige ”rundene i spillet”. I hvert fall så langt vi kjenner historien. Antallet avhopp ble for stort og kom for tett. Selv om hver enkelt hendelse var tilgivelig, var summen for stor. I stedet for å hoppe av selv, trakk hun seg unna. Relasjonen opphørte. Vi kan derfor si at det finnes et element av metaspill, i alle spillene. Spillene må forstås som det de er, på et nivå, forhandlinger om tillit i forhold til konkrete sårbarheter. Samtidig ligger det et relasjonelt nivå i alle spill og alle ”runder”. Dette tilsvarer det Watzlawick, Bavelas og Jackson

(1971) (for så vidt også Bateson 1988) kaller kommunikasjonsrelasjonelle komponent. Det fremheves at alle ytringer inneholder påstander om forholdet mellom partene. På samme måte kan vi anta at alle spill har et element i seg, som handler om hvorvidt spillet skal avsluttes. Dette er ikke analysert tilstrekkelig, - faktisk ikke i det hele tatt.

En grunn til at disse forhold er diskutert, er foruten ressursrammene lagt for prosjektet, at de dukket opp underveis. Jeg var ikke klar over disse temaene da jeg startet. Samtidig hadde nok dette krevd et større materiale, og eventuelt lengre intervjuer.

Det er mange andre temaer i undersøkelsen som gjerne skulle vært undersøkt nærmere. Det hadde vært naturlig med mitt fokus på kvalifikasjonsnormer, å gjort et systematisk forsøk på å avdekke hvilke normer som holdt miljøet gående. Heller ikke spørsmålet om det helt uakseptable ble utsatt for systematisk etterprøving i intervjuene. Alle temaene er i det hele tatt åpne for videreutvikling, så vel som tillitperspektivet og operasjonaliseringen overhodet. For mitt vedkommende har undersøkelsen en mer utprøvende karakter. Den var opprinnelig tenkt som en pilotstudie.

En del av temaene skulle gjerne vært fulgt med mer antropologiske metoder. Et feltarbeid som Burmann foretok, ville vært et godt sted å begynne. Dette ville nok vært litt vanskeligere i dag, siden samværet er så fragmentert, og delt opp i mindre enheter, i forhold til drikkelaget, at forskeren kanskje ville ha vansker med å bli usynlig (og altså innvirke mer enn planlagt). Skjønt, når Finstad (2000) kan gå i ett med tapetet i en politibil, er det sikkert også mulig i dopmiljøet. Men dette blir i så fall en svært tidkrevende prosess, der også miljøets skepsis mot fremmede må overvinnnes (noe som for så vidt også gjaldt Finstads feltarbeid i politiet.) En mulighet hadde vært å fått en eksmisbruker til å gjøre feltarbeidet.

Jeg har allerede redegjort for noen fordeler med mitt eget ståsted i et lavterskeltilbud for aktive stoffmisbrukere. Den metodiske hovedkilden har likevel vært intervjuer. Enda mer ideelt hadde det vært om erfaringene fra (den ikke-deltagende) observasjonsposten hadde kunnet kombineres med intervjuene. Intervjuene hadde blitt mye bedre, hadde jeg kjent til enkeltepisoder den enkelte hadde vært

innblandet i på forhånd, og tatt opp disse i intervjuene. Dette kan løses ved å gjøre et slags ”feltarbeid” i en annen lavterskelinstitusjon, uten å være en del av personalet der, og følge opp med samtaler med beboerne. (Her slipper man problemet med taushetsplikt og informasjonsplikt.)

På denne bakgrunn er det også mulig å hevde at personene i materialet skiller seg litt fra klientellet på Markus Thranes Hus. Det synes som om personene i materialet i gjennomsnitt har et lite stykke igjen av sin ”moralske karriere”. De virker ikke like nedslitt og ”umoralske” som gruppa jeg kjenner fra mitt virke som verneassistent. Her kan det ligge en liten skjevhet i materialet. Men denne kunne som nevnt oppveies med en litt annen metodisk innfallsvinkel.

Appendiks B:

Sårbarhet, en oversikt over mine tolkninger av materialet

Nedenfor har jeg listet opp stikkord fra utallige gjennomlesninger av intervjuene, i forsøk på å identifisere situasjoner der de intervjuede enten har opplevd et tap, eller risikert et tap. Stikkordene skjuler et mangfold av situasjoner og sammenhenger. De er også til en viss grad overlappende. Jeg har latt være å systematisere stikkordene ytterligere for å bevare noe av mangfoldet:

At andre har dopet alene
Bli filmet (på Plata)
Bruke for mye (bli sløv)
Bytte dotter
Dele dop
Dele utstyr (Hiv/hepatitt, ikke få igjen)
Deponere dop
Deponere penger hos noen
Deponere ting
Forhold til leverandører
Fortrolighet
Få andre til å kjøpe
Få noen til å sette skudd i halsen
Gi bort dop
Gå fast sammen med noen
Ha dop på seg (politiet/ran)
Ha dop synlig (politiet/ran)
Ha fått trygd (bruke for mye)
Ha leilighet
Investere i kreditt
Kjent med navn i miljøet
Kjøpe av fremmede
Kjøpe dop
Kjøpe sammen
Kjøpe ting
Komme hjem til noen

La en annen holde dopet i hånda
Legge fra seg dop og penger
Legge fra seg lommeboka
Legge i (gi bort)
Låne bort
Mekke (ordne i stand skuddene) sammen
Når man dupper av/overdose
Om de andre er fra politiet
Ran
Selge
Selge sammen
Sette skudd sammen
Skyldte penger
Sladder/rykte
Slippe folk in på livet av seg
Stjeling generelt
Stole på andres informasjon
Stå i gjeld til en tyster
Ta i mot dop
Tysting
Tyverier hjemme hos noen eller på hospitser
Utøve vold
Utsatthet for vold
Være del av miljøet
Være hangaround rundt folk med ressurser
Være i parforhold
Være i sitt eget nabolag
Være jente i miljøet
Være koblet til en pusher
Være nederst i et hierarki
Være syk/abstinent

Appendiks C:

Intervjuguide ”Gatefolkets erfaringer med tillit”

Takk for at du vil bidra til prosjektet ”Gatefolkets erfaringer med tillit”. Utgangspunktet er at tillit er viktig på alle livets forskjellige områder, for alle mennesker som lever så tett med hverandre som man gjør i byen. Tillit er viktig for å omgås andre mennesker på to måter: for det første må man ha tillit til de man omgås, for det andre må de andre ha tillit til oss. Min erfaring fra mitt arbeid i Rusmidadeletaten i Oslo kommune, har fått meg til å spørre om ikke folk med erfaringer med livet på ”gata” (og ”Plata”), har opplevelser og synspunkter på dette som vil være særlig interessante. Jeg vil derfor spørre om dine erfaringer med andre i dette miljøet. Noen spørsmål før vi begynner?

Mitt inntrykk er at mange i miljøet deler dop og penger. Først vil jeg spørre litt om hvordan man deler med sine venner eller kjærester. Dernest vil jeg spørre hvordan man samarbeider med de man kjenner litt dårligere.

Noen ganger ser man folk som henger sammen to og to. Har du/dere noen gang vært i en situasjon der det er en person du har delt alt med (parforhold eller venn)? Samarbeidet dere om å skaffe penger og dop? Var det da sånn at begge bidro med like mye? I så fall, hvordan delte dere på arbeidsoppgavene?

Andre møter hverandre bare tilfeldig, selv om man kjenner hverandre fra før. Er det sånn at man til en viss grad deler penger og dop da også? Klarer man å huske hvem som ga og fikk forrige gang, og holde regnskap? Er det noen regler for hvor lenge man kan vente med å betale et lån av dop eller penger?

Av og til er det noen som har fått penger til å kjøpe dop, som ikke kommer tilbake. Har du opplevd dette (partner/venn eller bekjent)? Hva gjorde du da vedkommende kom tilbake, eller du så vedkommende igjen?

Hva skjer om noen stikker av med penger eller dop, for store summer, og blir konfrontert med det? Er det slik at man betaler tilbake, for

eksempel bare litt? Eller forsøker man å unngå hverandre? Hvordan viser man eventuelt at man angrer?

Er det noen bestemt person du har særlig stor tillit til i dette miljøet? Hvorfor? (Sagt eller gjort?)

Er det noen bestemt person du har spesielt lite tillit til? Hvorfor?*(Legger du vekt på hva om blir sagt eller gjort? Eller hvordan ting blir sagt? Hva gjør om man tror på noen hvis de sier at de angrer?)*

Har du noen gang opplevd at en du stolte på har stjålet penger og/eller dop mens du har vært stein eller sovna etter et skudd? Eventuelt: Var dette en person som sto deg nær? *(Få fram historier om dyaders utvikling og skjebne. Få dem til å reflektere over dette.)*

Tror du at du er en person andre i miljøet har hatt tillit til?

Hvorfor?

Og hvorfor ikke?

(Fange opp utsagn om operative normer, og spørre om de forventes etterlevd av de man har tillit til, om disse noen gang kan tenkes å ha brutt dem, osv.)

Hva ville du gjøre hvis du møtte en annen person som du ville låne penger av, sette skudd sammen med (eller samarbeide på annet vis), for å oppnå den annen persons tillit?

Hva ville du legge vekt på hvis en annen person spurte deg om å låne penger eller sette skudd sammen med deg? Hva ville du legge vekt på for å avgjøre hva du skulle gjøre?